

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UC-NRLF

\$B 290 792

YB 41291

708.2
1891
P

Nepos, Cornelius
"

CORNELII NEPOTIS

QUI EXSTAT

LIBER DE EXCELLENTIBUS DUCIBUS EXTERARUM GENTIUM.

ACCEDIT EIUSDEM VITA ATTICI.

AD HISTORIAE FIDEM RECOGNOVIT ET USUI SCHOLARUM

ACCOMMODAVIT

11 353

EDUARDUS ORTMANN,

DR. PHIL. ET PROFESSOR,
GYMNASII HENNEBERGICI QUOD EST APUD SILUSINOS CORRECTOR.

EDITIO QUINTA.

UNIV. OF
CALIFORNIA

LIPSIAE,
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCCXCI.

70 .vnu
ANNO 1800

PRAEFATIO EDITORIS

AD EDITIONEM QUARTAM.

Quae Nepotis nomine ad nos pervenerunt vitae, eae vel propter rerum delectum et scriptoris ingenium vel propter universam stili orationisque conformationem adhuc vulgo dignissimae habentur, quas gymnasiorum nostrorum quartani legant. Itaque quamvis multa in eis inesse constet, quae aut historica fide careant falsove tradantur aut minus eleganter proferantur et cum grammaticorum praeceptis pugnent, tamen retinentur illae in scholis et posthabitae nonnunquam tirociniis recentiorum manu confectis usque repetuntur. Imbui enim eis quamvis inquinatis pueros nostros quam omnino earum ignaros manere malumus. Verumtamen hoc aegre ferimus, quod, qui integri ardenti fere studio ad hanc lectionem accedunt discipuli, iterum atque saepius monendi sunt, quid minus vere, minus subtiliter, minus eleganter apud Nepotem scriptum sit. Quod si tenerorum animorum verecundia non facias, ne illi ad intempestivam quandam iudicii subtilitatem excitentur — totos enim pueros se dare lectioni et mentibus animisque amplecti scriptorem volumus, ut illum suspiciant nec infra se positum arbitrentur — quot falsa addiscunt, quae difficile sit postea vel grammaticae vel historiae magistris oblitterare aut corrigere! 'Quo simul est imbuta recens servabit odorem testa diu.' Magnam igitur temporis iacturam non faceremus, si iam inde ab initio vera pueri didicissent. Quid? devorare Nepotem librariorum temeritate inquinatum qui malunt quam paulo audacius perpolitum interpretari, nonne et suam et discipulorum alere videntur socordiam?

His fere rationibus nuper commotus collega meus ad coenobium Sanctae Virginis, quod est apud Parthenopolitanos, qui nunc gymnasium regit Giessanum, Andr. Weidner, Nepotis vitas ita perpolire aggressus est, ut illi, quod diximus, malo mederetur. Quam subactionem volebat magis scholarum usum quam librorum manu scriptorum fidem sequi, praesertim cum

horum vel optimi omnes interpolatorum nugis adpersi ea dictionis vitia haberent, quae in scriptorem Ciceronis, Caesaris, Sallustii, Attici aequalem et fere familiarem cadere minime viderentur. Postea cum Weidner aliis studiis occupatus rem vix inchoatam reliquisset, monente Parthenopolitani illius, quod diximus, gymnasii rectore, Guil. Herbst, ego eam in me recepi, gratumque facturus maxime illi scholae mihi videbar, in qua tale aliquid iamdiu desideratum esset. Ac primum Nipperdeyi maxime annotationes, quas maiore editione (Lipsiae 1849) exhibuit, secutus, quid de quaque re veteres scriptores vel Romani vel Graeci dignum fide vel indignum tradidissent, examinavi; deinde accurate inspexi, quam Roth, Benecke, Halm ex libris scripturae discrepantiam vulgaverant. Sic via quasi praemunita ipsas vitas ad usum scholarum accommodare aggressus sum, idque feci haec spectans:

1) ut rerum delectum et sentiendi iudicandique de singulis vel rebus vel hominibus rationem, ut apta ingeniis puerorum, servarem;

2) orationem scriptoris atque etiam ea, quae propria eius et a ceterorum consuetudine diversa essent, modo a latinitate ne abhorrerent, ut retinerem;

3) quae autem soloeca essent aut cum praeceptis bene scribendi pugnancia, sive scribendi elegantia sive disserendi subtilitas desideraretur, ea ut emendarem atque ita emendarem, ut ad fidem librorum quam proxime accederem.

4) In rebus quae falso tradita essent, ea in animo erat, quoad fieri posset levioribus quibusdam transmutationibus vel interpolationibus sine liberiore contextus conformatione, ad ceterorum scriptorum auctoritatem corrigere; sin minus posset, annotationibus contextui subiectis, quid quoque loco verius aut veri similis videretur, breviter dicere.

5) Eisdem annotationibus volebam et, quae nimis presse ob eamque rem minus dilucide proferuntur, adiciendis quibusdam rebus necessariis explanare et, quo facilius singula memoriae mandarentur, annorum computatione ea illustrare, denique, in elocutione si qua Nepotis propria viderentur, designare.

6) Praeterea, ut ad percipiendam rerum seriem historiamque cognoscendam puerorum mentes adiuvarentur, alium atque

accepimus vitarum ordinem institui et in margine annos, quos quidem pro certo eruere potuerim, adieci.

7) Datamis, Dionis, Timoleontis, Eumenis vitas ut nimis reconditas et ab initiis disciplinae historicae alienas ut omitterem, praesertim cum accuratiore rerum descriptione emergerent neque quidquam haberent, quod ad puerilem intelligentiam non conveniret, a me impetrare non potui, neque vero ut propter rerum ab ipsis gestarum gravitatem aut Periclem adicerem aut Aristidis Phocionisve vitas adaugerem. Vetabat id fieri illud, quod primum mihi proposueram, ut librorum quam diligentissime auctoritatem secutus latinum scriptorem interpreter, non ipse ingenio indulgens vitas conscriberem. Quid quod eum, qui aut accuratius Aristidis res explicare aut Periclis rerum vel summam attingere voluerit, contextam necesse est illorum temporum historiam exhibere, id quod Nepos se noluisse aperte dicit (Pelop. I, 1)? Scilicet ob hoc ipsum, quod leviter tantummodo, qualis quisque fuerit et quae gesserit, perstringitur, aptissimae sunt istae vitae, quae a quartanis nostris legantur. At illum de regibus locum et vitam Catonis, ut vel exilia et inania vel ex alio Nepotis libro desumpta et perperam hisce in vitis tradita, libenter abieci. Atticum tamen item de historicis latinis depromptum, cum propter rerum utilissimarum copiam et accuratiorem quandam tractationem non sine fructu privatis studiis a secundanis legi posse videretur, in appendice retinendum putavi.

8) In singulorum vocabulorum scriptura ad eandem fere quam Halm (Lipsiae 1871) rationem me applicavi. Tamen quod diligentissimus hic interpretes id potius laboraverat, ut optimorum codicum scripturam accurate exhiberet, quam ut certa quaedam recentiorum grammaticorum praecepta sequeretur, mihi autem in libro ad puerorum usum confecto rectius videbatur praecepta semper sibi constantia tenere quam variam librariorum consuetudinem tradere, aliquotiens ab illo recessi.

Haec, quae exposui, quatenus recte spectaverim, et quatenus ad ea commode Nepotem perpoliverim, doctorum fuerit iudicare ac maxime eorum, qui ipsi in erudiendis pueris operam collocaverunt. Certe illis expositis non amplius opus est dicere, cur Voelkeri (Lipsiae 1872) et Vogellii (Berolini 1873)

libris ad eundem Nepotem vel 'adaugendum', quemadmodum ille voluit, vel 'pleniorum reddendum', quod hic spectavit, nuper conscriptis meum propositum persequi non sim deteritus. Cum enim ex unaquaque apud illos pagina appareret, quam diversas a me rationes secuti essent, gratum me futurum nonnullis scholarum magistris sperabam, si meum librum inceptum conficerem.

Haec hactenus dabam Silusia anni 1873 mense Novembri, cum primum Nepotem ederem. Iam post divendita decem milia huius libelli exemplorum rogat a me bibliopola, ut quartam editionem instituam. Ad quam breviter liceat praefari, fecisse me libenter ad contextum libri melius constituendum, ut, quae interim a viris doctis vel in commentariis diurnis de quibusdam Nepotis locis vel peculiaribus libris de universa eius elocutione disputata essent, examinarem et, quae quidem probassem, in meum usum converterem. Qua in re Gemssii monitis egregie me adiutum esse profiteor. Nonnulla etiam recepi ex Cobeti (Lugduni Batavorum 1881) et Andreseni Weidnerique (Lipsiae 1884) editionibus, ut illi nonnulla ex mea vel secunda vel tertia. Cobetum quidem quinquaginta fere locis prorsus eandem, quam me, nonnullis certe similem emendandi rationem inisse iam tum videbam, cum tertiam meam editionem conficerem (1882).

In annotationibus scribendis id mihi erat propositum, ut potius magistrorum ingenia et ad orationem Nepotis subtilius dignoscendam et ad res, quae ab eo traduntur, accuratius perquirendas excitarem, quam discipulorum operam in legendo scriptore sublevarem. Sic qui in scholis has vitas legent, ubi perspexerint fere nihil se ad interpretandum annotationibus adiuvari, a textu ipso non aberrabunt oculis auxilii quaerendi causa. Magister autem ex annotationibus tantum, quantum volet, ad explanandas singulas res depromet. Certe illae aptiorem libellum efficiunt, qui a provectoribus quoque discipulis vel formandi stili vel rerum addiscendarum causa privati studiis recolatur.

Scribebam Silusiae anni 1886 mense Maio.

Ortmann.

VITARUM CONSPECTUS.*)

	Seite
Praefatio scriptoris	1
I. Miltiades	2
II. Themistocles	7
III. Aristides	12
IV. Pausanias	13
V. Cimon	16
VI. Lysander	18
VII. Alcibiades	21
VIII. Thrasybulus	27
IX. Conon	29
X. Dion	32
XI. Iphicrates	37
XII. Chabrias	39
XIII. Timotheus	41
XIV. Datames	43
XV. Epaminondas	50
XVI. Pelopidas	56
XVII. Agesilaus	58
XVIII. Eumenes	63
XIX. Phocion	70
XX. Timoleon	73
XXI. Hamilcar	76
XXII. Hannibal	78
Appendix. T. Pomponius Atticus	85

*) Hunc a veteribus traditum vitarum ordinem, cum anno 1891 quintam Nepotis editionem conficerem, reduxi, et ob faciliorem cum aliorum editionibus comparisonem et ob commodiorem usum vocabularii Schaeferiani item a me denuo editi et in officina Teubneriana excusi.

Ortmann.

PRAEFATIO SCRIPTORIS.

Non dubito fore plerosque¹⁾, Attice, qui hoc genus scri- 1
pturae leve et non satis dignum summorum virorum personis²⁾
iudicent, cum relatum legent, quis musicam docuerit Epami-
nondam, aut in eius virtutibus commemorari, saltasse eum
commode scienterque tibiis cantasse. Sed ii erunt fere, qui 2
expertes litterarum Graecarum nihil rectum, nisi quod ipsorum
moribus conveniat, putabunt. Qui si didicerint non eadem 3
omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia maiorum in-
stitutis iudicari, non admirabuntur nos in Graecorum virtuti-
bus exponendis mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit 4
turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam³⁾ habere
in matrimonio, quippe cum cives eius eodem uterentur in-
stituto. At id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi
in Creta ducitur adulescentulis quam plurimos habuisse ama-
tores. Nulla Lacedaemoni vidua tam est nobilis, quae non
ad cenam eat conductam⁴⁾. Magnis in laudibus tota fere fuit 5
Graecia⁵⁾ victorem Olympiae citari, in scaenam vero prodire
ac populo esse spectaculo nemini in isdem gentibus fuit tur-
pitudini. Quae omnia apud nos partim infamia, partim humilia
atque ab honestate remota ponuntur. Contra ea pleraque 6
nostris moribus sunt decora, quae apud illos turpia putantur.
Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium?
aut cuius non mater familias primum locum tenet aedium at-
que in celebritate versatur? Quod multo fit aliter in Graecia. 7
Nam neque in convivium adhibetur nisi propinquorum, neque
sedet nisi in interiore parte aedium, quae gynaeconitis appella-
tur, quo nemo accedit nisi propinqua cognatione coniunctus. 8

¹⁾ Nepos hat nach non dubito fast immer den acc. c. infin., doch einigemal auch quin, z. B. Hann. XI, 2. Vgl. Hann. II, 6.

²⁾ Persona die Rolle, die einer spielt.

³⁾ Anm. zu Cimon I, 2. Dafs dies übrigens nicht blofs in Athen

erlaubt war, sehen wir aus Dion I, 1.

⁴⁾ Cena conducta ist ein Mahl, zu dem Einladungen ergehen, ein verabredetes.

⁵⁾ Hier allgemeine Sitte. Vorher, was einzelnen griech. Völkern war, mehr oder weniger eigentümlich war.

Sed hic plura persequi cum magnitudo voluminis⁶⁾ prohibet, tum festinatio, ut ea explicem, quae exorsus sum. Quare ad propositum veniemus et in hoc exponemus libro de vita excellentium imperatorum exterarum gentium.

I. MILTIADES.

- 1 I. Miltiades, Cimonis filius, Atheniensis, cum et¹⁾ generis antiquitate et gloria maiorum et sua modestia unus omnium maxime floreret eaque esset aetate, ut non solum bene de eo sperare, sed iam confidere cives possent talem eum futurum, qualem cognitum iudicarunt, accidit ut Athenienses Chersonesum
- 2 colonos vellent mittere²⁾. Cuius generis³⁾ cum magnus numerus esset et⁴⁾ multi eius demigrationis peterent societatem, ex iis delecti sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimum duce uterentur. Namque⁵⁾ tum Thraeces eas regiones tenebant, cum
- 3 quibus armis erat dimicandum. Consulentibus nominatim Pythia praecepit, ut Miltiadem imperatorem sibi sumerent: id si fecissent, incepta prospera futura. Hoc⁶⁾ oraculi responso Miltiades classe Chersonesum profectus cum accessisset Lemnum⁷⁾ et in-

⁶⁾ Der Ausdruck bezieht sich auf das ganze Werk des Nepos: de viris illustribus ad Atticum libri XVI, wiewohl sonst der Inhalt dieser Vorrede vorzugsweise auf das erhaltene erste Buch: de excellentibus ducibus exterarum gentium paßt. Auf das zw. Buch: de excellentibus Romanorum weist hin Hannib. XIII, 4, auf ein anderes Dion. III, 2. Aus dem Buche de latinis historicis haben wir noch den Atticus (und Cato).

¹⁾ Nur das erste und dritte et korrespondieren. Generis und maiorum bilden einen Gegensatz zu sua.

²⁾ Verwechslung des Miltiades mit seinem gleichnam. Oheim, dem Sohne des Cypselus, der 525 starb. Milt. eroberte zwar von der Chersones aus die Insel Lemnos (um 500). Aber die Herrschaft auf der Chersones hatte er von seinem Bruder Stesagoras 518 geerbt, und begründet hatte dieselbe sein Oheim. Stesagoras und der jüngere Milt. waren Söhne des Cimon, der 532, 528 und 524 in Olympia mit dem Viergespann besiegt hatte und im

letzterwähnten Jahre von den Pisistratiden ermordet worden war. Dieser hatte mit dem älteren Miltiades, dem Sohne des Cypselus, ebenfalls einem Olympiasieger im Viergespann, dieselbe Mutter. Die Aussendung der Kolonie wurde übrigens veranlaßt durch das Hilfesuch eines thracischen Volkes gegen seine Nachbarn.

³⁾ Umschreibung, wie Hann. V, 2. Ähnlicher pleonastischer Gebrauch von genus lph. I, 4. Ages. VIII, 4.

⁴⁾ Et hier explikativ. Ähnlich Eum. IV, 4.

⁵⁾ Namque ist explikativ, namkausal.

⁶⁾ Das nachdrücklichere hic statt des einfach zurückweisenden is oder qui ist eine Eigentümlichkeit des Nepos. So auch III, 5 u. 6. IV, 1 u. s. w.

⁷⁾ In eigentl. Bedeutung hat accedere bei Nep. den Ort im bloßen Acc. oder im Acc. mit ad nach sich, wie Them. IV, 1 und Milt. IV, 2. Zur Person wird stets ad gesetzt, z. B. Them. VII, 2. Con. III, 2. Auch in uneig. Bedeutung hat acced. nur ad nach sich, z. B. ad remp. Con. I, 1. ad

colas eius insulae sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque Lemnii sua sponte facerent postulasset, illi irridentes responderunt tum se facturos, cum ille domo navibus profectus vento aquilone eodem die venisset Lemnum. Is enim ventus ab septentrionibus oriens adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades morandi tempus cum non haberet, cursum derexit, quo tendebat, pervenitque Chersonesum.

II. Ibi brevi tempore barbarorum copiis disiectis, tota regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea communiit, multitudinem, quam secum duxerat, in agris collocavit crebrisque excursionibus locupletavit. Neque minus in ea re prudentia quam felicitate adiutus est. Nam cum virtute militum devicisset hostium exercitus, summa aequitate res constituit. Erat enim inter eos dignitate regia, quamquam carebat nomine, neque id⁸⁾ magis imperio quam iustitia. Neque eo setius Atheniensibus officia praestabat. Quibus rebus fiebat ut non minus eorum voluntate perpetuum imperium obtineret, qui miserant, quam illorum, cum quibus erat profectus. Chersoneso constituta Lemnum revertitur et ex pacto postulat ut sibi urbem tradant: se enim domum Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant, etsi praeter opinionem res ceciderat, tamen secunda fortuna adversariorum capti cum resistere non auderent, ex insula demigrarunt.

III. Isdem temporibus⁹⁾ Persarum rex Darius ex Asia in Europam exercitu trajecto Scythis bellum inferre decrevit. Fecit in Istro flumine pontem, quo copias traduceret. Eius pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Ionia et Aeolide duxerat: quibus singulis ipse earum urbium¹⁰⁾ perpetua dederat imperia. Sic enim facillime putabat se Graeca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus se oppresso nulla spes salutis relinqueretur. Sed illic¹¹⁾ cum crebri afferrent nuntii, male rem gerere Darium premique a Scythis, Miltiades, qui erat inter pontis custodes, hortatus est ceteros, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent. Nam si cum illis¹²⁾ copiis interisset Darius, non solum Europam fore tutam, sed etiam, qui Asiam in-

amicitiam Eum. I, 4. ad manum Eum. V, 2. ad consilium Milt. III, 5. Ebenso bei einem sachlichen Subjekt in der Bedeutung „(als Zuwachs) hinzukommen“ Timol. V, 1.

⁸⁾ Wie isque = und zwar, so neque is = und zwar nicht. Das Neutrum id bezieht sich auf die ganze vorhergegangene Aussage.

⁹⁾ Lemnos gewann Miltiades um

500. Der Scythenzug des Darius hatte zwischen 515 und 508 statt. Darius Hystaspis 521—485.

¹⁰⁾ Earum, d. h. der ionischen und äolischen. Ähnliche Ungenauigkeit wie IV, 2 und V, 2.

¹¹⁾ Sed bricht ab und kehrt zur Sache zurück; illic geht auf pons.

¹²⁾ Die er mit sich über die Donau genommen hatte.

colerent Graeci genere, liberos a Persarum futuros dominatione. Sine periculo id et facile effici posse: ponte enim rescisso regem vel hostium ferro vel inopia paucis diebus interiturum.

5 Ad hoc consilium cum plerique accederent, Histiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit, cum diceret non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire et multitudini, quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio: quo extincto ipsos potestate expulsos civibus suis poenas daturus. Itaque adeo se abhorre a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius quam

6 confirmari regnum Persarum. Hanc sententiam cum plurimi essent secuti, Miltiades non dubitans tam multis consciis ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit ac rursus Athenas demigravit¹³⁾. Cuius ratio etsi non valuit, tamen magno opere est laudanda, cum amicio omnium libertati quam suae fuerit dominationi.

1 IV. Darius autem, cum ex Europa in Asiam redisset, hortantibus amicis, ut Graeciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit eique Datim [a. 490] praefecit et Artaphernem hisque ducenta peditum, decem equitum milia dedit, causam inserens¹⁴⁾, se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardes expugnassent suaque praesidia interfecissent¹⁵⁾. Illi praefecti regii classe ad Euboeam appulsa celeriter Eretriam ceperunt omnesque eius gentis¹⁶⁾ cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt et copias in campum Marathona¹⁷⁾ deduxerunt. Is abest ab urbe circiter milia passuum sedecim.

3 Hoc tumultu Athenienses tam propinquo tamque magno permoti auxilium nusquam nisi a Lacedaemoniis petiverunt Phidippumque cursorem eius generis, quod hemerodromoe vocatur¹⁸⁾, Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret, quam celeri opus

4 esset auxilio. Domi autem creant decem praetores, in iis Miltiadem. Inter quos magna fuit contentio, utrum moenibus se defenderent, an obviam irent hostibus acieque decernerent.

5 Unus¹⁹⁾ Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore

¹³⁾ Milt. mag. damals schon auf kurze Zeit in Athen Sicherheit gesucht haben. Aber dauernd kehrte er erst 494 dahin zurück, als die Perser nach Bewältigung des ioni-schen Aufstandes in jenen Gewässern zu mächtig wurden.

¹⁴⁾ Dafür das üblichere causam interponens Them. VII, 1.

¹⁵⁾ Zerstörung von Sardes 499.

¹⁶⁾ Bezüglich auf das obige Graeciam. Der Ausdruck ungenau wie earum urbium III, 1 und ea V, 2.

¹⁷⁾ Mar. und campum im Apposi-

tionsverhältnis, wie in agro Troade Paus. III, 3.

¹⁸⁾ Quod vocatur, wie Paus. III, 6 u. Eum. V, 3, nicht qui vocatur, weil der Relativsatz hier nicht eine beiläufige Bemerkung, sondern eine notwendige Bestimmung zu eius generis enthält. Indes auch, wenn hier eine beiläufige Bemerkung gemacht würde, wäre quod vocatur wenigstens statthaft gewesen wegen des dabei stehenden Fremdwortes.

¹⁹⁾ Unus gehört als Steigerung zu maxime.

castra fierent: id si factum esset, et civibus animum accessurum, cum viderent de ipsorum virtute non desperari, et hostes eadem re fore tardiores, si animadverterent auderi²⁰⁾ adversus se tam exiguis copiis dimicari.

V. Quo factum est ut plus quam collegae Miltiades valeret. 1 Cuius auctoritate impulsu Athenienses copias ex urbe eduxerunt locoque idoneo castra fecerunt. Hoc in tempore nulla civitas 2 Atheniensibus auxilio fuit praeter Plataeenses. Ea²¹⁾ mille misit militum, quorum adventu decem milia armatorum completa sunt. Quae parva manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate. Dein postero die²²⁾ acie e regione instructa nova 3 arte usi (namque arbores multis locis erant stratae), impetum hostium exspectaverunt hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine et arborum tractu equitatus hostium impediretur. Datis, etsi non aequum locum videbat suis, tamen fretus 4 numero copiarum configere cupiebat, eoque²³⁾ magis, quod, priusquam Lacedaemonii subsidio venirent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem milia produxit proeliumque commisit. In quo tanto plus vir- 5 tute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarent, adeoque eos perterruerunt, ut Persae non castra, sed naves peterent. Qua pugna nihil adhuc existit nobilius: nulla enim umquam tam exigua manus tantas opes prostravit.

VI. Cuius victoriae non alienum videtur quale praemium 1 Miltiadi sit tributum docere, quo facilius intellegi possit eandem omnium civitatum esse naturam. Ut enim populi Romani 2 honores quondam fuerunt rari et tenues ob eamque causam gloriosi, nunc autem effusi atque obsoleti, sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Namque illi Miltiadi, qui Athenas 3 totamque Graeciam liberarat, talis honos tributus est, in porticu, quae Poecile vocatur, cum pugna depingeretur Marathonica, ut in decem praetorum numero ipsius imago prima poneretur hortantis milites ut fortiter proelium committerent. Idem ille 4 populus, posteaquam maius imperium est nactus et largitione

²⁰⁾ Auderi dimicari, direkt audetur dimicari. Vergl. das häufige coeptum est und desitum est beim infin. pass. Ähnlich ist Pergama debita vastari beim Verg. Aen. VIII, 375. debita compleri IX, 107.

²¹⁾ Ea, weil Plataeenses für Plataeensium civitatem steht.

²²⁾ Die hier folgende Darstellung der Schlacht bei Mar. ist etwas knapp und in einigen Stücken von Herodot (VI, 109 etc.) abweichend. Doch auch bei diesem ist die Dar-

stellung nicht ganz richtig. Miltiades griff erst an, als die Perser, die die gute Stellung der Athener sahen, wieder absegeln wollten u. einen Teil der Truppen, namentlich die Reiterei, die Herod. gar nicht erwähnt, schon wieder eingeschifft hatten. Daher die Differenz der Zahlen zwischen § 4 und oben IV, 1. Entschieden unrichtig also ist bei Nepos, daß Datis angegriffen und zum Angriff auch die Reiterei verwandt habe.

²³⁾ Anm. zu Ages. VI, 3.

magistratum corruptus, trecentas statuas Demetrio Phalereo²⁴⁾ decrevit.

- 1 VII. Post hoc proelium classem septuaginta navium [a. 489]
 Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quae barbaros
 2 adiuverant, bello persequeretur. Quo in imperio plerasque ad
 officium redire coëgit, nonnullas vi expugnavit. Parum insulam
 opibus elatam cum oratione reconciliare non posset, copias e
 navibus eduxit, urbem operibus clausit omnique commeatu
 3 privavit, dein vineis ac testudinibus constitutis propius muros
 accessit. Cum iam in eo esset²⁵⁾, ut oppido potiretur, procul
 lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu nocturno
 tempore incensus est. Cuius flamma ut ab oppidanis et oppu-
 gnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem signum esse
 4 a classiariis regiis datum. Quo factum est ut et Parii a de-
 ditione deterrerentur et Miltiades, timens ne classis regia ad-
 ventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum totidem navibus
 atque erat profectus Athenas magna cum offensione civium
 5 suorum rediret. Accusatus est prodicionis, quod, cum Parum
 expugnare posset, a rege corruptus infectis rebus discessisset.
 Eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido
 acceperat. Itaque quoniam ipse pro se dicere non posset²⁶⁾,
 6 verba fecit frater eius Tisagoras²⁷⁾. Causa cognita capitis ab-
 solutus²⁸⁾, pecunia multatus est, eaque lis quinquaginta talentis
 aestimata est, quantus in classem sumptus factus erat. Tan-
 tam pecuniam quod solvere die praestituta non poterat, in
 vincula publica coniectus est ibique diem obiit supremum²⁹⁾.

- 1 VIII. Verum etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia
 causa fuit damnationis. Namque Athenienses propter Pisistrati
 tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat³⁰⁾, nimiam civium
 2 suorum potentiam extimescebant. Ac Miltiades, multum in
 imperiis magistratibusque versatus, non videbatur posse esse
 privatus, praesertim cum consuetudine ad imperii cupiditatem
 3 trahi videretur. Nam Chersonesi³¹⁾ omnes illos quos habitarat
 annos perpetuam obtinuerat dominationem tyrannusque fuerat
 appellatus. Omnes autem et dicuntur et habentur tyranni,
 qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate antea

²⁴⁾ Anm. zu Phoc. III, 3.

²⁵⁾ Esse in dieser Redensart ist immer unpersönlich.

²⁶⁾ Konj. der orat. obl. Worte des Tisagoras.

²⁷⁾ Dieser zweite Bruder des Miltiades wird sonst nirgends erwähnt. Der ältere Bruder Stesagoras hatte vor Milt. die Herrschaft auf der Chersones.

²⁸⁾ Absol. nicht subordiniert, son-

dern im koordin. Gegensatz an multatus.

²⁹⁾ Er starb nicht im Gefängnis, sondern wurde lediglich zu einer Geldstrafe verurteilt, und erlag der Wunde, die er vor Paros empfangen hatte.

³⁰⁾ Sturz der von Pisistratus gegründeten Tyrannis 510.

³¹⁾ Chers. gehört auch mit zu habitarat.

usa est. Praeterea magna eius erat apud omnes civitates auctoritas, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Haec populus respiciens maluit illum innoxium plecti quam se diutius esse in timore.

II. THEMISTOCLES.

I. Themistocles, Neoclis filius, Atheniensis, vitia ineuntis 1 adulescentiae magnis emendavit viri virtutibus, adeo ut anteferatur ei nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio est ordien- 2 dus¹⁾. Pater eius Neocles generosus fuit. Is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. Qui cum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat et rem familiarem neglegebat, a patre exheredatus est. Quae contu- 3 melia non fregit eum, sed erexit. Nam cum iudicasset sine summa industria non posse eam exstingui, totum se dedit rei publicae, diligentius amicis famaeque serviens. Multum in iudiciis privatus versabatur, saepe in contionem populi prodibat: nulla res maior sine eo gerebatur, celeriter quae opus erant reperiēbat, facile eadem oratione explicabat, quod et de instantibus rebus, ut ait Thucydides, verissime iudicabat et de futuris callidissime coniciebat. Neque minus in gerendis rebus prom- 4 ptus erat quam excogitandis. Quo factum est ut brevi tempore illustraretur.

II. Primus autem gradus fuit capessendae rei publicae 1 bello Aeginensi: ad quod gerendum praetor a populo factus non solum praesenti bello, sed etiam reliquo tempori ferociorem reddidit civitatem. Nam cum pecunia publica, quae ex metallis 2 redibat, largitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit populo ut ea pecunia classis centum navium [a. 487] aedificaretur²⁾. Quae dum conficiuntur, primum Aeginetas 3 fregit, deinde praedonibus oppressis mare tutum reddidit. In quo cum divitiis Athenienses ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit. Id quantae salutis fuerit universae Graeciae, 4 bello cognitum est Persico. Etenim paucis post annis Xerxes et mari et terra bellum universae intulit Europae [a. 480] cum tantis copiis, quantas neque ante nec postea habuit quisquam: illius enim classis mille et ducentarum navium longarum 5 fuit, quam duo milia onerariarum sequebantur, terrestres autem exercitus septingenta peditum, equitum quadraginta milia fuerunt. Cuius de adventu cum fama in Graeciam esset perlata, 6 Athenienses, qui maxime peti dicerentur propter pugnam Marathoniam, Delphos miserunt consultum, quidnam de rebus suis

¹⁾ Ordiri transitiv wie Alcib. XI, 6.

²⁾ Es sollten jährlich 20 Trieren

gebaut werden, bis die Zahl derselben auf 200 gebracht wäre.

facere. Deliberantibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis
 7 se munirent. Id responsum quo valeret cum intellexeret nemo³⁾,
 Themistocles persuasit id consilium esse Apollinis, ut in naves
 se suaeque conferrent: eum enim a deo significari murum
 8 ligneum. Hoc consilio probato navium numerum ducentarum
 complere accelerant suaeque omnia, quae moveri poterant, par-
 tim Salamina, partim Troezena deportant: arcem sacerdotibus
 paucisque maioribus natu ad sacra procuranda tradunt, reli-
 quum oppidum relinquunt⁴⁾.

1 III. Interim ab iis civitatibus, quibus in terra dimicare
 magis placebat, missi sunt delecti cum Leonida, Lacedae-
 moniorum rege, qui Thermopylas occuparent neque longius
 barbaros progredi paterentur. Qui quidem vim hostium cir-
 cumventi non sustinuerunt eodemque loco omnes interierunt⁵⁾.
 2 At classis communis Graeciae trecentarum navium, in qua du-
 centae⁶⁾ erant Atheniensium, primum apud Artemisium inter
 Euboeam continentemque terram cum classiariis regiis conflixit.
 Angustias enim Themistocles quaerebat, ne multitudine hostium
 3 circumiretur. Ibi, etsi pari Marte discesserant, tamen non sunt
 ausi manere, quod erat periculum, ne, si pars navium adver-
 sariorum Euboeam superasset, ancipiti premerentur proelio.
 4 Quo factum est ut ab Artemisio discederent et exadversum
 Athenas apud Salamina classem suam constituerent.

1 IV. At Xerxes Thermopylis expugnatis protinus accessit
 astu⁷⁾ idque nullis defendentibus interfectis sacerdotibus, quos
 2 in arce invenerat, incendio delevit. Cuius flamma perterriti
 classiarii cum manere non auderent et plurimi hortarentur,
 ut domos suas discederent moenibusque se defenderent, Them-
 istocles unus restitit: universos enim pares esse posse aiebat,
 dispersos testabatur perituros, idque Eurybiadi Lacedaemonio,
 3 qui tum summae imperii praeerat, fore affirmabat. Quem
 cum minus quam vellet moveret, noctu de servis suis quem
 habuit fidelissimum ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis,
 4 adversarios eius in fuga esse: qui si discessissent, maiore eum
 labore et longinquiore tempore bellum confecturum, cum sin-
 gulos consecrari cogeretur: sin eos statim aggrediretur, brevi
 universos oppressurum. Hoc eo valebat, ut inviti Graeci ad
 5 depugnandum omnes cogerentur. Barbarus re audita, nihil doli

³⁾ Genauer: Viele deuteten die Worte des Orakels auf eine unglückliche Seeschlacht bei Salamis; Themist. aber überzeugte sie, daß eine glückliche gemeint sei.

⁴⁾ Diesen Maßregeln ging das in cap. III Erzählte voran, wie durch das folgende interim angedeutet wird.

⁵⁾ Nur die Laced. und Thespier fielen. Die Thebaner wurden vom Könige verschont. Die übrigen Bundesgenossen hatte Leonidas vorher entlassen.

⁶⁾ Die Zahl war erst in der Schlacht bei Salamis voll.

⁷⁾ Anm. zu Milt. I, 4.

subesse credens, postridie alienissimo sibi loco, opportunissimo hostibus tam angusto mari confluxit, ut eius multitudo navium explicari non posset. Victus est igitur magis etiam consilio Themistoclis quam armis Graeciae.

V. Rex etsi male rem gesserat, tamen tantas habebat 1 reliquias copiarum, ut etiam tum opprimere posset hostes. Iterum ab eodem viro gradu depulsus est. Nam Themistocles veritus ne bellare perseveraret, certiores eum fecit id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ipse reditu in Asiam excluderetur, idque ei persuasit. Itaque qua 2 quattuor mensibus iter fecerat, eadem minus diebus quinquaginta in Asiam revertit seque a Themistocle non superatum, sed conservatum iudicavit. Sic unius viri prudentia Graecia liberata est⁹⁾ Europaeque succubuit Asia. Haec est altera 3 victoria, quae cum Marathonio possit comparari tropaeo. Nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam classis est devicta.

VI. Magnus hoc bello Themistocles fuit nec minor in 1 pace. Cum enim Phalerico portu neque magno neque bono Athenienses uterentur, illius consilio triplex Piraei portus⁹⁾ constitutus moenibusque circumdatus est, ut ipsam urbem dignitate aequiperaret, utilitate superaret. Idem muros [a. 478] Atheniensium restituit praecipuo periculo suo. Namque Lacedaemonii causam idoneam nacti, qua negarent oportere extra Peloponnesum ullam urbem muros habere, ne essent loca munita, quae hostes possiderent, Athenienses aedificantes prohibere sunt conati. Hoc longe alio spectabat atque videri 3 volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathonica et Salaminica, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intellegerent Lacedaemonii de principatu sibi cum iis certamen fore. Quare eos quam infirmissimos esse volebant. Postquam igitur audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. Quibus praesentibus illi desierunt ac se de ea re legatos missuros dixerunt. Hanc 5 legationem suscepit Themistocles et solus primo profectus est: reliqui legati ut tum exirent, cum satis alti tuendo muri exstructi viderentur, praecepit: interim omnes, servi atque liberi, opus facerent neque ulli loco parcerent, sive sacer sive profanus, sive privatus esset sive publicus, et undique quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. Quo factum est ut Atheniensium muri vel ex sacellis sepulcrisque constarent.

⁹⁾ Doch blieb Mardonius mit 300 000 Mann Kerntrouppen in Hellas zurück und wurde erst im folgenden Jahre besiegt.

⁹⁾ Der Ausbau des Piräeus begann schon vor dem Einfall des Xerxes, wurde aber erst 477 vollendet.

- 1 VII. Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire
ad magistratus noluit et dedit operam, ut quam longissime
tempus duceret, causam interponens se collegas expectare.
- 2 Cum Lacedaemonii quererentur opus nihilo minus fieri eumque
in ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti.
A quibus cum audisset non multum superesse munitionis, ad
ephoros Lacedaemoniorum accessit¹⁰⁾, penes quos summa erat
potestas, atque apud eos contendit falsa illis¹¹⁾ esse delata:
quare aequum esse viros bonos nobilesque mittere, qui rem
3 explorarent: interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos,
tresque legati functi summis honoribus¹²⁾ Athenas missi sunt.
Cum his collegas suos¹³⁾ Themistocles iussit proficisci iisque
praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent,
4 quam ipse esset remissus. Postquam Athenas eos pervenisse
ratus est, ad magistratus senatumque Lacedaemoniorum adiit
et apud eos liberrime professus est: suo consilio Athenienses,
quod communi iure gentium facere liceret, deos suos publicos
atque patrios¹⁴⁾, quo facilius ab hoste possent defendere, muris
saepsisse neque in eo quod inutile esset Graeciae fecisse. Nam
5 illorum urbem ut propugnaculum barbaris esse oppositam, apud
quam iam bis classes regias fecisse naufragium¹⁵⁾. Lacedae-
6 monios autem male et iniuste facere, qui id potius intuerentur,
quod ipsorum dominationi quam quod universae Graeciae utile
esset. Quare, si suos legatos recipere vellent, se remitterent,
cum aliter illos numquam in patriam essent recepturi.
- 1 VIII. Tamen non effugit civium suorum invidiam. Nam-
que ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades, testu-
larum suffragiis e civitate eiectus Argos habitatum [a. 476]
- 2 concessit. Ibi cum propter multas et egregias virtutes magna
cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos Athenas [a. 473]
miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum
rege Perse ad Graeciam opprimendam fecisset. Hoc crimine
3 absens damnatus est. Id ut audivit, quod non satis tutum se

¹⁰⁾ Anm. zu Milt. I, 4.

¹¹⁾ Nicht auf die Ephoren, sondern auf Lacedaemonii bezüglich.

¹²⁾ Ein römischer Begriff auf griechische Verhältnisse übertragen. Einen Ämteradel gab es in Sparta nicht.

¹³⁾ Nach Thucyd. blieben beide Mitgesandte des Themist. in Sparta. Den geheimen Auftrag ließ er durch einen Boten nach Athen gelangen.

¹⁴⁾ Patrii sind hier nicht die vaterländischen, sondern im Gegensatz zu publici die πατρώοι, die

nur privatim verehrt wurden, teils von einzelnen Familien, teils von gewissen Geschlechtern, teils von allen Athenern. Diese θεοὶ πατρώοι heißen lateinisch auch penates. Der Kultus der dii publici war von Staats wegen geordnet. Vgl. Cic. Phil. II. § 75.

¹⁵⁾ Eine rhetorische Übertreibung. Der Ausdruck paßt nur auf die Schlacht bei Salamis, aber nicht auf die Schlacht bei Marathon oder auf den Abzug der persischen Flotte von der phalerischen Bucht nach der marathonischen Schlacht.

Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi cum cives principes animadvertisset timere, ne propter se bellum illis¹⁶⁾ Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum, Molossum regem, cum quo nullum ei hospitium erat, confugit. Eo cum venisset, 4 quo maiore religione se receptum rex tueretur, filium eius parvulum arripuit et cum eo se in sacrarium, quod summa colebatur caerimonia, coniecit. Neque prius egressus est, quam rex eum data dextra in fidem reciperet, quam ille magna cum religione praestitit. Nam supplicem, cum ab Atheniensibus 5 et Lacedaemoniis exposceretur publice, non prodidit monuitque ut sibi consuleret: difficile enim esse in tam propinquo loco tuto eum versari. Itaque Pydnam eum deduci iussit et quod satis esset praesidii dedit. Ille in navem omnibus ignotus 6 ascendit. Quae cum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus domino navis, quis sit, aperit, multa pollicitus, si se conservasset. At ille clarissimi viri captus misericordia diem noctem- 7 que procul ab insula in salo navem tenuit neque quemquam ex ea exire passus est. Inde Ephesum pervenit ibique Themistoclem exponit; qui illi pro meritis postea gratiam rettulit.

IX. Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclem Xerxe¹⁷⁾ 1 regnante in Asiam transisse. Sed ego potissimum Thucydidi credo, quod et aetate proximus de iis, qui illorum temporum historiam reliquerunt, et eiusdem civitatis fuit. Is autem ait ad Artaxerxem eum venisse atque his verbis epistulam misisse: 'Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Graecorum 2 in domum tuam intuli, quam diu mihi necesse fuit adversum patrem tuum bellare patriamque meam defendere. Idem multo 3 plura bona feci, postquam in tuto ipse, ille in periculo esse coepit. Nam cum in Asiam reverti vellet, proelio apud Salamina facto, litteris eum certiore feci, id agi ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ipse ab hostibus circumiretur: quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc autem 4 confugi ad te exagitatus a cuncta Graecia, tuam petens amicitiam: quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis quam fortem ille inimicum expertus est. Id autem rogo, ut, quibus de rebus tecum colloqui volo, annum mihi tempus des eoque transacto me ad te venire patiaris.'

X. Tantam rex animi magnitudinem admirans cupiensque 1 talem virum sibi conciliari veniam dedit. Ille omne illud tempus litteris sermonique Persarum dedit: quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse

¹⁶⁾ D. h. den Corcyräern, welcher Begriff aus Corcyram zu entnehmen ist.

¹⁷⁾ Xerxes 485—473, Artaxerxes Macrochir 473—425.

quam ii poterant, qui in Perside erant nati [a. 472]. Atque
 2 cum multa regi esset pollicitus gratissimumque illud, si suis
 uti consiliis vellet, Graeciam illum bello oppressurum, magnis
 muneribus ab Artaxerxe donatus in Asiam rediit domiciliumque
 3 Magnesiae sibi constituit. Namque hanc urbem ei rex donarat,
 quae ei panem praeberet (ex qua regione quinquaginta talenta
 quotannis redibant), Lampsacum autem, unde vinum sumeret,
 Myunta, ex qua obsonium haberet.

4 Monumentum viri clarissimi ad nostram memoriam mansit
 sepulcrum in foro Magnesiae. De morte¹⁸⁾ autem eius varie
 apud plerosque scriptum est, sed nos eundem potissimum
 Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait morbo mortuum
 neque negat fuisse famam, venenum sua sponte sumpsisse,
 cum, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus esset, praestare
 5 se posse desperaret. Idem ossa eius clam, quoniam legibus
 id non concederetur, quod prodicionis esset damnatus, in Attica
 sepulta dictitatum ab amicis memoriae prodidit.

III. ARISTIDES.

1 I. Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere
 2 fuit Themistocli, atque cum eo de principatu contendit. Cogni-
 tum est autem in his, quanto antestaret eloquentia innocentiae.
 Quamquam enim adeo excelebat Aristides abstinencia, ut unus
 post hominum memoriam, quem¹⁾ quidem nos audierimus,
 cognomine Iustus sit appellatus, tamen a Themistocle collabe-
 factus testula illa²⁾ exsilio decem annorum multatus [a. 485]
 3 est. Qui quidem cum intellegeret reprimi concitatam multi-
 tudinem non posse, amplius contendere noluit: tamen cum
 animadvertisset quendam scribentem, ut ipse patria pelleretur,
 quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret aut quid Aristides
 4 commisisset, cur tanta poena dignus duceretur. Cui ille
 respondit se ignorare Aristidem, sed sibi non placere, quod
 tam cupide laborasset, ut praeter ceteros Iustus appellaretur.
 Verumtamen decem annorum legitimam poenam non pertulit³⁾.
 5 Nam postquam Xerxes in Graeciam descendit, sexto fere anno
 quam erat expulsus, populi scito in patriam restitutus est.

1 II. Pugnae autem navali apud Salamina interfuit [a. 480]
 prius quam poena liberaretur⁴⁾. Idem praetor fuit Athenien-

¹⁸⁾ Er starb um 470.

¹⁾ Der Accus. hängt nicht als
 Obj. von audierimus ab, sondern sic
 appellatum esse ist dabei zu er-
 gänzen.

²⁾ Soviel als testularum suffragiis,

wie auch im Griechischen ψήφος
 für διαψηφισμός.

³⁾ „Er brauchte nicht zu ...“

⁴⁾ Er kam auf eigne Hand nach
 Salamis, tötete mit einer dort auf-
 gerafften Schar Athener die persi-

sium apud Plataeas illo proelio, quo barbarorum exercitus fusus et Mardonius interfectus est. Neque fere aliud [a. 479] 2 est ullum eius in re militari illustre factum, iustitiae vero et aequitatis et innocentiae multa, in primis, quod eius aequitate factum est, cum in communi classe esset Graeciae [a. 477] simul cum Pausania, quo duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi ab Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses: namque ante id tempus et mari et terra duces 3 erant Lacedaemonii. Tum autem et intemperantia Pausaniae et iustitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent et hos sibi deligerent adversus barbaros duces.

III. Quos quo facilius bello persequerentur, ad classes 1 aedificandas exercitusque comparandos quantum quaeque civitas pecuniae daret, Aristides delectus est qui constitueret, eiusque arbitrio quadringena et sexagena talenta quotannis Delum sunt collata: id enim commune aerarium esse voluerant. Quae omnis pecunia postero tempore⁵⁾ Athenas translata est. Atque 2 ille qua fuerit abstinencia, nullum est certius indicium, quam quod, cum tantis rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit, ut qui efferretur vix reliquerit. Quo factum est ut filiae eius 3 publice alerentur et de communi aerario dotibus datis collocarentur. Decessit autem fere post annum quartum, [a. 473] quam Themistocles Athenis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

I. Pausanias Lacedaemonius magnus homo, sed varius 1 in omni genere vitae fuit: nam ut virtutibus elucebat, sic vitiis obruebatur. Est autem eius illustrissimum illud [a. 479] 2 apud Plataeas proelium. Namque illo duce Mardonius, satrapes regius, ipsius Darii regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis et consilii plenus, cum ducentis milibus peditem¹⁾, quos viritim legerat, et viginti equitum haud ita magna manu Graeciae fugatus est, eoque ipse cecidit proelio. Sed 3 primum in eo est reprehensus, quod, cum ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset, epigramma inscripsit, in quo haec erat sententia: suo ductu barbaros apud Plataeas esse

sche Besatzung der nahe gelegenen kleinen Insel Psyttalea und besetzte dieselbe, wodurch die Niederlage der persischen Flotte noch entscheidender wurde.

⁵⁾ Unter der Verwaltung des Pericles.

¹⁾ Xerxes hatte ihn mit 300 000 Mann zurückgelassen. Aber einen Teil des Heeres, den Artabazus befehligte, ließ dieser gar nicht zum Kampfe kommen, sondern führte ihn rechtzeitig ab nach dem Hellespont.

deletos eiusque victoriae ergo²⁾ illud se Apollini donum dedisse.
 4 Hos versus Lacedaemonii exsculperunt neque aliud scripserunt
 quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

1 II. Post id proelium eundem Pausaniam cum classe com-
 muni Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex iis regioni-
 2 bus barbarorum praesidia depelleret. Pari felicitate [a. 477]
 in ea re usus maiores appetere res coepit. Nam cum Byzantio
 expugnato cepisset complures Persarum nobiles atque in iis
 nonnullos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit, simulans
 ex vinculis publicis effugisse, et cum iis Gongylum Eretriensem,
 qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucy-
 3 dides memoriae prodidit: 'Pausanias, dux Spartaë, quos Byzantii
 ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit
 seque tecum adfinitate coniungi cupit: quare, si tibi videtur,
 4 des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam et
 ceteram Graeciam sub tuam se potestatem adiuvante te redac-
 turam pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum
 5 hominem ad eum fac mittas, cum quo colloquatur'. Rex tot
 hominum salute tam sibi necessariorum magno opere gavisus
 confestim cum epistula Artabazum ad Pausaniam³⁾ mittit, in
 qua eum collaudat: ne cui rei parcat ad ea efficienda, quae
 polliceatur: si fecerit⁴⁾, nullius rei a se repulsam laturum. Pau-
 6 sanias cognita regis voluntate alacrior ad rem gerendam factus
 in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum. Accedebat eodem,
 ut elatius se gerens aditum petentibus conveniendi non daret,
 superbe responderet, crudeliter imperaret. Domum revocatur,
 accusatus capitis absolvitur, multatur tamen pecunia neque ad
 classem est remissus.

1 III. At ille post non multo sua sponte privatus ad exer-
 citum rediit et ibi non callida⁵⁾, sed dementi ratione cogitata
 patefecit: mores enim patrios atque etiam cultum vestitumque
 2 mutavit. Apparatu regio utebatur, veste Medica: satellites
 Medi⁶⁾ et Aegyptii sequebantur: epulabatur more Persarum
 3 luxuriosius, quam qui aderant perpeti possent. Spartam redire
 nolebat: Colonas, qui locus in agro Troade⁷⁾ est, se con-
 tulerat: ibi consilia cum patriae tum sibi inimica capiebat.

²⁾ Ergo in dieser Bedeutung („wegen“) ist dem Kanzleistile entnommen.

³⁾ Er schickte ihn als Satrapen nach Dascylium, um von da aus die Unterhandlungen mit Paus. zu führen. Derselbe hatte einen Teil des persischen Heeres in der Schlacht bei Platäa gerettet.

⁴⁾ Nicht für effecerit, sondern unbestimmtere, allgemeinere Wie-

derholung des Verbalbegriffs ne cui rei parcat ad etc., wie Eum. II, 5.

⁵⁾ D. h. nicht so, daß er allmählich andere an sich gefesselt und in seine Pläne hineingezogen hätte. Er entdeckte sich vielmehr zu früh, so daß diese noch rechtzeitig zurücktreten konnten.

⁶⁾ Meder ist hier der allgemeine Name für Perser.

⁷⁾ Appositionsverhältnis.

Id postquam Lacedaemonii rescierunt, legatos cum scytala ad 4
eum miserunt, in qua more illorum⁸⁾ erat scriptum: nisi
domum reverteretur, se capitis eum damnaturos. Hoc nuntio 5
commotus, sperans se etiam tum pecunia et potentia instans
periculum posse depellere, domum rediit. Eo ut venit, ab ephoris
in custodiam publicam est coniectus: licet enim legibus illorum
cuivis ephoro hoc facere vel regi⁹⁾. Hinc tamen se expedit, neque
eo magis carebat suspicione: manebat enim opinio eum cum rege
habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod Hilotae 6
vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedaemoniorum colit
servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe liber-
tatis existimabatur. Sed quod earum rerum nullum erat apertum 7
crimen, quo coargui posset, non putabant de tali viro suspicioni-
bus oportere iudicari et expectandum, dum se ipsa res aperiret.

IV. Interim Argilius¹⁰⁾ quidam adolescentulus, quem pue- 1
rum Pausanias dilexerat, cum epistulam ab eo ad Artabazum
accepisset, eique in suspensionem venisset aliquid in ea de se
esse scriptum, quod nemo eorum redisset, qui eodem missi
erant, vincula epistolae laxavit signoque detracto cognovit,
si pertulisset, sibi esse pereundum. Cumque essent in eadem 2
epistula quae ad ea pertinerent, quae inter regem Pausaniam-
que convenissent, ille litteras ephoris tradidit. Non est prae- 3
tereunda hoc loco gravitas¹¹⁾ Lacedaemoniorum. Nam ne huius
quidem indicio impulsus sunt, ut Pausaniam comprehenderent,
neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indi-
casset. Itaque illi adolescentulo, quid fieri vellent, praeceperunt. 4
Fanum Neptuni est Taenari, quod violari nefas putant Graeci.
Eo ille confugit in araque consedit. Hanc iuxta¹²⁾ locum
fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, si quis quid loquere-
tur cum Argilio¹³⁾. Eo ex ephoris quidam descenderunt. Pau- 5
sanias, ut audivit Argilium confugisse in aram, perturbatus
eodem venit. Cum autem supplicem dei videret in ara seden-
tem, quaerit, causae quid sit tam repentini consilii. Huic ille,
quid ex litteris comperisset, aperit. Modo magis¹⁴⁾ Pausanias 6
perturbatus orare coepit, ne enuntiaret nec se meritum de illo
optime proderet: quod si eam veniam sibi dedisset tantisque
implicatum¹⁵⁾ rebus sublevasset, magno id illi praemio futurum.

⁸⁾ D. h. nicht in lakonischer Kürze, sondern der Ausdruck bezieht sich auf das eben erwähnte cum scytala, die eigentümliche Art der Übersendung von Depeschen.

⁹⁾ Paus. war nicht selbst König, sondern Vormund des jungen Plistarchus, Sohnes des Leonidas.

¹⁰⁾ Aus der Stadt Argilus.

¹¹⁾ Sittlicher Ernst — Gegensatz levitas.

¹²⁾ Anm. zu Chabr. II, 3.

¹³⁾ Hier als Personennamen gebraucht, wie auch V, 1.

¹⁴⁾ D. h. nur noch mehr. So findet sich modo mehrfach bei Sallust.

¹⁵⁾ So auch Dion. I, 1. Dagegen bei morbo oder in morbum steht implicitus Cim. III, 4 und Ages. VIII, 6.

- 1 V. His rebus ephori cognitis non diutius expectandum statuerunt, sed satius putarunt in urbe eum comprehendi. Quo illis profectis Pausanias, qui placato, ut putabat, Argilio ipse quoque Lacedaemonem reverterat, cum iam in eo esset¹⁶⁾ ut comprehenderetur, ex vultu cuiusdam ephori, qui eum ad-
- 2 moneri cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis ante gradibus, quam qui eum sequebantur, in aedem Minervae, quae Chalcioecos vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas eius aedis obstruxerunt tectumque, quo
- 3 celerius sub divo interiret, sunt demoliti. Dicitur¹⁷⁾ eo tempore matrem Pausaniae fuisse superstitem eamque iam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis ad filium
- 4 claudendum lapidem ad introitum aedis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Etenim cum semianimis de templo elatus esset, confestim animam [a. 473]
- 5 efflavit. Cuius mortui corpus cum eodem¹⁸⁾ nonnulli dicerent inferri oportere, quo qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus, et procul¹⁹⁾ ab eo loco infoderunt, quo erat mortuus. Inde posterius dei Delphici responso erutus atque eodem loco sepultus est, ubi vitam posuerat.

V. CIMON.

- 1 I. Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum initio usus est adulescentiae. Nam cum pater eius litem aestimatam populo solvere non potuisset ob eamque causam in vinculis publicis decessisset, Cimon eadem custodia tenebatur neque legibus emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater multatus
- 2 erat, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem germanam¹⁾ nomine Elpinicen, non minus more quam amore ductus²⁾: namque Atheniensibus licet eodem patre natas uxores
- 3 ducere. Huius coniugii cupidus Callias quidam, non tam generosus³⁾ quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis

¹⁶⁾ Unpersönliche Redensart, nur hier und Milt. VII, 3. Öfter hat es erst Livius. Es ist, wie vieles bei Nepos, aus der Umgangssprache entnommen.

¹⁷⁾ Das unpersönliche dicitur steht von einer einzelnen Aussage oder Behauptung. Also hier: „es wird auch behauptet“, nicht allgemein: „es soll“.

¹⁸⁾ In eine Schlucht nämlich des Taygetus.

¹⁹⁾ D. h. in einiger Entfernung,

in der Nähe (Hor. sat. II, 6, 105. Verg. Aen. X, 835).

¹⁾ Germanus hier wie Praef. 4 „von demselben Vater“; dagegen uterinus „von derselben Mutter“.

²⁾ Ductus ist infolge eines Zeugma, dem Wortspiel zuliebe, auch auf more bezogen. Es sollte eigentlich heißen ut amore ductus, ita more non impeditus.

³⁾ Also nicht aus dem bekannten Hause der Hipponici und Calliae, das reich und edel zugleich war.

fecerat, egit cum Cimone ut eam sibi uxorem daret: id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. Is cum talem 2 condicionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram Militiadis progeniem in vinculis publicis interire, seque Calliae nupturam, si ea quae polliceretur praestitisset.

II. Hoc modo custodia⁴⁾ liberatus Cimon celeriter ad prin- 1 cipatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum iuris civilis tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitiis fuerat versatus. Itaque et populum urbanum in sua tenuit potestate et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. Imperator apud [a.476] 2 flumen Strymona et praesidium Persarum et magnas copias Thraecum fugavit, oppidumque ibi postea Amphipolis constitutum eoque decem milia Atheniensium in coloniam missa sunt⁵⁾. Idem Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, illis, quod contumacius se gesserant, urbe insulaque [a. 476] 3 eiectis vacuefecit suisque civibus agros divisit. Porro, quod 3 iam nonnullae insulae propter acerbitem imperii defecerant, bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coëgit⁶⁾. Apud flumen vero Eurymedontem Cypriorum et Phoe- [a.469] 4 nicum ducentarum navium classem devictam cepit, eodemque die pari fortuna in terra usus est. Namque hostium navibus captis statim ex classe copias suas eduxit barbarorumque maximam vim uno concursu prostravit. Qua victoria magna 5 praeda potitus cum domum revertisset, his ex manubiis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est ornata. Postremo Thasios opulentia fretos postquam primo statim adventu classe superavit, obsidione clausos triennio in deditionem accepit [a. 465].

III. Quibus rebus cum unus in civitate maxime floreret, 1 incidit in eandem invidiam quam⁷⁾ pater ceterique Atheniensium principes: nam testarum suffragiis decem anno- [a.463] rum exsilio multatus est. Cuius facti celerius Athenienses quam 2 ipsum paenituit. Nam cum ille animo forti invidiae ingratorum civium cessisset bellumque Lacedaemonii Atheniensibus intulissent⁸⁾, confestim spectatae eius virtutis desiderium conse-

⁴⁾ Die ganze Erzählung von Cimon's Haft ist unwahrscheinlich und nicht hinreichend verbürgt.

⁵⁾ Diese Gründung (467) ging im Kampfe gegen die Thracier bald wieder zu Grunde. Erst kurz vor dem peloponn. Kriege gelang die Gründung von Amphipolis auf die Dauer.

⁶⁾ Carystus auf Euböa wurde 475, Naxos 473 unterworfen. Die Richtig-

keit der vorhergehenden Jahreszahl 476 hat Blass im rhein. Mus. 1874 bewiesen.

⁷⁾ Die Präpos. *in* ist nicht wiederholt.

⁸⁾ Cimon hatte den Laced. im dritten messenischen Kriege ein athenisches Hilfscorps zugeführt; dieses war aber in ehrenrühriger Weise von den Lacedämoniern, als bedürfe man der Hilfe nicht, ent-

- 3 cutum est. Itaque post annum quintum, quam expulsus [a. 458] erat, in patriam revocatus est. Qui quod hospitio Lacedaemoniorum utebatur, satius existimans coniunctis viribus Persas bello persequi quam inter se Graecos contendere, Lacedaemonem profectus paci inter duas potentissimas civitates conciliandae studuit, eaque post non ita multo convenit. [a. 451]
- 4 Deinde Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, [a. 449] cum maiorem partem insulae devicisset, in morbum implicitus in oppido Citio oppugnando est mortuus.
- 1 IV. Athenienses illum non solum in bello, sed etiam in pace diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, cum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut numquam in iis custodem poneret, ne quibus quisque vellet rebus impeditur quominus frueretur. Semper eum pedisequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis eius indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe, cum aliquem offensum fortuna⁹⁾ videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit. Cotidie sic cena ei coquebatur, ut, quos invocatos vidisset in foro, omnes devocaret¹⁰⁾. Nulli fides eius, nulli opera, nulli res familiaris defuit: multos locupletavit: complures pauperes, qui unde efferrentur non reliquissent, suo
- 4 sumptu extulit. Sic se gerendo minime est mirandum si et vitam habuit securam et mortem acerbam.

VI. LYSANDER.

- 1 I. Lysander Lacedaemonius magnam reliquit sui famam, non minus felicitate quam virtute partam: Athenienses enim cum Peloponnesiis septimum et vicesimum iam annum [a. 405] bellum gerentes confecisse apparet¹⁾, neque qua id ratione
- 2 consecutus sit, latet. Non enim tam ipsius consilio quam immodestia factum est adversariorum, quod non dicto audientem imperatores exercitum habebant, ut relictæ illorum in

lassen worden (464). Hauptsächlich als Lakonenfreund und als Gegner der Demokratie in Athen wurde darauf Cimon verbannt. Die Athener gaben nun die Bundesgenossenschaft mit den Laced. auf und bekriegten deren Bundesgenossen. Zum offenen Kriege mit Lacedämon kam es, als die Athener den von einem Zuge nach Doris zurückkehrenden Lacedämoniern den Weg verlegten. Schlacht bei Tanagra 458. Jetzt wurde Cimon

zurückgerufen, um den Frieden zu vermitteln.

⁹⁾ D. h. vom Unglück heimgesucht, also nicht gleichbedeutend mit forte oblatum.

¹⁰⁾ Was hier über die freien Mahlzeiten und oben über die freie Benutzung von Cimon's Gärten gesagt ist, beschränkte sich nur auf dessen ärmere Gaugenossen. Überhaupt scheinen die Angaben dieses Kapitels etwas übertrieben.

¹⁾ Persönliche Konstruktion.

agris dispalatorum naves in hostium venirent potestatem. Quo facto Athenienses se Lacedaemoniis dediderunt. Hac [a. 404] 3 victoria Lysander elatus, cum antea semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut eius opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenirent. Nam cum hanc causam 4 Lacedaemonii dictitassent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem²⁾ dominationem refringerent, Lysander postquam apud Aegos flumen classe hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut omnes civitates in sua teneret potestate, cum id se Lacedaemoniorum causa facere simularet. Namque 5 undique, qui Atheniensium rebus studuissent, eiectis, decem delegerat³⁾ in unaquaque civitate, quibus summum imperium potestatemque omnium rerum committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, nisi qui aut eius hospitio contineretur aut se illius fore proprium fide confirmasset.

II. Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus constituta ipsius nutu omnia gerebantur. Cuius de crudelitate ac perfidia, ne plura enumerando defatigemus lectores, satis sit unam rem exempli gratia proferre. Victor ex Asia [a. 404] 2 cum reverteretur Thasumque divertisset, quod ea civitas praecipua fide fuerat erga Athenienses⁴⁾, proinde ac si non idem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici, pervertere eam concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultasset 3 voluntatem, futurum ut Thasii dilaberentur rebusque suis consulerent. Itaque illis in Herculis templum convocatis plenam ibi humanitatis orationem habuit, qua rerum ante actarum veniam ultro pollicitus metuere eos vetuit deumque fidei suae testem adhibuit. Quibus auditis, cum et qui aderant fictis eius verbis credidissent, et qui latuerant metu soluti convenissent, omnes pariter post aliquot dies iussu eius sunt trucidati.

III. Atque hoc loco non est praetereundum factum Pharnabazi, satrapis regii. Nam cum Lysander praefectus [a. 404] 1 classi in bello multa crudeliter avaraeque fecisset deque iis rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet: magnam enim eius auctoritatem in ea re futuram. Id ille liberaliter pollicetur: librum grandem conscripsit, in 2 quo summis eum effert laudibus. Quem cum Lysander legisset probassetque, dum signatur, alterum ille pari magnitudine et

²⁾ „Schrackenlos“.

³⁾ Das Plusquamp., weil Lys. die Sache schon seit 407 vorbereitet hatte.

⁴⁾ Thasus hatte seit der Unterwerfung durch Cimon (465), mit

einer Ausnahme im peloponnesischen Kriege (411—406), immer der athenischen Symmachie angehört, bis kurz nach der Schlacht bei Ägospotami (405), stand also jetzt bereits auf Seiten der Lacedämonier.

tanta similitudine, ut discerni non posset, signatum subiecit, in quo accuratissime eius avaritiam perfidiamque accusarat. 3 Lysander, domum cum redisset, postquam de suis rebus gestis apud maximos magistratus quae voluerat dixit, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. Quem cum ephori summo Lysandro cognoscent, ipsi legendum dederunt. Ita ille 4 imprudens ipse suus fuit accusator. Ac iudicium quidem suorum ope effugit: tamen cum multos domi ac maxime reges haberet obtrectatores, ad exercitum non est remissus.

1 IV. Paulo post Lacedaemonii decemviralem potestatem ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus iniit consilia reges Lacedaemoniorum tollere⁵⁾. Sed [a. 396] sentiebat id se sine ope deorum facere non posse, quod Lacedaemonii omnia ad oracula referre consueverant. Primum Delphicum⁶⁾ corrumpere est conatus. Cum id non potuisset, Dodonaeum adortus est. Hinc quoque repulsus dixit se vota suscepisse, quae Iovi Hammoni solveret, existimans se Afros 3 facilius corrupturum. Hac spe cum profectus esset in Africam, multum eum antistites Iovis fefellerunt. Nam non solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos Lacedaemonem miserunt, qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes fani 4 corrumpere conatus esset. Accusatus eo crimine iudiciumque absolutus sententiis, Orchomeniis⁷⁾ missus est subsidio, [a. 395] 5 sed occisus a Thebanis apud Haliartum. Quam autem vere de eo foret iudicatum⁸⁾, oratio indicio fuit, quae post mortem eius in domo reperta est, in qua suadet Lacedaemoniis, ut regia potestate dissoluta ex omnibus⁹⁾ dux deligatur ad bellum gerendum, sic scripta illa quidem, ut deorum videretur congruere sententiae, quam ille se habiturum pecunia fidens non dubitaret. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnassius dicitur.

⁵⁾ Wahrscheinlich wollte er nicht überhaupt das Königtum, sondern nur das ausschließliche Anrecht der beiden heraclidischen Familien an dasselbe abschaffen. Die Könige widerstrebten seinen willkürlichen Anordnungen schon seit 405. An Agesilaus hoffte Lysander ein gefügiges Werkzeug zu finden, verschaffte ihm 397 die Königswürde und begleitete ihn 396 auf dessen Feldzuge nach Asien. Agesilaus aber gestattete ihm keinen Einfluss, so daß er sich zurückgesetzt sah. Dieser Grund hauptsächlich zeitigte seine Umsturzpläne.

⁶⁾ Nicht deum, sondern oraculum.

⁷⁾ Er wurde eigentlich den Phocensern gegen die Thebaner zu Hilfe geschickt und bewog die Orchomenier zum Abfall von den letztern.

⁸⁾ Foret ist hypothetisch. Also zu ergänzen: si illo indicio damnatus esset.

⁹⁾ Nicht bloß aus den beiden Königsfamilien, vielleicht auch nicht einmal bloß aus den spartanischen Homöen, sondern aus allen Bürgern, mit Einschluss der Hypomeiones und Neodamoden.

VII. ALCIBIADES.

I. In Alcibiade, Cliniae filio, Atheniensi, natura quid efficere 1 posset, videtur experta. Constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius neque vitiis neque virtutibus. Natus in amplissima civitate, summo genere, 2 omnium aetatis illius multo formosissimus, ad omnes res fuit aptus consiliique plenus. Namque imperator fuit summus et mari et terra: disertus, ut in primis dicendo valeret, quod tanta erat commendatio oris atque orationis¹⁾, ut nemo ei posset resistere: denique cum tempus posceret²⁾, laboriosus, patiens, 3 liberalis, splendidus non minus vita quam victu³⁾, affabilis, blandus, temporibus callidissime serviens: idem, simul ac se 4 remiserat neque causa suberat quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur, ut omnes admirarentur, in uno homine tantam esse dissimilitudinem tamque diversam naturam.

II. Educatus est in domo Periclis (privignus⁴⁾) enim eius 1 fuisse dicitur), eruditus a Socrate. Socerum habuit Hipponicum, omnium Graeca lingua loquentium longe ditissimum, ut fingere, si ipse vellet, neque plura neque maiora bona posset, quam vel natura vel fortuna tribuerat. Ineunte adulescentia amatus est 2 a multis more Graecorum⁵⁾, in iis a Socrate. Posteaquam robustior est factus, non minus multos ipse amavit, in quorum amore odiosa multa delicate iocoseque fecit: quae referremus, nisi potiora haberemus.

III. Bello Peloponnesio huius consilio atque auctori- [a. 415] 1 tate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt: ad quod gerendum ipse dux delectus est, duo praeterea collegae dati, Nicias et Lamachus. Id cum appareretur, prius quam classis exiret, 2 accidit ut una nocte omnes hermae, qui in oppido erant, mutilarentur praeter unum, qui ante ianuam erat Andocidis itaque

¹⁾ Os ist hier Aussprache und Vortrag überhaupt, oratio Inhalt der Rede.

²⁾ Konjunktiv der wiederholten Handlung oder der Allgemeinheit. Griechisch ὄρε cum optat. Doch hat der Gebrauch von cum mitbestimmend auf den Modus gewirkt, da sonst auch in diesem Sinne der Indik. üblicher ist. So gleich im folgenden simul ac se remiserat.

³⁾ Gegensatz zwischen öffentlichem und Privatleben. So ist auch Cic. pro Sest. § 5 genus vitae die politische Stellung.

⁴⁾ Er wird allerdings Neffe oder Schwustersohn (ἀδελφιδόυς) des Pericles genannt, war aber nur dessen Mündel. Die Verwandtschaft war viel weitläufiger.

⁵⁾ Jünglinge schlossen sich in Athen und anderwärts bei den Griechen (vgl. Praef. 4 und Paus. IV, 1) an ältere Männer an, um in ihrem Umgange sich zu bilden. Schon in den Zeiten des peloponnesischen Krieges entartete diese Sitte, Socrates aber wahrte ihre Reinheit in seinem Verkehr mit den jungen Leuten.

3 Mercurius Andocidis vocitabatur⁶⁾. Hoc cum appareret non sine magna multorum consensione esse factum, quae ad rem publicam pertineret, magnus multitudini timor est iniectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quae libertatem oppri-
 4 meret. Atque id maxime convenire in Alcibiadem videbatur, quod et potentior et maior, quam ut privatus esse posset, existimabatur: multos enim liberalitate devinxerat, plures etiam
 5 opera forensi suos reddiderat, ut omnium oculos, quotienscumque in publicum prodisset, ad se converteret neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solum spem in eo⁷⁾ habebant maximam, sed etiam timorem, quod et obesse
 6 plurimum et prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamia, quod in domo sua facere mysteria dicebatur: quod nefas erat more Atheniensium, idque non ad religionem, sed ad coniurationem pertinere existimabatur.

1 IV. Hoc crimine in contione ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens neque ignorans civium suorum consuetudinem postulabat, si quid de se agi vellent, potius de praesente quaestio haberetur,
 2 quam absens invidiae crimine accusaretur. Inimici vero eius quiescendum⁸⁾, quia noceri ei non posse intellegebant, et illud tempus exspectandum decreverunt, quo classis exisset, ut ab-
 3 sentem aggrederentur, itaque fecerunt. Nam postquam Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. Qua de re cum ei nuntius a magistratu⁹⁾ in Siciliam missus esset, ut domum ad causam dicendam rediret, essetque in magna spe provinciae bene administrandae, non parere noluit et in triremem, quae ad eum erat deportandum missa, ascendit. Hac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia crudelitatemque in nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem clam se ab custodibus subduxit et inde pri-
 4 mum Elidem, dein Thebas¹⁰⁾ venit. Postquam autem se capitis damnatum bonis publicatis audivit, et, id quod nunquam antea usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo coactos ut se devoverent, eiusque devotionis quo testatior esset memoria, exemplum in pila lapidea incisum esse positum in publico, Lacedaemonem demigravit. Ibi, ut ipse praedicare consuerat, non

⁶⁾ Gesetzt war er nicht von Andoc., sondern von der ägeischen Phyle.

⁷⁾ Anm. zu Phoc. IV, 4.

⁸⁾ Die Modifikation des Verbalbegriffs „einstweilen, noch“, die im Deutschen ausdrücklich gesetzt wird, muß sich im Lateinischen aus dem Zusammenhange ergeben.

⁹⁾ D. h. vom ἄρχων βασιλεύς, bei dem die γραφαὶ ἀσβεστίας anhängig gemacht wurden.

¹⁰⁾ Mit dieser Angabe stimmt XI, 3 überein. Von andern wird Argos genannt statt Theben. Aber jenes stand damals im Bündnis mit Athen.

adversus patriam, sed inimicos suos bellum gessit: nam se cum intellegerent plurimum prodesse posse rei publicae, ex ea eiecisse plusque irae suae quam utilitati communi paruisse. Itaque illius consilio Lacedaemonii petentibus Syra- [a. 414] 7
cusanis auxilia miserunt, dein Deceleam in Attica [a. 413]
munierunt praesidioque ibi perpetuo posito in obsidione Athe-
nas tenuerunt. Eiusdem opera cum Perse rege amicitiam fece-
runt et Ioniam a societate averterunt Atheniensium. [a. 412]
Quo facto multo superiores bello esse coeperunt.

V. Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti 1
quam timore ab eo alienati. Nam cum acerrimi viri praestan-
tem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt
ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret et cum
suis in gratiam rediret. Itaque tempus eius interficiendi quae-
rere instituerunt. Id Alcibiades diutius celari non potuit: 2
erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim cum
animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem,
praefectum regis Darii¹¹⁾, se contulit. Qui cum Atheniensium, 3
male gestis in Sicilia rebus¹²⁾, opes senescere, Lacedaemonio-
rum suo auxilio crescere videret, facile ab Alcibiade eo ad-
ductus est, ut neutris favens illos inter se conterere pateretur.
Quo facto Alcibiades initio cum Pisandro, qui apud Samum
in exercitu erat, per internuntios colloquitur et de reditu suo
facit mentionem. Erat enim is eodem quo tum Alcibiades
sensu, populi potentiae non amicus et optimatum fautor. Ab 4
hoc destitutus¹³⁾ primum per Thrasybulum, Lyci filium, [a. 411]
ab exercitu recipitur praetorque fit apud Samum, post¹⁴⁾ suffra-
gante Theramene populi scito restituitur parique¹⁵⁾ absens im-
perio praeficitur simul cum Thrasybulo et Thrasyлло. Horum 5
in imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii,

¹¹⁾ Darius Nothus 424—405.

¹²⁾ Niederlage in Sicilien 413.

¹³⁾ Tissaphernes und Alcibiades verlangten als Bedingung eines Vertrags zwischen den Athenern und Persern die Herstellung einer oligarchischen Verfassung in Athen und die Zurrückberufung des Alcibiades. Pisander ging am Ende des Jahres 412 nach Athen und stellte dort wirklich, indem er auf das persische Bündnis Hoffnung machte, eine oligarchische Verfassung (411) her. Dann ging er noch einmal als Gesandter zu Tissaphernes, um den Vertrag abzuschließen, konnte sich aber über die Bedingungen mit ihm nicht

einigen. Auf Alcib. nahm er nicht weiter Rücksicht. Inzwischen beschloß das Heer bei Samos, auf den Rat des Thrasybulos und Thrasyllus, an der Demokratie festzuhalten, erklärte sich für das souveräne Volk und wählte Alcibiades samt Thrasybulus und Thrasyllus zu Strategen.

¹⁴⁾ In demselben Jahre, aber nach dem Sturze des oligarchischen Regiments in Athen. .

¹⁵⁾ D. h. es wurde den dreien dieselbe Würde vom Volke verliehen, zu der sie bereits das Heer berufen hatte. Sie wurden also lediglich vom Volke bestätigt.

qui paulo ante victores viguerant, perterriti pacem [a. 410] peterent. Victi enim erant compluribus proeliis terrestribus, tribus navalibus, quibus ducentas naves triremes amiserant, quae vel demersae erant vel captae in hostium venerant potestatem.

- 1 VI. Alcibiades simul cum collegis receperat¹⁶⁾ Ioniae partem, Hellespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae sunt Thraeciae, quarum expugnarant complures, in his Byzantium, neque minus multas consilio ad amicitiam
- 2 adiunxerant, quod in captos clementia fuerant usi. Ita [a. 408] maximis rebus gestis praeda onusti Athenas venerunt. Quibus cum obviam universa civitas in Piraeum descendisset, tanta fuit omnium expectatio visendi Alcibiadis, ut ad eius triremem vulgus conflueret, proinde ac si solus advenisset.
- 3 Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores et praesentes secundas res accidisse illius opera. Itaque et exercitum in Sicilia amissum et Lacedaemoniorum victorias culpaе suae tribuebant, quod talem virum e civitate expulissent. Neque id sine causa arbitrari videbantur. Nam postquam ille exercitui praeesse coeperat, neque terra neque mari hostes pares
- 4 esse potuerant. Ut igitur e navi egressus est, quamquam Thrasyllus et Thrasybulus isdem rebus praefuerant simulque venerant in Piraeum, tamen unum omnes illum prosequiebantur, et, id quod numquam fere antea usu venerat nisi Olympiae victoribus, coronis laureis taeniisque vulgo donabatur. Ille lacrimans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminisci¹⁷⁾
- 5 pristini temporis acerbitem. Postquam in astu venit, conitione advocata sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin eius casui illacrimarit inimicumque illis se ostenderit, quorum opera patria pulsus fuerat, proinde ac si alius populus, non
- 6 ille ipse, qui tum flebat, eum sacrilegii damnasset. Restituta ergo ei sunt publice bona, idemque illi Eumolpidae sacerdotes, qui eum devoverant, rursus expiare sunt coacti, pilaque illa, in qua devotio fuerat inscripta, in mare praecipitata.
- 1 VII. Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. Nam cum ei omnes essent honores decreti totaque res publica domi bellicae tradita, ut unius arbitrio gereretur, et ipse postulasset ut duo sibi collegae darentur, neque id negatum esset, classe in Asiam profectus, quod apud Ephesum minus ex [a. 407]
- 2 sententia rem gesserat, in invidiam recidit: nihil enim eum non posse efficere ducebant. Ex quo flebat ut omnia minus prospere gesta culpaе eius tribuerent, cum aut eum¹⁸⁾ neglegen-

¹⁶⁾ Von hier an beziehen sich die Plusquamp. nicht mehr auf pacem peterent (410), sondern auf Athenas venerunt (408) VI, 2.

¹⁷⁾ Anm. zu Eum. IX, 1.

¹⁸⁾ Die Einschlebung eines tonlosen Pronomens hinter einer betonten Partikel lässt sich vielfach

ter aut malitiose fecisse loquerentur, sicut tum accidit: nam corruptum a rege vincere illic Lysandrum noluisse ideoque afuisse ipsum arguebant¹⁹⁾. Itaque huic maxime putamus malo 3 fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis. Factum est autem ob illam cladem apud Ephesum acceptam, ut absenti et magistratum abrogarent et alium in eius locum substituerent²⁰⁾. Id ille ut audivit, domum reverti noluit et se Pactyen con- 4 tulit ibique aliquot castella communiit, manuque collecta primus privato consilio in Thraeciam introiit, gloriosius existimans barbarorum praeda locupletari quam Graecorum. Qua 5 ex re creverat²¹⁾ cum fama tum opibus magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraeciae pepererat.

VIII. Neque tamen a caritate patriae potuit recedere. 1 Nam cum apud Aegos flumen Philocles, praetor Atheniensium, classem constituisset suam neque longe abesset Lysan- [a. 405] der, praetor Lacedaemoniorum, qui in eo erat occupatus ut bellum quam diutissime duceret, quod ipsis pecunia a rege suppeditaretur, Atheniensibus exhaustis praeter arma et naves nihil superesset, Alcibiades ad exercitum venit Atheniensium 2 ibique praesente vulgo agere coepit: si vellent, se coacturum Lysandrum aut dimicare aut pacem petere sponndit: Lacedaemonios eo nolle classe configere, quod pedestribus copiis plus quam navibus valerent: sibi autem esse facile Seuthem, regem 3 Thraecum, adducere ut illum terra depelleret: quo facto necessario aut classe conficturum aut bellum compositurum. Id 4 etsi vere dictum Philocles animadvertibat, tamen postulata facere noluit, quod sentiebat se Alcibiade recepto nullius momenti apud exercitum futurum, et, si quid secundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore, sin quid adversi accidisset, se unum eius delicti futurum reum. A quo discedens Alci- 5 biades 'quoniam' inquit 'victoriae patriae repugnans, illud moneo, ne iuxta hostem castra habeas nautica: periculum est enim, ne immodestia militum vestrorum occasio detur Lysandro vestri opprimendi exercitus'. Neque ea res illum fefellit. Nam Lysan- 6 der, cum per speculatores comperisset vulgum Atheniensium in terram praedatum exisse navesque paene inanes relictas, tempus rei gerendae non dimisit unoque impetu bellum totum delevit.

IX. At Alcibiades, victis Atheniensibus non satis tuta illa 1

aus Cicero belegen und zwar nicht bloß aus dessen Briefen.

¹⁹⁾ Die Niederlage erlitt sein erster Steuermann Antiochus, obwohl er bei seinem Weggange diesem ausdrücklich verboten hatte, sich in ein Treffen mit Lysander einzulassen. Lysander hatte übrigens das Bündnis der Lacedä-

monier mit den Persern, das seit 412 gelockert war, wieder befestigt.

²⁰⁾ Es wurden zehn neue Strategen gewählt, unter denen Conon der bedeutendste war.

²¹⁾ Die Plusquamp. beziehen sich auf den Anfang des folgenden Kapitels. S. Anm. zu VI, 1.

- loca sibi arbitratus, penitus in Thraeciam se supra Propon-
tidem abdidit, sperans ibi facillime suam fortunam oculi posse.
- 2 Sed Thraeces, postquam eum cum magna pecunia venisse sen-
serunt, insidias fecerunt eaque, quae apportarat, abstulerunt,
- 3 ipsum capere non potuerunt. Ille cernens nullum locum sibi
tutum in Graecia propter potentiam Lacedaemoniorum ad Phar-
nabazum in Asiam transiit: quem quidem adeo sua cepit hu-
manitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ab
eo Grynium acceperat, ex quo quinquagena talenta vectigalis
- 4 capiebat. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus neque
Athenas victas Lacedaemoniis servire poterat pati. Itaque ad
- 5 patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. Sed videbat
id sine rege Perse²²⁾ non posse fieri, ideoque eum amicum sibi
cupiebat adiungi neque id dubitabat facile se consecuturum,
si modo eius conveniendi habuisset potestatem. Nam Cyrum
fratrem ei bellum clam parare Lacedaemoniis adiuvantibus
sciebat: id si aperuisset, magnam se initurum gratiam videbat.
- 1 X. Hoc cum moliretur peteretque a Pharnabazo, ut ad
regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique [a. 404]
tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam
miserant, qui eum certiorum facerent, nisi Alcibiadem sustu-
lisset, nihil earum rerum fore ratum, quas ipse Athenis con-
stituisset: quare, si suas res gestas manere vellet, illum per-
sequeretur. His Laco rebus commotus statuit accuratius sibi
agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat quae regi cum
Lacedaemoniis essent²³⁾, nisi Alcibiadem aut vivum aut mor-
3 tuum sibi tradidisset. Non tulit hunc²⁴⁾ satrapes et suam vio-
lari clementiam quam regis opes minui maluit. Itaque misit
Susamithrem et Bagaeum²⁵⁾ ad Alcibiadem interficiendum, cum
- 4 ille esset in Phrygia iterque ad regem compararet. Qui clam
vicinitati, in qua tum Alcibiades erat, dant negotium ut eum
interficiant. Illi cum ferro eum aggredi non auderent, noctu
ligna contulerunt circa casam, in qua quiescebat, eamque suc-
cenderunt, ut incendio conficerent, quem manu superari posse
- 5 diffidebant. Ille autem ut sonitu flammae est excitatus, etsi
gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum arripuit.
Namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui numquam
discedere ab eo voluerat. Hunc sequi se iubet et id quod
vestimentorum posset afferre. His in ignem eiectis flammae

²²⁾ Artaxerxes Mnemon 405—359.

²³⁾ Quae regi cum Lac. essent „das Verhältnis des Königs zu den Lac.“. Der Ausdruck gehört der Vulgärsprache an. Vgl. Liv. VIII, 25, 3. Dagegen findet sich *res mihi est cum aliquo* auch in der besten Prosa.

²⁴⁾ D. h. er konnte seinen Drohun-
gen nicht widerstehen. Über das
gerade hier häufige *hic* vgl. Anm.
zu Milt. I, 4.

²⁵⁾ Jener Oheim, dieser unechter
Bruder des Pharnabazus.

vim transiit. Quem ut barbari incendium effugisse viderunt, 6
telis eminus missis interfecerunt caputque eius ad Pharnabazum
rettulerunt. At mulier, quae cum eo vivere consuerat, muliebri
sua veste contextum aedificii incendio mortuum cremavit, quod
ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades annos
minus quinquaginta natus diem obiit supremum.

XI. Hunc infamatum a plerisque tres gravissimi historici 1
summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui eiusdem aetatis
fuit, Theopompus, qui post aliquanto, et²⁶⁾ Timaeus: qui qui-
dem duo maledicentissimi nescio quo modo in illo uno laudando
consentiunt. Namque ea, quae supra²⁷⁾ scripsimus, de eo prae- 2
dicarunt atque hoc amplius: cum Athenis, splendidissima civi-
tate, natus esset, omnes eum splendore ac dignitate superasse:
postquam inde expulsus Thebas venisset²⁸⁾, adeo studiis eorum 3
inservisse, ut nemo eum labore corporisque viribus posset
aequiperare (omnes enim Boeotii magis firmitati corporis quam
ingenii acumini inserviunt): eundem apud Lacedaemonios, quo- 4
rum moribus summa virtus in patientia ponebatur, sic duritiae
se dedisse, ut parsimonia victus atque cultus omnes Lacedae-
monios vinceret: fuisse apud Thraeces, homines vinolentos
rebusque veneriis deditos, hos quoque in his rebus antecessisse:
venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venari, 5
luxuriose vivere, horum sic imitatum consuetudinem, ut illi
ipsi eum in his maxime admirarentur. Quibus rebus effecisse 6
ut, apud quoscumque esset, princeps poneretur habereturque
carissimus. Sed satis de hoc: reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

I. Thrasybulum, Lyci filium, Atheniensem, si per se vir- 1
tus sine fortuna ponderanda est, dubito an primum omnium
ponam. Illud non dubium, neminem huic praeferendum esse
fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore. Cum- 2
que multi voluerint, pauci potuerint ab uno tyranno patriam
liberare, huic contigit, ut a triginta oppressam tyrannis e servi-
tute in libertatem vindicaret. Sed eum nescio quo modo¹⁾, 3
cum nemo anteiret illis virtutibus, multi nobilitate praecur-
rerunt. Primum bello Peloponnesio multa cum Alcibiade ges-
sit²⁾, quae ille universa naturali quodam bono fecit lucrari. Sed 4

²⁶⁾ Theop. und Tim. durch et verbunden, weil sogleich eine Bemerkung folgt, durch welche beide zusammengefasst werden.

²⁷⁾ Namentlich im ersten Kapitel.

²⁸⁾ Das plusquamperf. coni. wegen der Abhängigkeit von praedicarunt.

¹⁾ Nescio quo modo „auffallender Weise“.

²⁾ Seit dem Jahre 411.

illa³⁾) tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna, quod in proelii concursu abijt res a consilio ad vices rerum virtutemque pugnantium. Itaque suo iure nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat seque in illis plus valuisse quam ducis prudentiam vere potest praedicare.

5 Illud⁴⁾) magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam cum triginta tyranni, praepositi a Lacedaemoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimosque cives, quibus in bello pepercerat fortuna, partim patria expulissent partim interfecissent, eorumque bona publicata inter se divisissent, non solum princeps, sed solus initio bellum iis indixit.

1 II. Cum enim Phylon occupavit⁵⁾), quod est ca- [a. 404] stellum in Attica munitissimum, non plus habuit secum septuaginta de suis. Hoc initium fuit salutis exactorum, hoc robur
2 libertatis clarissimae civitatis. Neque vero non⁶⁾) contemptus est primo a tyrannis Thrasybulus atque eius solitudo. Quae quidem res⁷⁾) et illis contemnendis perniciem et huic despecto salutem fuit: fecit enim illos ad persequendum segues, hos
3 tempore ad comparandum dato validiores. Quo magis illud omnium in animis esse debet, nihil in bello oportere contemni,
4 neque sine causa dici matrem timidi flere non solere. Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes: nam iam illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur quam
5 pugnabant. Tamen ille⁸⁾) in Piraeum transiit Munychiamque munivit. Hanc tyranni oppugnare sunt adorti, sed [a. 403] turpiter repulsi protinus in urbem armis impedimentisque amissis
6 refugerunt. Neque minus Thrasybulus usus est prudentia quam fortitudine. Nam cedentes violari vetuit (cives enim civibus parcere aequum censebat), neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluisset⁹⁾). Iacentem autem neminem veste spoliavit, nil attigit nisi arma, quorum indigebat, quaeque ad
7 victum pertinebant. In illo proelio cecidit Critias, dux tyrannorum, cum quidem adversus¹⁰⁾) Thrasybulum fortissime pugnaret.

1 III. Hoc deiecto Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedaemoniorum. Is inter Thrasybulum et eos, qui urbem tenebant, fecit pacem his condicionibus: ne qui praeter triginta

³⁾ Strategische Verdienste überhaupt.

⁴⁾ Die starke Betonung von illud macht die adversative Partikel überflüssig.

⁵⁾ Er war nach Theben geflohen und nahm von da aus die attische Grenzfestung ein. Cum ist hier soviel als eo tempore, quo, wie Con. I, 2.

⁶⁾ Neque vero non „aber freilich“ oder „wohl aber“.

⁷⁾ Quae quidem res „und gerade das“.

⁸⁾ Nachdem sich sein Anhang doch allmählich auf 1000 Mann verstärkt hatte.

⁹⁾ Konj. der Allgemeinheit oder der wiederholten Handlung.

¹⁰⁾ Das Them. III, 4 stehende exadv. hat nur lokale Bedeutung.

tyrannos et decem, qui postea¹¹⁾ praetores creati superiorum temporum crudelitate erant usi, afficerentur exsilio neve bona publicarentur: rei publicae procuratio populo redderetur. Atque 2 etiam ut valerent illa effecit. Nam cum quidam ex iis, qui simul cum ipso in exsilio fuerant, caedem facere eorum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat publice, prohibuit et id quod pollicitus erat praestitit. Praeclarum hoc quoque Thra- 3 sybuli, quod reconciliata pace, cum plurimum in civitate posset, legem tulit, ne quis ante actarum rerum accusaretur neve mul- taretur, eamque illi oblivionis appellarunt.

IV. Pro tantis meritis ei corona¹²⁾ a populo data est, 1 facta duabus virgulis oleaginis. Quam quod amor civium obtulerat, non vis expresserat, nullam habuit invidiam magnaue fuit gloriae. Bene etiam Pittacus ille, qui in septem sapientum 2 numero est habitus, cum Mytilenaei multa milia iugerum agri ei muneri darent, 'nolite oro vos' inquit 'id mihi dare, quod multi invideant, plures etiam concupiscant'. Illa igitur corona 3 contentus Thrasybulus neque amplius requisivit neque quemquam honore se antecessisse existimavit. Insequenti tempore, 4 cum praetor classem ad Pamphyliam appulisset neque [a. 389] satis diligenter in castris eius agerentur vigiliae, a barbaris ex oppido Aspendo noctu eruptione facta in tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

I. Conon Atheniensis Peloponnesio¹⁾ bello ac- [a. 413] 1 cessit ad rem publicam, magnique eius opera fuit. Nam cum praetor pedestribus exercitibus praefuit tum praefectus classis magnas mari res gessit. Fuit etiam extremo bello [a. 405] 2 praetor, cum apud Aegos flumen copiae Atheniensium ab Lysandro sunt devictae. Sed tum in consilio neglecta est eius auctoritas, eoque peius res administrata: nam et prudens rei militaris et diligens erat imperator. Itaque nemini erat illis 3 temporibus dubium, si summam imperii solus habuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse²⁾.

¹¹⁾ Nach der Niederlage der Dreißig bei Munychia. Übrigens ist Nepos hier ungenau, da außer den Dreißig von der Amnestie nicht die Zehnмänner ausgeschlossen wurden, welche in Athen nach der Flucht der Dreißig an der Spitze standen, sondern zwei Unterbehörden der Dreißig, nämlich die Zehnмänner im Piräeus und die Kriminalkommission der Elfmänner in Athen. Diese Verabredung mit Pausanias liefs

nachher in Athen (§ 3) Thrasybulus durch Volksbeschluss bestätigen.

¹²⁾ Diese Ehre nebst einem Geldgeschenk zur Erfüllung ihrer Gelübde wurde allen verliehen, die mit Thrasybulus anfänglich in Phyle gewesen waren.

¹⁾ Die durch die Stellung ange deutete Bedeutung des Adjektivs involviert die Partikel „schon“.

²⁾ Vor dem Überfall riet er vergebens zur Vorsicht, und nachher

- 1 II. In rebus autem afflictis non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde praesidio posset esse civibus suis. Itaque relicta Cypro, quo ex fuga se receperat, contulit se ad Pharnabazum, satrapem Dascylitidis provinciae eundemque regis propinquum: apud quem ut multum gratia valeret, multo labore
 2 multisque effecit periculis subeundis. Nam cum Lacedaemonii Atheniensibus devictis in societate non manerent, quam cum Artaxerxis patre Dario fecerant, duosque deinceps duces⁵⁾ bellatum misissent in Asiam, hos adversus Pharnabazus habitus est imperator, re quidem vera exercitui praefuit Conon eiusque
 3 omnia arbitrio gesta sunt. Itaque illo suadente a [a. 397] rege ad mare est missus, ut Cypriis et Phoenicibus ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret classemque, qua
 4 mare tueri posset, compararet. Sed ea persequi Lacedaemonios, qui misso in Asiam summo duce Agesilao bellum [a. 396] renovaverant, prohibitus est militum seditione, qui a Tissapherne stipendio fraudabantur⁴⁾.
- 1 III. Defecerat a rege Tissaphernes, satrapes Ioniae et Lydiae, neque id tam Artaxerxi quam Pharnabazo et Cononi erat apertum⁵⁾: multis enim magnisque meritis apud regem, etiam cum in officio non maneret, valebat. Neque id erat mirandum, si non facile ille ad credendum adducebatur, remi-
 2 niscens eius se opera Cyrum fratrem superasse⁶⁾. Huius accusandi gratia Conon ad regem profectus posteaquam [a. 395] venit, primum ex more Persarum ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithraustem accessit seque ostendit cum rege colloqui velle, nemo enim sine hoc admittitur.
 3 Qui illi 'nulla' inquit 'mora est, sed tu delibera, utrum colloqui malis an per litteras agere quae cogitas. Necesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te regem (quod⁷⁾

rettete er 9 Schiffe, die er noch rechtzeitig bemannen konnte, darunter die Paralos. Diese schickte er, um die Nachricht zu überbringen, nach Athen, mit den andern acht fand er Aufnahme bei Euagoras, dem Beherrscher von Salamis auf Cyprus. Dasselbst blieb er mehrere Jahre.

⁵⁾ Thimbron 400—399 und Dercyllidas 399—397. Beide führten den Krieg nur in den nördlichen Landstrichen, welche zur Provinz des Pharnabazus gehörten, weshalb Tissaphernes hier nicht erwähnt wird.

⁴⁾ Conon mußte sich mit seinen unbotmäßigen Leuten in Cilicien und Carien auf die Defensive beschränken. Denn die Lacedämonier

brachten eine Flotte auf, sobald sie von Conons Thätigkeit in den südlichen Gewässern Kunde bekamen.

⁵⁾ Er hatte wiederholt die Angriffe der Lacedämonier durch Waffenruhe von seinem Gebiet auf das des Pharnabazus abgelenkt und Conon die nötigen Hilfgelder vor-enthalten. Ob er aber wirklich Verrat am Könige geübt, wie Pharnabazus und Conon meinten, ist nicht ausgemacht. Wahrscheinlich gab er sich nur aus Eifersucht auf jene beiden solche Blößen. Vgl. Ages. III.

⁶⁾ Schlacht bei Cunaxa 401.

⁷⁾ Nicht quam, weil ein Fremdwort folgt.

προσκήνησαν Graeci vocant). Hoc si tibi grave est, per me nihilo setius editis mandatis conficies quod studes'. Tum Co- 4 non 'mihi vero' inquit 'non est grave quemvis honorem habere regi, sed vereor, ne civitati meae sit opprobrio, si, cum ex ea sim profectus, quae ceteris gentibus imperare consuerit, potius barbarorum quam illius more fungar'. Itaque, quae volebat, scripta ei tradidit.

IV. Quibus cognitis rex tantum auctoritate eius motus 1 est, ut et Tissaphernem⁸⁾ hostem iudicaret et Lacedaemonios, cum quibus⁹⁾ societatem ille coisse putabatur, bello persequi Cononem iuberet eique permetteret quem vellet eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse deberet, sed suadere sese Pharnabazo id negotii daret. Magnis igitur muneribus 2 donatus ad mare est missus, ut classi praeesset, dato adiutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedaemoniis est 3 nuntiatum, non sine cura rem administrant, quod maius bellum imminere arbitrabantur. Nam ducem fortem et prudentem regis opibus praefuturum ac secum dimicaturum, quem neque consilio neque copiis superare possent. Hac mente magnam 4 contrahunt classem¹⁰⁾: proficiscuntur Pisandro duce. Quem Conon apud Cnidum adortus magno proelio fugat, [a. 394] multas naves capit, complures deprimit. Qua victoria non solum in Asia Graeci, sed etiam omnes insulae, quae sub Lacedaemoniorum fuerant imperio, liberatae sunt. Quibus rebus 5 gestis Conon cum parte navium in patriam venit, muros dirutos a Lysandro utrosque, et Piraei et Athenarum, [a. 393] reficiendos curat pecuniaeque ad eam rem quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat. Quas ob causas praecipuus ei honos habitus est: namque omnibus unus insulis praefuit.

V. Sed accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut inconsider- 1 rator in secunda quam in adversa esset fortuna. Nam classe Peloponnesiorum devicta, cum ultum se iniurias patriae putaret, plura concupivit quam efficere potuit. Neque tamen 2 ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriae opes augeri quam regis maluit. Nam cum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, non solum inter barbaros, sed etiam apud omnes Graeciae civitates constituisset, clam dare operam coepit, ut omnes civitates maritimas restitueret Atheniensibus. Id cum minus diligenter esset 3

⁸⁾ Mehr noch brachte es ihn in Ungnade, daß er 395 am Pactolus seine Reiterei von Agesilaus hatte schlagen lassen.

⁹⁾ Bei Nepos steht cum immer vor

dem Relativum, z. B. Milt. I, 2 u. Them. VIII, 3.

¹⁰⁾ Die Erzählung ist nicht ganz genau. Diese Rüstung zur See machten die Lacedämonier schon seit 397.

celatum, Tiribazus¹¹⁾, qui Sardibus praeerat, Cononem [a. 392] evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle magna de re. Cui nuntio Conon parens cum venisset¹²⁾, in vincula con-
 4 iectus est, in quibus aliquamdiu fuit. Inde nonnulli eum ad regem abductum ibique perisse scriptum reliquerunt. At Dion historicus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse eum scripsit: illud addubitat, utrum Tiribazo sciente an imprudente sit factum¹³⁾.

X. DION.

- 1 I. Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, utraque fuit implicatus¹⁾ tyrannide Dionysiorum. Namque ille superior²⁾ Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio, ex qua duos filios, Hipparinum et Nisaeum, procreavit totidemque filias, nomine Sophrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio, eidem, cui regnum relinquit, nuptum dedit³⁾,
- 2 alteram, Areten, Dioni. Dion autem praeter generosam propinquitatem nobilemque maiorum famam multas alias a se ipse habuit commendationes, in his ingenium docile, come⁴⁾, aptum ad artes optimas, magnam corporis dignitatem⁵⁾, quae non minimum commendat, magnas praeterea divitias a patre relictas,
- 3 quas ipse tyranni muneribus auxerat⁶⁾. Erat intimus Dionysio priori, neque⁷⁾ minus propter mores quam affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum eum esse propter necessitudinem, magis etiam suorum causa studebat. Aderat in magnis rebus, eiusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re maior ipsius cupiditas inter-
- 4 cesserat. Legationes vero omnes, quae essent illustriores, per Dionem administrabantur: quas quidem ille diligenter⁸⁾ obeundo
- 5 crudelissimum nomen tyranni sua humanitate leniebat. Car-

¹¹⁾ Nachfolger des Tithraustes.

¹²⁾ Conon kam vielmehr von Athen als Gesandter zu Tiribazus, um dem Einflusse des geschickten lacedämonischen Unterhändlers Antalcidas entgegen zu arbeiten.

¹³⁾ Er fand noch einmal Aufnahme bei Euagoras auf Cypern und starb daselbst bald an einer Krankheit.

¹⁾ Anm. zu Paus. IV, 6.

²⁾ Dionysius I, 406—367.

³⁾ Anm. zu Praef. 4.

⁴⁾ Hier auf das Schülerverhältnis zu beziehen, also „willig, lenksam“.

⁵⁾ Sonst ist dignitas die politische und soziale Stellung, wogegen gravitas sittlicher Ernst und entsprechende äußere Würde. Magna corp. dign. kann indes nur ein Achtung gebietendes Äußeres sein. Vgl. Them. VI, 1, wo es Großartigkeit und Pracht ist. Übrigens paßt dieser Punkt wie der folgende nicht mehr auf den Knaben.

⁶⁾ Ohne den relativen Zusatz wäre die Erwähnung der divitiae an dieser Stelle unlogisch.

⁷⁾ Anm. zu Ages. VI, 3.

⁸⁾ „Mit Ernst.“

thaginienses quidem eum a Dionysio missum sic suspexerunt, ut neminem umquam Graeca lingua loquentem magis sint admirati.

II. Neque vero Dionysium, quanto ille sibi esset orna- 1
mento, fugiebat. Quo fiebat ut uni huic maxime indulgeret
neque eum secus diligeret ac filium. Platonem autem Tarentum 2
venisse fama in Siciliam perlata, cum Dion eius audiendi cupiditate
flagraret, ne adulescenti quidem potuerat⁹⁾ negare, [a. 389]
quin eum arcesseret. Quem Dion adeo admiratus est atque 3
adamavit, ut totum se ei traderet. Neque vero minus Plato
delectatus est Dione. Itaque cum a tyranno crudeliter viola-
tus esset, quippe qui eum venumdari iussisset, tamen post¹⁰⁾
eodem rediit eiusdem Dionis precibus adductus. Interim in 4
morbum incidit Dionysius. Quo cum gravi¹¹⁾ conflic- [a. 367]
taretur, quaesivit a medicis Dion, quem ad modum se haberet,
simulque ab iis petiit, si forte maiore esset periculo¹²⁾, ut sibi
faterentur: velle se cum eo colloqui de partiendo regno. Nam
sororis suae filios ex illo natos partem habere regni putabat
oportere. Id medici non tacuerunt et ad Dionysium filium 5
sermonem rettulerunt. Quo ille commotus, ne agendi cum eo
esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit. Hoc
aeger sumpto sopitus diem obiit supremum¹³⁾.

III. Hoc initium fuit Dionis et Dionysii minoris simultatis 1
eaeque multis rebus aucta est. Sed tamen primis temporibus
aliquamdiu simulata inter eos amicitia mansit. Cumque Dion
non desisteret obsecrare Dionysium, ut Platonem Athenis ar-
cesseret et eius consiliis uteretur, ille, qui in aliqua re vellet
patrem imitari, morem ei gessit magnaue illum cum ambitione
Syracusas perduxit. Sed eodem tempore Philistum¹⁴⁾ histori- 2
cum Syracusas reduxit, hominem amicum non tam tyranno
quam tyrannis¹⁵⁾, de quo in eo libro plura sunt exposita, qui
de historicis Graecis conscriptus est¹⁶⁾. Itaque cum Plato 3
tantum apud Dionysium auctoritate posset, ut ei persuaderet,
ut tyrannidis faceret finem libertatemque redderet Syracusanis,

⁹⁾ Das Plusquamp., weil hier ein Zurückgreifen in das Jünglingsalter des Dion stattfindet. Das in I, 3—5 Erzählte kann nur vom Mannesalter gelten.

¹⁰⁾ Kurz nach dem Tode des ältern Dionysius. Vgl. III, 1.

¹¹⁾ Poetischer Gebrauch des Adj. statt des Adv. Die poetische Färbung nicht der Darstellung im ganzen (wie bei Livius), sondern des Ausdrucks im einzelnen gehört zu den Eigentümlichkeiten des Nepos.

So gleich nachher der Gebrauch von sopor § 5.

¹²⁾ Anm. zu Dat. V, 3.

¹³⁾ Eine ähnliche Todesart des Dionysius, bei der indes Dion und Dionysius der Jüngere unbeteiligt erscheinen, berichtet Diod. XV, 74.

¹⁴⁾ Vom ältern Dionysius nach Thurii verbannt (Diod. XV, 7).

¹⁵⁾ Der Plural des Concretums steht für das deutsche Abstractum. Vgl. Nägelsb. Stilist. § 12, 3.

¹⁶⁾ Anm. zu Praef. 8.

ab hac voluntate Philisti consilio deterritus aliquanto crudelior esse coepit.

- 1 IV. Qui quidem cum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, veritus ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei [a. 366] dedit, qua Corinthum¹⁷⁾ deveheretur, ostenditque se id utriusque facere causa, ne, cum inter se timerent, alteruter¹⁸⁾ alterum
2 praeoccuparet. Id cum multi indignarentur magnaeque res esset invidiae tyranno, Dionysius omnia, quae moveri poterant Dionis, in naves imposuit ad eumque misit. Sic enim existimari volebat, id se non odio hominis, sed suae salutis fecisse
3 causa. Postea vero quam audivit¹⁹⁾ eum in Peloponneso manum comparare sibi que bellum facere conari, Areten, [a. 360] Dionis uxorem, alii nuptum dedit filiumque eius sic educari
4 iussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puero, prius quam pubes esset, mulieres adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinque-
5 batur. Is, postquam in patriam rediit pater, usque eo vitae statum commutatum ferre non potuit (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent), ut se de superiore parte aedium deiceret atque ita interiret. Sed illuc revertor.

- 1 V. Postquam Corinthum pervenit²⁰⁾ Dion et eodem perfugit ab eodem Dionysio expulsus Heraclides, qui praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum comparare coeperunt.
2 Sed non multum proficiebant, quod multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur: quam ob causam pauci ad societatem periculi perducebantur. Sed Dion, fretus non [a. 357]
3 tam suis copiis quam odio tyranni, maximo animo duabus onerariis navibus quinquaginta annorum imperium, munitum quadringentis longis navibus, decem equitum centumque peditum milibus²¹⁾, profectus oppugnatum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo facile perculit, ut post diem tertium, quam Siciliam attigerat, Syracusas introiret. Ex quo intellegi potest nullum esse imperium tutum nisi benevolentia munitum.
4 Eo tempore aberat Dionysius et in Italia classem opperiebatur

¹⁷⁾ Die Mutterstadt von Syracus.

¹⁸⁾ Alter alterum würde ein Wechselverhältnis bezeichnen, zu praeoccupare also gar nicht passen.

¹⁹⁾ Plato war 361 zum dritten Mal nach Syracus gekommen, um die Zurückberufung des Dion zu erwirken. Dies gelang ihm nicht, vielmehr zeigte nun erst, nach Platos Heimkehr, Dionysius sich recht feindselig gegen Dion, indem

er dessen liegende Güter einzog und Gattin und Sohn desselben in der hier angegebenen Weise behandelte. Auf diese Veranlassung erst faßte Dion den Plan, den Tyrannen mit Waffengewalt zu stürzen.

²⁰⁾ Siehe Anm. 19.

²¹⁾ Über diese Zahlen vgl. Diod. XVI, 9. Plut. Dion. 14. Ael. var. hist. VI, 12.

adversariorum, ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum: quae res eum fefellit. Nam Dion eorum ipsorum opera, 5 qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit totiusque eius partis Siciliae potitus est, quae Dionysio paruerat, parique modo urbis Syracusarum praeter arcem et insulam adiunctam oppido, eoque rem perduxit, ut his condicionibus 6 pacem tyrannus facere vellet: Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apollocrates²³⁾, cui maximam fidem uni habebat. Hunc postea Dion fame superatum cum suis [a. 356] incolumem abire passus est.

VI. Has tam prosperas tamque inopinatas res consecuta 1 est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est adorta. Primum in filio, 2 de quo commemoravi supra, vim suam exercuit. Nam cum uxorem reduxisset, quae alii fuerat tradita, filiumque vellet a perdita luxuria ad virtutem revocare, accepit gravissimum parens vulnus morte filii. Deinde orta dissensio est inter 3 ipsum et Heraclidem, qui quod principatum illi non concedebat, factionem sibi comparavit²⁵⁾. Neque is minus valebat opibus: nam consensu civitatis praeerat classi, cum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo aequo Dion, 4 et verum illum Homeri rettulit ex secunda rhapsodia²⁴⁾, in quo haec sententia est: non posse bene geri rem publicam multorum imperiis. Quod dictum magna invidia consecuta est: namque aperuisse videbatur omnia in sua potestate esse se velle. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere 5 studuit, Heraclidemque, cum Syracusas venisset, interficendum curavit.

VII. Quod factum omnibus maximum timorem iniecit: 1 nemo enim illo interfecto se tutum putabat. Ille autem adversario remoto licentius eorum bona, quos sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit. Quibus divisus cum cotidiani 2 maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesse coepit, neque, quo manus porrigeret, suppetebat nisi in amicorum possessiones. Id eius modi erat, ut, cum milites sibi conciliaret, amitteret optimates. Quarum rerum cura frangebatur et insuetus 3 male audiendi non animo aequo ferebat, de se ab iis male existimari, quorum paulo ante in caelum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem offensa in eum etiam militum²⁵⁾ voluntate liberius loquebatur et tyrannum non ferendum dictitabat.

VIII. Haec ille intuens cum quem ad modum sedaret 1

²³⁾ Sohn des Dionysius. Er verteidigte die Burg.

an der Spitze einer demokratischen Partei.

²⁴⁾ Ilias II, 204.

²⁵⁾ Dion stand an der Spitze einer aristokratischen, Heraklides

²⁵⁾ Denn ihnen konnte er nun nichts mehr schenken.

nesciret et quorsum evaderent timeret, Callippus quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, homo et callidus et ad fraudem acutus²⁶⁾, sine ulla
 2 religione ac fide, adit ad Dionem et ait: eum magno periculo²⁷⁾ esse propter offensionem populi et odium militum, quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum. Quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cogniturum adversariosque sublaturum, quod
 3 inimici idem sentienti suos sensus aperturi forent. Consilio probato excipit has partes ipse Callippus et se armat imprudentia Dionis. Namque ad eum interficiendum socios con-
 4 quirat, adversarios eius convenit, coniurationem confirmat. Res multis consciis elata defertur ad Aristomachen, sororem Dionis, uxoremque Areten. Illae timore perterritae conveniunt²⁸⁾, cuius
 5 de periculo timebant. At ille negat a Callippo fieri sibi insidias, sed illa, quae agerentur, fieri praecepto suo. Mulieres nihilo setius Callippum in aedem Proserpinae deducunt ac iurare cogunt nihil a se periculi fore Dioni. Qua ille religione non modo non deterritus, sed ad maturandum facinus concitatus est, ne prius consilium aperiretur, quam conata perfecisset.

1 IX. Hac mente proximo die festo, cum a con- [a. 353] ventu se remotum Dion domi teneret atque in conclavi edito recubisset, consciis facinoris loca munitiora oppidi tradit: domum custodibus saepit coniurationis ignaris²⁹⁾, a foribus
 2 qui non discedant, certos de suis praeficit: navem triremem armatis ornat Philostratoque, fratri suo, tradit eamque in portu agitare iubet, velut si exercere remiges vellet, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut haberet, qua fugeret ad salutem³⁰⁾.
 3 Suorum³¹⁾ autem e numero Zacynthios³²⁾ adulescentes quosdam eligit cum audacissimos tum viribus maximis, iisque dat negotium, ad Dionem eant inermes, sic ut conveniendi eius gratia
 4 viderentur venire. Qui propter notitiam a custodibus³³⁾ sunt intromissi. At illi ut limen intrarunt, foribus obseratis in lecto

²⁶⁾ Callidus durch Übung, acutus von Natur.

²⁷⁾ Anm. zu Dat. V, 3.

²⁸⁾ Das Objekt aus dem Relativsatze zu ergänzen, wie IX, 5 der Genetiv. Ebenso Dat. V, 1.

²⁹⁾ Diese sollten nur dazu dienen, den Dion zu isolieren, und hatten den Auftrag, keinen Bewaffneten einzulassen. Zugleich erschien Callippus durch diese Maßregel als Freund des Dion.

³⁰⁾ Vulgäusdruck. Vgl. Cic. ad Att. III, 19: ad salutem proficiscar.

³¹⁾ Die erwähnten custodes mit Ausnahme ihrer praefecti und die Bemannung des Schiffes mit Ausnahme des Philostratus wußten nichts von der Verschwörung. Daher diese Wortstellung.

³²⁾ Von Zacynthus war die Expedition zur Befreiung von Syracus ausgegangen.

³³⁾ Der Zusatz a custodibus war nötig, damit at illi als Gegensatz Klarheit gewönne. Auch § 6 illi ipsi custodes wird so klarer.

cubantem invadunt, colligant: fit strepitus, adeo ut exaudiri 5
posset foris. His, sicut ante saepe³⁴⁾ dictum est, quam invisā
sit singularis potentia et miseranda vita, qui se metui quam
amari malunt, cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipsi 6
custodes, si prompta fuissent voluntate, foribus effractis servare
eum potuissent, quod illi inermes telum foris flagitantes vivum
tenebant. Cui cum succurreret nemo, Lyco³⁵⁾ quidam Syracu-
sanus per fenestram gladium dedit, quo Dion interfectus est.

X. Confecta caede, cum multitudo visendi gratia con- 1
venisset, nonnulli de insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri
rumore dilato, Dioni vim allatam, multi concurrerant³⁶⁾, quibus
tale facinus displicebat. Hi falsa suspitione ducti immerentes
ut sceleratos occidunt. Illius autem de morte ut palam³⁷⁾ 2
factum est, mirabiliter vulgo mutata est voluntas. Nam qui
vivum modo tyrannum vocitarant, idem mortuum liberatorem
patriae tyrannique expulsorem praedicabant. Ac sic subito
misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine ab Ache-
runte, si possent, cuperent redimere. Itaque in urbe celeberrimo 3
loco, elatus publice, sepulcri monumento donatus est. Diem
obiit circiter annos quinquaginta quinque natus, quartum post
annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat

XI. IPHICRATES.

I. Iphicrates Atheniensis non tam magnitudine rerum 1
gestarum quam disciplina militari¹⁾ nobilitatus est. Fuit enim
talis dux, ut non solum suae aetatis cum primis compararetur,
sed ne de maioribus²⁾ quidem quisquam anteponeretur.
Nusquam culpa male rem gessit, tantumque consilio valuit, 2
ut multa in re militari partim nova attulerit partim meliora
fecerit. Namque pedestria arma mutavit. Cum ante illum 3
imperatorem maximis clipeis, brevibus hastis, minutis gladiis

³⁴⁾ Bei bloßem Bezug auf V, 3
würde supra statt ante saepe
stehen. Vgl. Pelop. IV, 1. Aber
Nepos bezieht sich auf frühere
Äußerungen außer diesem Buche.

³⁵⁾ Wahrscheinlich einer von den
praefectis custodum.

³⁶⁾ Dies ist nicht bloße Wieder-
holung. Vorher war nur ein Zu-
sammenlauf überhaupt erwähnt.
Nun wird hinzugefügt, daß auch
Freunde der Ordnung und Feinde
jeder Gewaltthat herbeigeeilt waren.

³⁷⁾ Anfangs hatte sich nur ein un-

bestimmtes Gerücht verbreitet. Der
Ausdruck gehört der Vulgärsprache
an, wenigstens im Aktiv.

¹⁾ Disc. mil. ist hier nicht Kriegs-
zucht, sondern Kriegskunst, Taktik.
Die Thaten des Iphicr. waren zwar
illustres, aber nicht eigentlich
magnae (von weittragenden Folgen),
weil er nur mit Söldnerheeren für
augenblickliche Zwecke kämpfte,
ohne Staatsmann zu sein.

²⁾ Nicht natu, sondern aetate zu
ergänzen, so daß also maioribus
= superioribus.

- gravis armaturae mercennarii fere uterentur, ipse peltam pro clipeo fecit³⁾), unde postea peltastae appellabantur⁴⁾), hastae modum duplicavit, gladios longiores effecit. Idem genus loricarum mutavit et pro consertis atque aëneis linteas dedit. Quo facto ad motus concursusque expeditiores milites reddidit: nam pondere detracto, quod corpus aequae tegeret, curavit.
- 1 II. Multum vero in bello est versatus. Apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit⁵⁾), ut nullae umquam in Graecia neque exercitiores copiae neque magis dicto audientes
 2 fuerint duci: in eamque consuetudinem suos adduxit, ut, cum proelii signum esset datum, sine ducis opera sic ordinati consisterent, ut singuli a peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu moram Lacedaemoniorum interfecit, [a. 390]
 3 quod maxime tota celebratum est Graecia. Facta deinde pace⁶⁾) bellum cum Thraecibus gessit: Seuthem, socium Atheniensium,
 4 in regnum restituit. Cum vero Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre vellet⁷⁾), Iphicratem ab Atheniensibus [a. 377] ducem petivit, quem praeficeret exercitui conducticio, cuius numerus viginti milium fuit. Quem quidem sic omni disciplina militari erudit, ut, quem ad modum quondam Mariani milites apud Romanos, sic Iphicratenses apud Graecos in
 5 summa laude fuerint. Idem subsidio Lacedaemoniis [a. 369] profectus Epaminondae retardavit impetus. Nam nisi eius adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent⁸⁾).

³⁾ „Er ließ machen“, in derselben Bedeutung und Struktur wie Liv. VIII, 8, 3.

⁴⁾ Die Truppengattung der Peltasten, zwischen Schwer- und Leichtbewaffneten die Mitte haltend, ursprünglich thracisch, bestand schon vor Iphicr. Dieser aber verwendete sie zuerst ausschließlich statt der Hopliten und gab ihr Berühmtheit.

⁵⁾ 393—390 führte er da eine Söldnerschar, nachher trat Chabrias an seine Stelle.

⁶⁾ Antalcidischer Frieden 387. Vor Abschluß desselben war Iphicrates mit einer kleinen Flotte und einer kleinen Peltastenschar in der Chersones seit 389 und kämpfte glücklich gegen Anaxibius, den spartanischen Harmosten von Abydos. Seuthes war seit 390 Bundesgenosse der Athener. Dessen Gegner Cotys schloß später mit Iphicr. ein Bündnis und wurde sein Schwiegervater, noch in den achtziger Jahren.

⁷⁾ Pharnabazus, vom Könige mit der Unterwerfung Ägyptens beauftragt, verlangte von den Athenern 378 die Zurückberufung des Chabrias, der dort den Empörer Nectanabis I. unterstützte, und 377 den Iphicr. als Führer der griechischen Söldner, die er geworben hatte. Iphicr. kämpfte in Ägypten 377—374, zerfiel aber mit Pharnab. und kehrte nach Athen zurück.

⁸⁾ Rhetorische Übertreibung. Als die Athener unter Iphicr. den Lacedämoniern zu Hilfe zogen, hatte Epam. Laconica bereits verlassen und nur in Gytheion eine Besatzung zurückgelassen, auch die Wiederherstellung Messeniens geleitet. Das Anrücken des Iphicr. veranlaßte ihn nur zur schnellern Rückkehr aus der Peloponnes. Vgl. Epam. VIII, 4. Iphicr. hätte ihm am Isthmus die Rückkehr abschneiden können, scheint es aber nicht ernstlich gewollt zu haben.

III. Fuit autem et animo magno et corpore imperatoria- 1
 que forma, ut ipso aspectu cuius iniceret admirationem sui,
 sed in vita privata nimis remissus parumque continens, ut
 Theopompus memoriae prodidit, bonus vero civis fideque magna.
 Quod cum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntae 2
 Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater [a. 369]
 Perdiccae et Philippi, cum his duobus pueris Amynta mortuo
 ad Iphicratem confugit eiusque opibus defensa est⁹⁾. Vixit 3
 ad senectutem placatis in se suorum civium animis. Causam
 capitis semel dixit, bello sociali, simul cum Timotheo¹⁰⁾, [a. 355]
 eoque iudicio est absolutus. Menesthea filium reliquit ex
 Thraessa natum, Coti regis filia. Is cum interrogaretur, 4
 utrum¹¹⁾ pluris, patrem matremne, faceret, 'matrem' inquit.
 Id cum omnibus mirum videretur, 'at' ille 'merito' inquit
 'facio: nam pater quantum in se fuit Thraecem me genuit,
 mater Atheniensem'.

XII. CHABRIAS.

I. Chabrias Atheniensis item in summis habitus est duci- 1
 bus resque multas memoria dignas gessit. Sed ex iis maxime¹⁾
 elucet illud eius inventum, quod, cum Boeotiis sub- [a. 377]
 sidio venisset, in proelio apud Thebas commisso fecit. Nam- 2
 que in eo cum summus dux Agesilaus fugatis iam conducticiis
 catervis cum reliqua phalange victoria confisus signa inferret,
 Chabrias suos loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto, pro-
 iecta hasta impetum hostium excipere docuit. Id novum Age-
 silaus contuens progredi non est ausus suosque iam incurrentes
 tuba revocavit. Hoc usque eo tota Graecia fama celebratum 3
 est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri vellet, quae publice
 ei ab Atheniensibus in foro constituta est. Ex quo factum
 est ut postea athletae ceterique artifices suis statibus in statu
 ponendis uterentur.

II. Chabrias autem ut multa in Europa bella administra- 1
 vit, cum dux Atheniensium esset, sic in Aegypto sua sponte
 bellavit: nam Nectanabum adiutum profectus regnum [a. 379] 2
 ei constituit. Fecerat idem Cypri, sed publice ab Atheniensi-
 bus Euagorae adiutor datus, neque prius inde discesserat quam

⁹⁾ Da er gerade mit einer Flotte in den macedonischen Gewässern kreuzte, begab sich die Königs-
 witwe und ihre Söhne in seinen Schutz gegen den Kronprätendenten Pausanias.

¹⁰⁾ Das Nähere hierüb. Timoth. III.

¹¹⁾ Utrum ist hier nicht Partikel, sondern Pronomen.

¹⁾ Die berühmteste That des Chabrias, den großen Seesieg bei Naxos 376, verschweigt Nepos.

totam insulam bello devicisset³⁾). Quibus ex rebus³⁾ Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Sed Pharnabazus, qui novum exercitum ad pacandam Aegyptum comparare a rege iussus erat, legatos misit Athenas questum, quod Chabrias [a. 378] adversum regem bellum gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam Chabriae praestituerunt, quam ante⁴⁾ domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt. Quo ille nuntio Athenas rediit.

1 III. Postea cum novum bellum inter Aegyptios et Persas conflatum esset, Chabrias iterum eo profectus est. [a. 361] Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant, Lacedaemonii cum Aegyptiis, a quibus vocatus magnas praedas Agesilaus, rex eorum, faciebat. Id intuens Chabrias, cum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte eos adiutum profectus classi prae-fuit, pedestribus copiis Agesilaus. Qui cum a Tacho, Aegyptiorum rege, alienatus ad Nectanabim alterum, eius adversarium et regni competitorem, se applicasset, Chabrias Athenas rediit.

2 Neque ibi diutius est moratus, quam fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos suorum civium, quod et vivebat laute et indulgebat sibi liberius, quam ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit et libenter de iis detrahant, quos eminere videant altius, neque animo aequo pauperes alienam intueantur fortunam. Itaque Chabrias, quoad

3 ei licebat, plurimum aberat. Neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes fere principes fecerunt idem, quod tantum se ab invidia putarent⁵⁾ afuturos, quantum a conspectu suorum recessissent. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thraecia, Timotheus Lesbi, Chares Sigei. Dissimilis quidem Chares illorum et factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens⁶⁾.

1 IV. Periit autem Chabrias bello sociali hoc modo. [a. 357] Oppugnabant Athenienses Chium. Erat in classe Chabrias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant, auctoritate antebat, ut magis eum milites quam qui praeerant suspicerent.

2 Quae res ei maturavit mortem. Nam dum primus studet por-

³⁾ Dem Enagoras, der auf Cypern ein von den Persern unabhängiges Königreich gründen wollte, ward Chabrias 388 zu Hilfe geschickt. Er kämpfte daselbst bis 385 und segelte dann auf eigene Hand nach Ägypten, um dort die Empörer zu unterstützen.

⁵⁾ D. h. infolge der Thaten des Chabrias auf Cypern sowohl als in Ägypten.

⁴⁾ Die Präpos. versus und tenus stehen in der Regel hinter ihrem Nomen, hinter dem Pronomen qui häufig auch ante, contra, inter, propter, iuxta. Selten ist diese Stellung hinter dem Pronomen hic, z. B. Paus. IV, 4.

⁵⁾ Anm. zu Datam. II, 3.

⁶⁾ Anm. zu Pelop. I, 1.

tum intrare gubernatoremque iubet eo derigere navem, ipse sibi perniciiei fuit: cum enim eo penetrasset, ceterae non sunt secutae. Quo facto circumfusus hostium concursu cum fortissime pugnaret, navis rostro percussa coepit sidere. Ipse cum posset refugere, si se in mare deiecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantes, perire maluit quam armis abiectis navem relinquere, qua fuerat vectus. Id ceteri cum facere nollent, nando in tutum pervenerunt: at ille, praestare honestam mortem existimans turpi vitae, comminus pugnans telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

I. Timotheus, Cononis filius, Atheniensis, a patre acceptam 1 gloriam multis auxit virtutibus: fuit enim disertus, impiger, rei militaris peritus neque minus civitatis regendae. Multa 2 illius sunt praeclare facta, sed haec maxime illustria.

Primum classi praefectus circumvehens Pelopon- [a. 375] nesum Laconicen populatus est classemque Lacedaemoniorum fugavit. Corcyram sub imperium Atheniensium redegit, sociosque adiunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas omnesque eas gentes, quae mare illud adiacent. Quo facto Lacedaemonii de 3 diutina contentione destiterunt¹⁾ et sua sponte Athe- [a. 374] niensibus imperii maritimi principatum concesserunt, pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quae victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut tum primum ara Paci publice facta illi deae pulvinar sit institutum. Cuius 4 laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt. Qui honos huic uni ante id tempus²⁾ contigit, ut, cum patri populus posuisset statuam, filio quoque daret. Sic iuxta posita recens filii statua veterem patris renovavit memoriam.

II. Postea simul cum Agesilao Ariobarzani, prae- [a. 366] 1 fecto Phrygiae, auxilio profectus est. A quo cum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quam id ipse sumere, cuius partem domum suam ferre posset. Nam cum audisset Ariobarzanem a rege defecisse, 2 primum Samum cepit, in quo oppido oppugnando superiore

¹⁾ Viel hatte freilich zu diesem Resultat der Seesieg des Chabrias bei Naxos (376) beigetragen.

²⁾ Ein Gracismus. Im Griech. steht nämlich öfters bei einem Superlativ oder einem superlativischen

Begriffe wie *μόνος* der Genitiv *τῶν προεγενημένων* oder *τῶν πρὸ ἐαυτοῦ*, der dann, um nicht unlogisch zu scheinen, nicht als gen. partit., sondern als gen. nach Begriffen der Superiorität aufzufassen ist.

bello³⁾ Athenienses ducenta talenta consumpserant. Eam ille pecuniam populo restituit. Inde in Chersonesum navi- [a. 365]
 3 gavit Chrithotenque et Sestum⁴⁾ in fidem accepit. Tum bello cum Olynthiis suscepto nonnullas in ea regione urbes [a. 364] expugnavit, eodemque fere tempore adversus Byzantios et Cotum, regem Thraeciae, dimicavit, Cyzicum obsidione liberavit. Quibus omnibus ex bellis mille et ducenta talenta in publicum rettulisse dicitur.

1 III. Sed cum esset magno natu et magistratus gerere desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. [a. 357] Defecerant Byzantium et insulae complures⁵⁾, simul Philippus, iam tum validus, multa moliebatur: cui bello gerendo Chares
 2 cum praefectus esset, non satis in eo praesidii putabatur. Fit Menestheus praetor, filius Iphicratis, gener Timothei, [a. 355] et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic collegae dantur duo usu sapientiaeque praestantes viri, quorum consilio uteretur, pater et socer, quod in his tanta erat auctoritas, ut
 3 magna spes esset per eos amissa posse recuperari. Qui cum Byzantium contenderent et eodem Chares illorum adventu cognito, ne quid absente se gestum videretur, cum suis copiis proficisceretur, accidit, dum ad oppidum appropinquant, ut
 4 magna tempestas oreretur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati suam classem suppresserunt. At ille temeraria
 usus ratione non cessit maiorum natu auctoritati, et, ut si in sua navi esset fortuna, quo contenderat, pervenit, eodemque
 ut sequerentur, ad Timotheum et Iphicratem nuntium misit. Sed male re gesta compluribusque amissis navibus eo, unde
 erat profectus, se recepit litterasque Athenas publice misit, sibi proclive fuisse Byzantium capere, nisi a Timotheo et
 5 Iphicrate desertus esset. Populus acer et suspicax ob eamque rem mobilis, imprimis potentiae adversarius atque invidus, domum illos revocat: accusantur prodicionis. Eo iudicio dam- [a. 354] natur Timotheus lisque eius aestimatur centum talentis. Ille odio ingratae civitatis Chalcidem se contulit.

1 IV. Cuius post mortem⁶⁾ cum populum iudicii sui pae- niteret, multae novem partes detraxit et decem talenta Cononem, filium eius, ad muri quandam partem reficiendam iussit dare. Qua in re fortunae varietas est animadversa. Nam quos

³⁾ 439 unter Pericles.

⁴⁾ Beide Städte gehörten zur Satrapie des Ariobarzanes.

⁵⁾ Chius, Rhodus und Cos. Es ist dies der athenische Bundesgenossenenkrieg (357—355), in welchem die letzte griechische Macht, die Philipp von Macedonien hätte wider-

stehen können, sich auflöste. Denn Athen mußte schließlich den abgefallenen Bundesgenossen Autonomie gewähren. Mit der durch Chabrias und Timotheus neu gegründeten Seeherrschaft Athens ist es nun vorbei.

⁶⁾ Er starb noch im Jahre 354.

avus muros cum maxima gloria ex pecunia a Persis accepta⁷⁾ patriae restituerat, eosdem nepos cum summa ignominia ex sua re familiari reficere coactus est. Quam autem Timotheus 2 suis carus fuerit, cum multa possimus proferre testimonia, uno erimus contenti. Cum Athenis adulescentulus⁸⁾ [a. 373] causam diceret⁹⁾, non solum privati amici atque hospites ad eum defendendum convenerunt, sed etiam in iis Iason, tyrannus Thessaliae, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Is 3 cum in patria sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio venit tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis periculum adire quam Timotheo de fama dimicanti deesse. Sed tamen adversus eum Timotheus postea populi iussu bellum gessit¹⁰⁾: patriae sanctiora iura quam hospitii esse duxit.

Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, Iphi- 4 cratis, Chabriae, Timothei: neque post illorum obitum quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria praeter Phocionem, de quo infra pauca narrabimus.

XIV. DATAMES.

I. Venio nunc ad fortissimum virum maximique consilii 1 omnium barbarorum¹⁾, exceptis duobus Carthaginensibus, Hamilcare et Hannibale. De quo hoc plura referemus, quod 2 et obscuriora sunt eius gesta pleraque, et ea, quae prospere ei cesserunt, non copiarum, sed consilii, quo tum omnes superabat, magnitudine acciderunt: quorum nisi ratio²⁾ explicata fuerit, res ipsae apparere non poterunt.

Datames, patre Camisare, natione Care, matre Scythissa 3 natus, primum in numero fuit apud Artaxerxem eorum, qui

⁷⁾ Siehe Con. IV, 5.

⁸⁾ Er war etwa 40 Jahre alt. Die Bezeichnung adul. ist darum nicht falsch.

⁹⁾ Der 374 abgeschlossene Friede (cap. I, 8) hatte keinen Bestand, da bei den Parteikämpfen in Corcyra die dortigen Aristokraten die Lacedämonier um Beistand baten. Weil nun Mnasippus die Corcyräer hart bedrängte, wurde auch von den Athenern ein Hilfszug beschlossen. Timotheus sollte wieder um die Peloponnes segeln und Corcyra entsetzen, konnte aber wegen

Mangel an Geld die Expedition nicht ausführen. Er wurde nun, jedenfalls unschuldig, von dem Epam. VI, 1 erwähnten Callistratus und dem ihm nachher verschwägerten (cap. III, 2) Iphicrates wegen Pflichtversäumnis und Unterschlagung öffentlicher Gelder angeklagt.

¹⁰⁾ Das Nähere hierüber ist nicht bekannt.

¹⁾ Nepos denkt überhaupt nur an duces, nicht auch an reges; sonst wäre sein Urteil übertrieben.

²⁾ „Zusammenhang“.

regiam tuebantur. Pater eius Camisares, quod et manu fortis et⁵⁾ bello strenuus et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam partem Ciliciae iuxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Ipse militari munere fungens primum, qualis esset, aperuit in bello, quod rex adversus Cadusios gessit⁴⁾. Namque ibi illius opera magni fuit. Quo factum est, cum in eo bello cecidisset Camisares, ut paterna ei traderetur provincia.

1 II. Pari se virtute postea praebuit, cum Autophrodates⁵⁾ iussu regis bello persequeretur eos, qui defecerant. Namque eius opera hostes, cum castra iam intrassent, multis milibus regionum interfectis profligati exercitusque reliquus conservatus
2 regi est: qua ex re maioribus rebus praeesse coepit. Erat eo tempore⁶⁾ Thuys dynastes Paphlagoniae, antiquo genere ortus a Pylaemene illo, quem Homerus Troico bello a Menelao inter-
3 fectum ait. Eum rex, quod sibi dicto audiens non esset, bello persequi constituit eique rei praefecit Datamem, propinquum Paphlagonis: namque ex fratre et sorore erant nati. Quam ob causam Datames primum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad officium reduceret. Cum igitur ad eum venisset sine praesidio, quod ab amico nullas vereretur⁷⁾ insidias, paene
4 interiit: nam Thuys eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis. Ea, quid ageretur, rescit
5 filiumque monuit. Ille fuga periculum evitavit bellumque indixit Thuyini. In quo cum ab Ariobarzane⁸⁾, praefecto Phrygiae,

⁵⁾ Dieses zweite et verbindet nur die beiden ersten Prädikate; dagegen korrespondierend das erste und dritte et.

⁴⁾ Dieser Krieg fällt ins Jahr 382 oder 381.

⁵⁾ Satrap von Lydien und Jonien.

⁶⁾ Bei der Lückenhaftigkeit und Unsicherheit der Nachrichten über die Zustände des persischen Reiches unter Artaxerxes Mnemon, namentlich seit etwa 387, die auch Nepos in c. I, 2 andeutet, lässt sich die Chronologie in dieser ganzen vita nicht genau feststellen. Wahrscheinlich fällt das II, 1 bis III, 4 Berichtete in das Jahr 368, in welchem Ariobarzanes als Satrap von Phrygien und Nachfolger des Pharnabazus schon daran dachte, sich selbständig zu machen.

⁷⁾ Es sollte streng grammatisch heißen quod nullae insidiae forent

oder quod nullas insidias verebatur. Aber quod diceret, quod putaret, quod arbitraretur und ähnliches ist auch gut lateinisch, indem das regierende Verbum in die Abhängigkeit mit hineingezogen wird. Vgl. Timol. V, 2. Epam. VII, 1. Einen andern Grund hat der Konj. posset Milt. VII, 5.

⁸⁾ Mit diesem hatte Datames nach V, 6, wahrscheinlich aber nicht behufs Abfalls vom Könige, wie dort Nepos irrtümlich erzählt, sondern zum vorliegenden Zwecke, einen Vertrag geschlossen. Überhaupt fällt, was Nepos III, 5—V, 6 an ungehöriger Stelle erzählt, höchst wahrscheinlich in das Jahr 378 und nur der Vertrag mit Ariobarzanes kurz vor die Unternehmung gegen Thuys. An Empörung dachte damals Datames noch nicht, wußte auch noch nichts von den Plänen des Ariobarzanes.

desertus esset, nihilo setius perseveravit vivumque Thuym cepit cum uxore et liberis.

III. Cuius facti ne prius fama ad regem quam ipse perveniret, dedit operam. Itaque omnibus insciis eo, ubi erat rex, venit posteroque die Thuym, hominem maximi corporis terribilique facie, quod et niger et capillo longo barbaque erat promissa, optima veste textit, quam satrapae regii gerere consueverant, ornavit etiam torque atque armillis aureis ceteroque regio cultu, ipse agresti duplici amiculo circumdatus hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam, dextra manu clavam, sinistra copulam, qua vinctum ante se Thuynem agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem cum omnes conspicerent⁹⁾ propter novitatem ornatus ignotamque formam ob eamque rem magnus esset concursus, fuit nonnemo, qui agnosceret Thuym regique nuntiaret. Is primo non accreditit: itaque misit aliquem exploratum. A quo ut rem gestam comperit, statim admitti illum iussit, magno opere delectatus cum factotum ornatu, in primis quod nobilis rex inopinanti in potestatem venerat. Itaque magnifice Datamem donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo ad bellum Aegyptium¹⁰⁾, parique eum imperio esse iussit.

IV. Sed ei, cum maximo studio compararet exercitum Aegyptumque proficisci pararet, subito a rege litterae sunt missae, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat: quae gens iacet supra Ciliciam, confinis Cappadociae. Namque Aspis, saltuosam regionem castellisque munitam incolens, non solum imperio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexabat et quae regi portarentur¹¹⁾ abripiebat. Datames, etsi longe aberat ab his regionibus et a maiore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus navem conscendit, existimans, id quod accidit, facilius se imprudentem parva manu oppressurum quam paratum quamvis magno exercitu. Delatus in Ciliciam cum egressus esset, dies noctesque iter faciens Taurum transiit eoque, quo studuerat, venit. Quaerit, quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longe abesse profectumque eum venatum. Quae dum speculatur, adventus eius causa cognoscitur. Aspis cum iis, quos secum habebat, ad resistendum omnia comparat.

⁹⁾ In dieser Bedeutung kommt sonst wenigstens das Passivum vor, bei Nepos Attic. XIII, 5.

¹⁰⁾ Es ist das die Iphicr. II, 4 erwähnte Rüstung (siehe dort die Anm.). Was hier Nepos in falschem Zusammenhange erzählt, muß nach V, 6 noch im Jahre 378 geschehen sein. Denn wenn Iphicrates schon

beim persischen Heere gewesen wäre, hätte Datames bei seinem Abgange nicht dem Mandrocles den Oberbefehl übertragen.

¹¹⁾ Der Konj. bezeichnet den Begriff in seiner Allgemeinheit, nichts Bestimmtes, Einzelnes. Anm. zu Alcib. I, 3.

- 5 Id Datames ubi audivit, arma sumit, suos sequi iubet: ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspicuens ad se ferentem¹²⁾ pertimescit atque a conatu resistendi deterritus sese dedit. Datames eum vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati¹³⁾.
- 1 V. Haec dum geruntur, Artaxerxes reminiscens, a quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit et nuntium ad exercitum Acen misit, quod nondum Datamem profectum putabat, qui diceret illi, ne ab exercitu discederet. Qui priusquam perveniret, quo erat profectus, in
- 2 itinere convenit, qui Aspidem ducebant. Hac celeritate Datames cum magnam benevolentiam regis consecutus esset, non minor eum excepit invidia aulicorum, quod illum unum pluris quam se omnes fieri videbant. Quo facto cuncti ad eum opprimendum consenserunt¹⁴⁾.
- 3 Haec Pandantes, gazae custos regiae, amicus Datami, perscripta ei mittit, docetque eum magno¹⁵⁾ fore periculo, si quid illo imperante adversi in Aegypto accidisset. Namque eam esse consuetudinem regiam, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos suae fortunae. Quo fieri ut facile impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu
- 5 res male gestae nuntiantur. Illum hoc maiore fore in discrimine, quod, quibus rex maxime oboediat, eos habeat inimicissimos. His ille litteris cognitis, cum iam ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat ea vere scripta, desciscere a rege constituit. Neque tamen quicquam fecit, quod fide sua videretur indignum. Nam Mandrocleum Magnetem exercitui praefecit:

¹²⁾ In diesem Sinne steht sonst das Passivum ferri. Das Activum ist hier stellvertretend für das fehlende part. praes. pass.

¹³⁾ Vater des Ariobarzanes, welcher letztere damals Unterstatthalter des Pharnabazus in einem Teile Phrygiens war. Mithridates selbst war Satrap (fast schon selbständiger Dynast) in einigen pontischen und cappadocischen Landschaften bis zu seinem Tode 363. Sein Sohn Ariob., kurz vorher als Satrap von Phrygien im Aufstande gegen den König, begründete nun fest das pontisch-cappadocische Königtum und vererbte es später auf seine Nachkommen, die alle Mithridates oder Pharnaces hießen.

¹⁴⁾ Der hier folgende Brief des Pandantes genügt nicht recht, um die Empörung des Datames zu erklären. Wahrscheinlich sah dieser sich dadurch veranlaßt, unter

irgend einem Vorwande seine Befehlshaberstelle in andere Hände zu legen. Daß die Hölflinge jetzt schon zu seinem Untergange sich verschworen hatten, kann auch nicht richtig sein. Vielmehr stieg Datames in den folgenden Jahren in der Gunst des Königs noch höher, namentlich durch die Gefangennehmung des Thuys (etwa 368).¹⁾ Dann erst muß es seinen Feinden gelungen sein, ihn derartig beim Könige in Verdacht und Ungnade zu bringen, daß Datames zur Empörung griff, vielleicht um einem schmachvollen Tode zu entgehen.

¹⁵⁾ Die Lage, in der einer sich befindet, als Modus seines Seins gefaßt, wofür sich Beispiele Dion II, 4. VIII, 2. Ham. II, 1. Hann. IX, 2. Eum. VII, 2. III, 6 und öfter bei Sall. und Liv. finden. Vgl. die Redensart male esse.

ipse cum suis in Cappadociam discedit eamque et coniunctam ei Paphlagoniam occupat, dissimulans, qua voluntate esset in regem. Clam cum Ariobarzane facit amicitiam, manum comparat, urbes munitas suis tuendas tradit¹⁶⁾.

VI. Sed haec propter hiemale tempus minus prospere 1
proceedebant. Audit Pisidas quosdam clam copias adversus se
parare. Filium eo Arsidaeum cum exercitu mittit: cadit in
proelio adulescens. Proficiscitur eo pater non ita magna cum
manu, celans, quantum vulnus accepisset, quod, ne animi mili-
tum debilitarentur, prius ad hostem pervenire cupiebat, quam
de male re gesta fama ad suos afferretur. Quo contenderat, 2
pervenit iisque locis castra ponit, ut neque circumiri multitu-
dine adversariorum posset neque impediri, quo minus ipse ad
dimicandum manum haberet expeditam. Erat cum eo Mithro- 3
barzanes, socer eius, praefectus equitum. Is desperatis generi
rebus ad hostes transfugit. Id Datames ut audivit, sensit, si
in turbam exisset ab homine tam necessario se relictum,
futurum ut ceteri idem consilium sequerentur. In vulgus edit: 4
suo iussu Mithrobarzanem, quo facilius receptus interficeret
hostes, pro perfuga profectum: quare deserere eum par non esse
et¹⁷⁾ omnes confestim sequi. Quod si animo strenuo fecissent,
futurum ut adversarii non possent resistere, cum et intra
vallum et foris caederentur. Hac re probata exercitum educit, 5
Mithrobarzanem persequitur. Qui tantum quod¹⁸⁾ ad hostes
pervenerat, Datames signa inferri iubet. Pisidae nova re com- 6
moti in opinionem adducuntur perfugas mala fide compositoque
fecisse, ut recepti maiori essent calamitati. Primum¹⁹⁾ hos
adoriuntur. Qui cum, quid ageretur, ignorarent, coacti sunt
cum iis pugnare, ad quos transierant, ab iisque stare, quos
reliquerant: iamque neutris parcentibus²⁰⁾ celeriter sunt concisi.
Reliquos Pisidas resistentes Datames invadit: primo impetu 7
pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium
capit. Hoc consilio uno tempore et proditores perculit et 8
hostes profligavit, et, quod ad perniciem suam fuerat excogi-

¹⁶⁾ Die hier erwähnte Empörung kann erst kurz vor 363 stattgefunden haben. Die Notiz über den Vertrag mit Ariobarzanes gehört in eine frühere Zeit. Siehe Anm. zu II, 5. Die Besetzung Cappadociens kann keine vollständige gewesen sein, da die nördlichen Teile der Landschaft dem Mithridates gehörten. Siehe Anm. zu IV, 5.

¹⁷⁾ Scheinbar für sed. Doch et schließt ein positives verbum regens

ein, das aus par non esse sich ergibt. Ähnlich que nach negavit Cim. I, 4. Es ist dies kein Idiotismus des Nepos.

¹⁸⁾ Qui tantum quod = kaum daß dieser.

¹⁹⁾ Asyndetische Verbindung wie § 4 zu Anfang.

²⁰⁾ Natürlich muß Datames in zwischen die Seinigen über den Sachverhalt kurz aufgeklärt und demgemäß Befehl gegeben haben.

tatum, id ad salutem convertit. Quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum neque celerius factum usquam legimus.

- 1 VII. Ab hoc tamen viro Sysinas, maximo²¹⁾ natu filius, desciiit ad regemque transiit et de defectione patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intellegebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui et prius cogitare quam conari consuesset et, cum cogitasset, facere auderet, Autophro-
- 2 datem²²⁾ in Cappadociam mittit. Is ne intrare posset, saltum, in quo Ciliciae portae sunt sitae, Datames praeoccupare studuit.
- 3 Sed tam subito copias contrahere non potuit. Itaque illa re depulsus cum ea manu, quam contraxerat, locum deligit talem, ut neque circumiretur ab hostibus neque praeteriret adversarius, quin ancipiti illis locis periculo premeretur, et, si dimicare secum vellet, non multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

- 1 VIII. Haec etsi Autophrodates videbat, tamen statim maluit congredi quam cum tantis copiis refugere aut diu uno
- 2 loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum milia, praeterea eorum quos illi cardacas appellant, ex populis liberis conductorum²³⁾, tria milia, levis armaturae
- 3 maximum numerum. Has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se locique natura: namque illius militum partem non habebat vicesimam. Quibus fretus confligit adversariorumque multa milia concidit, cum de ipsius exercitu non amplius homines mille cecidissent. Quam ob causam postero die tro-
- 4 paeum posuit, quo loco pridie pugnatum erat. Inde cum castra movisset semperque, inferior copiis, superior omnibus proeliis discederet, quod numquam manum consereret²⁴⁾ nisi cum adversarios locorum angustiis clausisset, quod perito regionum
- 5 callideque cogitanti saepe accidebat, Autophrodates, ubi duci bellum maiore regis calamitate quam adversariorum videbat, Datamem hortatus est, ut cum rege in gratiam amicitiamque
- 6 rediret. Quam ille etsi fidam non fore putabat, tamen condicionem accepit seque ad Artaxerxem legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex adversus Datamem susceperat, sedatum est. Autophrodates in Phrygiam²⁵⁾ se recepit.

- 1 IX. At rex, quem implacabile odium in Datamem ceperat, postquam bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis

²¹⁾ Vgl. Paus. V, 3 magno natu statt grandem natu. Ebenso Timoth. III, 1. Der üblichere Ausdruck findet sich Them. II, 8. Timoth. III, 4. Ages. I, 3.

²²⁾ Derselbe wie II, 1.

²³⁾ Erklärung zu cardacas.

²⁴⁾ Der Konj. steht mit unter dem Einflusse von cum. Über den

Konj. clausisset siehe Anm. zu Alcib. I, 3.

²⁵⁾ Phrygien scheint jetzt mit zu seiner Satrapie gehört zu haben, nachdem Ariobarzanes es im offenen Aufstande gegen den König verloren und in den pontischen Provinzen seines Vaters Aufnahme gefunden hatte.

interficere studuit: quas ille plerasque evitavit. Sicut, cum 2
comperisset quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant
numero, neque credendum neque neglegendum esse ratus ex-
periri voluit, verum falsumne sibi esset relatum. Itaque pro- 3
fectus est, in²⁶⁾ quo itinere futuras insidias dictum erat. Sed
elegit corpore ac statura simillimum sui eique vestitum suum
dedit atque eo loco ire, quo ipse consuerat, iussit: ipse autem
ornatu militari inter corporis custodes iter facere coepit. At
insidiatores, postquam in illum locum agmen pervenit, decepti 4
ordine atque vestitu impetum in eum faciunt, qui suppositus
erat. Praedixerat autem Datames iis, cum quibus iter faciebat,
ut parati essent facere, quod ipsum vidissent. Ipse, ut con-
currentes insidiatores animum advertit, tela in eos coniecit.
Hoc idem cum universi fecissent, priusquam confoderent eum
quem aggredi volebant, confixi ipsi conciderunt.

X. Tamen ille tam callidus vir extremo tempore captus 1
est Mithridatis²⁷⁾ dolo, patris Ariobarzanis. Namque is polli-
citus est regi se eum interfecturum, si rex permetteret, ut quod-
cumque vellet liceret impune facere, fidemque de ea re more
Persarum dextra dedisset²⁸⁾. Hanc ut accepit a rege missam, 2
copias parat et absens amicitiam cum Datame facit, regis pro-
vincias vexat, castella expugnat, magnas praedas capit, quarum
partim suis dispertit, partim ad Datamem mittit: pari modo
complura castella ei tradidit. Haec diu faciendo persuasit 3
homini se infinitum adversus regem suscepisse bellum, cum²⁹⁾
nihilo magis, ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum,
neque colloquium eius petivit neque in conspectum venire stu-
duit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed
communi odio, quod in regem susceperant, contineri viderentur.

XI. Id ubi satis se confirmasse arbitratus est, certiorum 1
facit Datamem tempus esse maiores exercitus parari et bellum
cum ipso rege suscipi, deque ea re, si ei videretur, quo loco
vellet, in colloquium veniret. Probata re colloquendi tempus
sumitur locusque, quo conveniretur. Huc Mithridates cum uno, 2

²⁶⁾ In deutet nur auf eine einzelne Stelle des Weges hin. Daher § 4 in illum locum.

²⁷⁾ Derselbe wie IV, 5. Denn sein Enkel Mithridates, der Sohn des Ariobarzanes, kam erst viel später auf den pontisch-cappadocischen Thron. Da Ariobarzanes 863 seinem Vater folgte, so ist der Tod des Datames spätestens in dieses Jahr zu setzen. Die folgende Erzählung würde auf den jüngeren Mithridates auch insofern nicht passen, als die-

ser, wie sein Vater, vom Perkerkönige bereits völlig unabhängig war.

²⁸⁾ Durch einen Bevollmächtigten, wie der folgende Satz zeigt. In diesem ist hanc auf fidem zu beziehen.

²⁹⁾ Cum ist hier nicht soviel als eo tempore quo, wie Con. I, 2, sondern der Satz hat die Geltung eines Hauptsatzes. Cum ist soviel als „und zugleich“. Öfters steht so cum interim oder cum interea, z. B. Ages. VII, 1.

- cui maxime habebat fidem, aliquot diebus ante venit compluribusque locis separatim gladios obruit eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquii die utrique³⁰⁾, locum qui explorarent atque ipsos scrutarentur, mittunt: deinde ipsi sunt congressi.
- 3 Cum autem aliquamdiu in colloquio fuissent et diversi discessissent iamque procul Datames abesset, Mithridates, priusquam ad suos perveniret, in eundem locum revertitur atque ibi, ubi telum erat infossum, resedit, ut si lassitudine cuperet acquiescere, Datamemque revocavit, simulans se quiddam in
- 4 colloquio esse oblitum. Interim telum, quod latebat, protulit nudatumque vagina veste textit ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse locum quendam, qui erat in con-
- 5 spectu, ad castra ponenda esse idoneum. Quem cum digito demonstraret et ille respiceret, aversum ferro transfixit priusque, quam quisquam posset succurrere, interfecit. Ita ille vir, qui multos consilio, neminem perfidia ceperat³¹⁾, simulata captus est amicitia.

XV. EPAMINONDAS.

- 1 I. Venio nunc ad Epaminondam, Polymnidis filium, Thebanum. De hoc priusquam scribimus, haec praecipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant, neve ea, quae ipsis sunt leviora, pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. Musice quidem nostris moribus abest a principis persona, saltare vero etiam in vitiis ponitur: quae omnia apud
- 2 Graecos et grata et laude digna ducuntur. Cum autem imaginem exprimere consuetudinis atque vitae velimus Epaminondae, nihil videtur praetermittendum, quod pertineat ad eam
- 3 declarandam. Quare dicemus primum de genere eius, deinde quibus disciplinis et a quibus sit eruditus, tum de moribus ingeniique facultatibus et si qua alia¹⁾ memoria digna erunt, postremo de rebus gestis²⁾, quae a plurimis animi anteponuntur virtutibus.
- 4 II. Natus est igitur patre, quo diximus, genere honesto,

³⁰⁾ Das Gefolge ist mit gemeint. Vgl. Hann. IV, 2.

³¹⁾ Die Bemerkung ist zutreffender, wenn Datames nicht, wie Nepos erzählt, aus bloßer Besorgnis vor der Ungnade des Königs im Falle eines unglücklichen Feldzuges in Ägypten zur Empörung schritt, sondern nach der Gefangennehmung des Thuis, als er in der Gunst des Königs am höchsten stand, durch

die Verleumdungen seiner Neider dazu gezwungen wurde.

¹⁾ Z. B. persönliche Beziehungen und politische Stellung.

²⁾ Nepos hält nachher diese Disposition nicht streng fest, indem er das meiste zum letzten Punkt Gehörige als Beispiel und Beweis bei Besprechung der Eigenschaften des Epam. erwähnt.

pauper tamen a maioribus relictus, eruditus autem sic, ut nemo Thebanus. Nam et citharizare et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio³⁾, qui non minore fuit in musicis gloria quam Damon⁴⁾ aut Lamprus⁵⁾, quorum pervulgata sunt nomina, cantare tibiis ab Olympiodoro⁶⁾, saltare a Calliphronē. At philosophiae praeceptorem habuit Lysim Tarentinum, Pythagoreum: cui quidem sic fuit deditus, ut adulescens tristem ac severum senem omnibus suis aequalibus in familiaritate anteponeret; neque prius eum a se dimisit⁷⁾, quam doctrina tanto antecederet condiscipulos, ut facile intellegi posset pari modo omnes superaturum in ceteris artibus. Postquam ephebus est factus et palaestrae dare operam coepit, non tam virium magnitudini servivit quam corporis velocitati: illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat pertinere. Itaque exercebatur currendo et ad eum finem⁸⁾, quoad stantem complecti posset atque contundere, luctando. In armis vero plurimum studii consumebat.

III. Ad hanc corporis firmitatem plurima etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis: temporibus sapienter utebatur: belli peritus, animo maximo, veritatis adeo diligens, ut ne ioco quidem mentiretur. Idem continens patiensque admirandum in modum, non solum populi, sed etiam amicorum facile ferebat iniurias: in primis commissa fideliter celabat: denique, quod interdum non minus prodest quam diserte dicere, studiosus erat audiendi: ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque cum in circulum venisset⁹⁾, in quo aut de re publica disputaretur aut de philosophia sermo haberetur, numquam inde prius discessit, quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatem adeo facile perpessus est, ut de re publica nihil praeter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus, fide ad alios sublevandos saepe sic usus est, ut iudicari possit omnia ei cum amicis fuisse communia. Nam cum aut civium suorum aliquis ab hostibus esset captus, aut

³⁾ Dion. von Theben, zugleich lyrischer Dichter.

⁴⁾ Damon aus Athen, Lehrer und Ratgeber des Pericles.

⁵⁾ Lamprus aus Athen, Lehrer des Sophocles.

⁶⁾ Den bekannteren Orthagoras aus Theben verschweigt Nepos.

⁷⁾ Nach anderer Nachricht lebte Lysis bis zu seinem Tode im Hause des Epam. Er hatte sich bei der über die Pythagoreer in Unteritalien hereinbrechenden Verfolgung nach Theben gerettet, kurze Zeit

nachdem Philolaus hier aufgetreten war.

⁸⁾ Nicht „zu dem Zwecke, das“, sondern „insoweit als noch“. Finis hat nie subjektiven, sondern immer objektiven Sinn. Vgl. Cic. de orat. I, § 154.

⁹⁾ Der Konj. bezeichnet hier die wiederholte Handlung. Discessit nachher statt discedebat wegen der Negation numquam. In affirmativer Form des Hauptsatzes oder bei der Negation non würde discedebat stehen.

virgo nubilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum concilium habebat et, quantum quisque daret, pro facultatibus imperabat. Eamque summam cum confecerat, adducebat eum, qui quaerebat, ad eos, qui conferebant, eique ut ipsi numerarent, faciebat, ut ille, ad quem ea res pertinebat, sciret quantum cuique deberet.

1 IV. Tentata autem eius est¹⁰⁾ abstinencia a Diomedonte
Cyziceno: namque is rogatu Artaxerxis regis Epaminondam pecunia corrumpendum suscepit. Qui magno cum pondere auri Thebas cum venisset, Micythum adulescentulum, quem tum Epaminondas plurimum diligebat, quinque talentis ad suam voluntatem perduxit. Micythus Epaminondam convenit et
2 causam adventus Diomedontis ostendit. At ille Diomedonte coram 'nihil' inquit 'opus pecunia est: nam si rex ea vult, quae Thebanis sunt utilia, gratis facere sum paratus, sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis. Namque orbis
3 terrarum divitias accipere nolo pro patriae caritate. Tu quod me incognitum tentasti tuique similem existimasti, non miror tibi ignosco: sed egredere prope, ne, cum me non potueris, alios corrumpas. Et tu, Micythe, argentum huic redde, aut,
4 nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui'. Cumque Diomedon rogaret, ut tuto exire suaeque sibi liceret efferre, 'istud quidem' inquit 'faciam, neque¹¹⁾ tua causa, sed mea, ne, si tibi sit pecunia adempta, aliquis dicat ereptum id ad me
5 pervenisse, quod delatum accipere noluissem'. Et cum ab eo quaesisset, quo se deduci vellet, atque ille Athenas dixisset, praesidium dedit, ut tuto perveniret. Neque vero id satis habuit, sed etiam, ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem fecimus, effecit. Abstinenciae erit hoc satis testimonii.

1 V. Fuit etiam disertus, ut nemo ei Thebanus par esset, neque minus concinnus in brevitate respondendi quam in perpetua oratione ornatus. Habuit obtrectatorem et adversarium in administranda republica Meneclidem quandam satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet: namque illi genti plus
3 inest virium quam ingenii. Is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, ne illius imperatoris opera desideraretur, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent. At ille 'fallis' inquit 'verbo cives, quod a bello avocas: otii enim nomine
4 servitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si principes Graeciae pace ceterorum vultis esse, castris est vobis
5 utendum, non palaestra'. Idem ille Meneclides cum Epaminon-

¹⁰⁾ Vielleicht im Jahre 374. Artaxerxes II. Mnemon 405—359.

¹¹⁾ Anm. zu Ages VI, 3.

dae obiceret, quod liberos non haberet neque uxorem duxisset, maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam videretur consecutus: ille 'desine' inquit 'Meneclida, de uxore mihi exprobrare: nam nullius in ista re minus uti consilio volo' (habebat enim Meneclides suspicionem adulterii). 'Quod autem 6 Agamemnonem aemulari me putas, falleris. Namque ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem, ego una urbe nostra dieque uno totam Graeciam Lacedaemoniis fugatis liberavi'¹²⁾.

VI. Idem cum in conventum venisset Arcadum¹³⁾, ut so- 1 cietatem cum Thebanis et Argivis facerent, contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui eloquentia omnes illo praestabat tempore, postularet Atticorum ut potius amicitiam sequerentur, et in oratione multa invecus in Thebanos et Argivos hoc dixisset, animum advertere debere Arcades, quales utraque 2 civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent iudicare: Argivos enim fuisse Orestem et Alcmaeonem matricidas, Thebis Oedipum natum, cum patrem interfecisset, ex matre liberos procreasse: huic in respondendo Epaminondas¹⁴⁾, cum de ceteris 3 perorasset, postquam ad illa duo opprobria pervenit, admirari se dixit stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverterit, innocentes illos domi natos, scelere admissio cum patria essent expulsi, receptos esse ab Atheniensibus¹⁵⁾. Sed maxime eius 4 ante pugnam Leutricam eloquentia eluxit Spartae. Quo cum omnium sociorum convenissent legati, coram frequen- [a. 371] tissimo legationum conventu sic Lacedaemoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit quam Leutrica pugna. Tum enim perfecit, quod post apparuit, ut auxilio Lacedaemonii sociorum privarentur.

VII. Fuisse patientem iniuriarum, quod patriae se irasci 1 nefas esse duceret¹⁶⁾, haec sunt testimonia. Cum ei propter invidiam cives imperium abrogassent, dux est delectus [a. 368] belli imperitus, eiusque errore res eo deducta, ut omnes de salute pertimescerent, quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur. Tum vero desiderari coepta est Epaminondae diligentia: erat enim ibi numero¹⁷⁾ militis. Cumque illi ab eo 2

¹²⁾ Durch die Schlacht bei Leuctra 371.

¹³⁾ Vielleicht kurz nach der Schlacht bei Leuctra, 370.

¹⁴⁾ In der nochmaligen Angabe des Subjekts liegt nur eine durch die Zwischensätze veranlasste leichte Anakoluthie.

¹⁵⁾ Von Alcmaëons Aufnahme in Athen ist sonst nichts bekannt. Er fand vielmehr Zuflucht auf

einer vom Achelous neugebildeten Insel.

¹⁶⁾ Über den Konjunkt. siehe Anm. zu Datam. II, 3.

¹⁷⁾ Numero „in der Eigenschaft“. Vgl. Nägelsb. Stil. § 8, 5. — Man war mit den Erfolgen seines zweiten Einfalls in die Peloponnes im Frühjahr 368 unzufrieden. Seine Widersacher in Theben bewirkten daher seine Absetzung vom Amte eines

petere opem, nulla adhibita memoria contumeliae exercitum
 3 obsidione liberatum domum reduxit incolumem. Nec vero
 illud¹⁸⁾ semel fecit. Maxime vero hoc fuit illustre. In Pello-
 ponnesum exercitum induxerat adversus Lacedaemonios [a. 370]
 habebatque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis
 4 ac strenuus. Quibus cum anno imperii exacto alios praetores
 succedere populus iussisset, Epaminondas populi scito [a. 369]
 non paruit idemque ut facerent persuasit collegis: bellum, quod
 susceperat, feliciter gessit. Namque animadvertibat, nisi id
 fecisset, totum exercitum propter praetorum imprudentiam in-
 5 scitiamque belli periturum. Lex erat Thebis, quae morte
 multabat, si quis imperium diutius retinuisset, quam lege
 praefinitum foret. Hanc Epaminondas cum rei publicae con-
 servandae causa latam videret, ad perniciem civitatis conferri¹⁹⁾
 noluit: quattuor mensibus diutius, quam populus iusserat, im-
 perium gessit.

1 VIII. Postquam domum reditum est, collegae eius hoc
 crimine accusabantur. Quibus ille permisit, ut omnem causam
 in se transferrent suaeque opera factum contenderent, ut legi
 non oboedirent. Qua defensione illis periculo liberatis nemo
 Epaminondam responsurum putabat, quod, quid diceret, non
 2 haberet. At ille in iudicium venit, nihil eorum negavit, quae
 adversarii crimini dabant, omniaque, quae collegae dixerant,
 confessus non recusavit quo minus legis poenam subiret, sed
 3 unum ab iis petivit, ut in sepulcro suo inscriberent: 'Epami-
 nondas a Thebanis morte multatus est, quod eos coëgit apud
 Leuctra superare Lacedaemonios, quos ante illum imperatorem
 4 nemo Boeotorum ausus fuerat aspicere in acie, quodque uno
 proelio non solum Thebas ab interitu retraxit, sed etiam uni-
 versam Graeciam in libertatem vindicavit eoque res utrorum-
 que perduxit, ut Thebani Spartam oppugnarent, Lacedaemonii
 satis haberent, si salvi esse possent, neque prius bellare de-
 5 stitit, quam Messene restituta opes eorum fregit.' Haec cum
 dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est, neque quis-
 quam index ausus est de eo ferre suffragium. Sic a iudicio
 capitis maxima discessit gloria.

1 IX. Extremo tempore imperator apud Mantineam [a. 362]
 cum acie instructa audacius instaret hostibus, cognitus est a

Böotarchen. Nunmehr wurde, um Pelopidas und Ismenias zu befreien, die von Alexander von Pherä gefangen gehalten wurden, ein Zug nach Thessalien unternommen, auf welchem das Heer in arge Bedrängnis kam. Die Rettung desselben durch Epam. brachte diesen fürs folgende Jahr wieder in das Amt

eines Böotarchen, und nun gelang ihm die Befreiung jener beiden Männer.

¹⁸⁾ Nämlich ut iniuriarum patientem se praeberet.

¹⁹⁾ Auch hierzu gehört hanc als Subjekt, also „in Anwendung gebracht sehen“.

Lacedaemoniis, qui, quod in unius perniciie eius patriae suae sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt neque prius abscesserunt, quam magna utrimque caede facta fortissime pugnantes, sparo eminus percussum, concidere viderunt. Eius casu aliquantum retardati sunt Boeotii, neque 2 tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes profligarunt. At Epaminondas, cum animadverteret mortiferum se vulnus 3 accepisse simulque, si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim emissurum, usque eo retinuit, quoad renuntiandum est vicisse Boeotios. Id postquam 4 audivit, 'satis' inquit 'vixi: invictus enim morior'. Tum ferro extracto confestim exanimatus est.

X. Uxorem numquam duxit. In quo cum reprehenderetur 1 a Pelopida, qui filium habebat infamem, maleque in eo quidem, quod liberos non relinqueret, patriae consulere argueretur, 'vide' inquit 'ne tu peius consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps potest mihi deesse: namque 2 ex me natam relinquo pugnam Leutricam, quae non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est'. Quo 3 tempore duce Pelopida²⁰⁾ exsules Thebas occuparunt [a. 379] et praesidium Lacedaemoniorum ex arce expulerunt, Epaminondas, quamdiu facta est caedes civium, domi se tenuit, quod neque malos defendere volebat neque manus suorum sanguine cruentare: namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idem, postquam apud Cadmeam cum Lacedaemoniis pugnari coeptum est, in primis stetit.

Sed de illius viri virtutibus vitaeque satis erit dictum, si 4 unum hoc adiunxero, quod nemo ibit infitias, Thebas et ante Epaminondam natum et post eiusdem interitum perpetuo alieno paruisse imperio, contra ea, quam diu ille praefuerit rei publicae, caput fuisse totius Graeciae²¹⁾. Ex quo intellegi potest unum hominem pluris quam civitatem fuisse.

²⁰⁾ Anm. zu Pelop. I, 1.

²¹⁾ Eine rhetorische Übertreibung. Theben hatte allerdings unter Epaminondas auf ein Jahrzehnt eine Hegemonie zu Lande, aber nie zur See. Und sonst hat es immer eine gewisse Selbständigkeit behauptet. Nach dem Tode des Epaminondas war die allgemeine Ent-

kräftigung Griechenlands so groß, daß von dem Principat eines einzelnen Staates überhaupt keine Rede mehr sein kann. Nur die Athener hatten noch wenige Jahre eine Art Seeherrschaft. Eine ähnliche Übertreibung steht am Schlusse des Eumenes. Rhetorisch ist auch die Wendung Thras. I, 2.

XVI. PELOPIDAS.

¹ I. Pelopidas Thebanus magis historicis quam vulgo notus¹⁾. Cuius de virtutibus dubito quem ad modum exponam, quod vereor, si accuratius res explicare incipiam, ne non vitam eius enarrare, sed historiam videar scribere: si tantummodo rerum summam attigero, ne rudibus litterarum Graecarum minus dilucide appareat, quantus fuerit ille vir²⁾. Itaque utrique rei, quantum potuero, occurram, et medebor cum satietati tum ignorantiae lectorum.

² Phoebidas Lacedaemonius, cum exercitum Olyn- [a. 382] thum³⁾ duceret iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit impulsu paucorum⁴⁾ Thebanorum, qui adversariae factioni quo facilius resisterent, Laconum rebus studebant, idque suo privato, non publico fecit consilio. Quo facto eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt pecuniaque multarunt: neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt, quod susceptis⁵⁾ inimicitiis satius ducebant eos obsideri. Nam post Peloponnesium bellum compositum Athenasque devictas cum Thebanis sibi rem esse existimabant et eos esse solos, qui ⁴ adversus se stare auderent⁶⁾. Hac mente amicis ibi suis summas potestates dederant alteriusque factionis principes partim interfecerant, alios in exilium eiecerant: in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus patria carebat.

¹ II. Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo sequerentur otium, sed ut, quem ex proximo⁷⁾ locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque cum [a. 379] tempus esset visum rei gerendae, communiter cum iis, qui Thebis idem sentiebant, diem delegerunt ad inimicos opprimendos civitatemque liberandam eum, quo maximi magistra-

¹⁾ Der indic. praes. von esse kann wegbleiben bei Sentenzen und zusammenfassenden Urteilen. So auch der indic. perf. Chabr. III, 4.

²⁾ Um nämlich seine Verdienste richtig zu würdigen, mußte Nepos den Übermut der Spartaner und den Druck ihres Principats nach den Friedensschlüssen von den Jahren 404 und 387 erwähnen, also in die griechische Geschichte überhaupt abschweifen. Selbst die Befreiung Thebens im Jahre 379, die den Hauptinhalt der vita bildet, ist eine Art Abschweifung, insofern nicht der damals noch junge Pelopidas, sondern nach den ältesten

Nachrichten Mellon dabei die Hauptrolle spielte.

³⁾ Die Laced. hatten diesen Krieg als Bürgen und Vollstrecker des antalcidischen Friedens unternommen, dem Olynthus sich nicht fügen wollte.

⁴⁾ Der oligarchischen Partei.

⁵⁾ Hypothetisch aufzulösen.

⁶⁾ Der näher liegende Grund war wohl Thebens hervortretende Beteiligung an dem böotischen Kriege 395 und an dem korinthischen 394—387.

⁷⁾ „Demnächst“. Locus ist hier Gelegenheit.

tus una consuerant epulari. Magnae saepe res non ita magnis 3
copiis sunt gestae, sed profecto numquam tam ab tenui initio
tantae opes sunt profligatae. Nam duodecim abdulescentuli
coierunt ex iis, qui exsilio erant multati, cum omnino non
essent amplius quinquaginta⁸⁾ qui tanto se offerrent periculo.
Qua paucitate percussa est Lacedaemoniorum potentia. Neque 4
enim tam adversariorum factioni quam Spartanis eo tempore
bellum intulerunt: quique principes erant totius Graeciae,
eorum imperii maiestas, neque⁹⁾ ita multo post, Leuctrica
pugna concidit. Illi igitur duodecim, in quibus erat Pelopi- 5
das, cum Athenis interdiu exissent, ut vesperscente caelo
Thebas possent pervenire, ad vitandam suspicionem retia feren-
tes cum canibus venaticis vestitu agresti iter fecerunt: cum-
que tempore ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Cha-
ronis deverterunt.

III. Hoc loco libet interponere, etsi seiunctum ab re 1
proposita est, nimia fiducia quantae calamitati soleat esse.
Nam magistratum Thebanorum ad aures pervenit exsules in
urbem venisse. Id illi vino epulisque dediti usque eo despexe-
runt, ut ne quaerere quidem tanta de re accuratius¹⁰⁾ labo-
rarent. Accessit quod etiam magis aperiret eorum dementiam. 2
Allata est enim Athenis uni ex illis, Archiae, qui tum maxi-
mum magistratum Thebis obtinebat, epistula, in qua omnia
de protectione exsulum perscripta erant. Quae cum accubanti
in convivio esset data, sicut erat signata, sub pulvinum sub-
iciens 'in crastinum' inquit 'differo res serias'. At illi omnes, 3
cum iam nox processisset, vinolenti a coniuratis sunt inter-
fecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque
vocato, non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex
agris concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pe-
pulerunt, patriam obsidione liberarunt, auctores Cadmeae oc-
cupandae, quotquot supererant, in exsilium eiecerunt.

IV. Illo tam turbido tempore, sicut supra docuimus¹¹⁾, Epa- 1
minondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit.
Itaque haec liberatarum Thebarum laus propria est Pelopidae¹²⁾,
ceterae fere communes cum Epaminonda. Namque Leuctrica 2
pugna cum imperator esset Epaminondas, hic fuit dux [a. 371]
delectae manus, quae prima phalangem prostravit Laconum.

⁸⁾ Mit denen, die in Theben sich ihnen anschlossen.

⁹⁾ Anm. zu Ages. VI, 3.

¹⁰⁾ Sie ließen nur Charon zu sich kommen und beruhigten sich, als dieser versicherte, er wisse nichts von der Sache, werde derselben aber

weiter nachforschen. Er hatte übrigens die 12 Verbannten einen ganzen Tag über bei sich verborgen gehalten, und das Unternehmen kam erst in der zweiten Nacht zur Ausführung.

¹¹⁾ Epam. X, 3.

¹²⁾ Anm. zu I, 1.

- 8 Omnibus praeterea eius periculis adfuit. Sicut Spartam cum oppugnavit¹³⁾, ipse alterum tenuit cornu, quoque Mes- [a. 370] sena ab illo restituta tutior esset, legatus in Persas [a. 367] est profectus. Denique haec fuit altera persona Thebis, sed tamen ita, ut proxima esset Epaminondae.
- 1 V. Conflictatus autem est etiam adversa fortuna. Nam et initio, sicut ostendimus, exsul patria caruit et, cum Thes- saliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere¹⁴⁾ lega- tionisque iure satis tectum se arbitraretur, quod apud [a. 368] omnes gentes sanctum esse consuesset, a tyranno Alexandro Pheraeo simul cum Ismenia comprehensus in vincula coniectus
- 2 est. Recuperavit eum bello persequens Alexandrum [a. 367] Epaminondas. Post id factum numquam animo placari potuit in eum, a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis ut subsidio Thessaliae proficiscerentur tyrannosque eius [a. 364]
- 3 expellerent. Cuius belli cum ei summa esset delata, eo cum exercitu profectus non dubitavit, simul ac conspexit hostem,
- 4 configere. In quo proelio Alexandrum ut animadvertit, ira incensus equum in eum concitavit proculque digressus a suis coniectu telorum confossus concidit. Atque secunda id victoria
- 5 accidit: nam iam inclinatae erant tyrannorum copiae. Quo facto omnes Thessaliae civitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statu is aëneis liberosque eius multo agro donarunt.

XVII. AGESILAUS.

- 1 I. Agesilaus Lacedaemonius cum a ceteris scriptoribus, tum eximie a Xenophonte Socratico collaudatus est: eo enim
- 2 usus est familiarissime. Primum cum Leotychide, fratris filio, de regno habuit contentionem. Mos enim erat¹⁾ a maioribus Lacedaemoniis traditus, ut duos semper haberent nomine magis quam imperio reges, ex duabus familiis Proclis et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartae reges fuerant.
- 3 Horum ex altera in alterius familiae locum regem fieri non

¹³⁾ Reine Zeitbestimmung zum Hauptsatze. Oppugnaret würde zugleich ein kausales Verhältnis zwischen beiden Handlungen ausdrücken.

¹⁴⁾ Er hatte bereits auf einem Heerzuge gegen Alexander von Pherä 369 diesen gedemütigt und die thessalischen Städte auf die thebanische Seite gezogen, auch als Gesandter Thronstreitigkeiten in Macedonien geschlichtet und den

jungen Philippus als Geisel mit nach Theben gebracht, ging dann wieder 368 als Gesandter nach Macedonien und wurde auf der Rückkehr in Thessalien gefangen genommen.

¹⁾ Zur Zeit des Nepos bestand diese Einrichtung nicht mehr. Der letzte König aus dem Heraclidenstamme war Cleomenes III., bis zur Schlacht bei Sclasia 221.

licebat, ut suum utraque retineret ordinem. Ac primum ratio habebatur, qui maximus natus esset ex eius, qui regnans decessisset, liberis: sin is virile secus non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate. Mortuus [a. 397] 4 erat Agis rex, frater Agesilai: filium reliquerat Leotychidem. Quem natum non agnorat, eundem moriens suum esse dixerat³⁾. Is de honore regni cum Agesilao patruo contendit, neque id, quod petivit, consecutus est. Nam Lysandro suffragante⁵⁾, 5 homine, ut supra ostendimus, factioso et illis temporibus potenti, Agesilaus antelatus est.

II. Qui simulatque imperii potitus est, satius esse docens 1 in Asia quam in Europa dimicari, persuasit Lacedaemoniis ut cum exercitu se mitterent in Asiam bellumque regi facerent⁴⁾. Namque fama exierat Artaxerxem comparare classes pedestresque exercitus, quos in Graeciam mitteret. Data ille potestate 2 tanta celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis [a. 396] perveniret, quam regii satrapae eum scirent profectum. Quo factum est ut omnes⁵⁾ imparatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter 3 praefectos habebat regiones, indutias a Lacone petivit, simulans se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret, re autem vera ad copias comparandas, easque impetravit trimestres. Iuravit autem uterque se sine dolo indutias conservaturum. 4 In qua pactione summa fide mansit Agesilaus: contra Tissaphernes nihil aliud quam bellum comparavit. Id etsi sentiebat 5 Laco, tamen iusiurandum servabat multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes periurio suo et homines suis rebus abalienaret et deos sibi iratos redderet: se vero conservanda religione confirmare exercitum, cum animadverteret et deorum numen facere secum⁶⁾ et homines sibi conciliari, qui quidem iis studere consueverant, quos conservare fidem viderent.

III. Postquam indutiarum praeteriit dies, barbarus non 1 dubitans⁷⁾, quod ipsius erant plurima domicilia in Caria et ea regio illis temporibus, ut bello nondum vexata, multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum facturos, omnes suas copias eo contraxerat. At Agesilaus in Phrygiam 2 se convertit eamque prius depopulatus est, quam Tissapher-

³⁾ Man vermutete, er sei ein Sohn des Alcibiades.

⁴⁾ Anm. zu Lys. IV, 1.

⁵⁾ Der Krieg hatte schon seit 400 gewährt (Con. II, 2); nur war seit 397 Waffenstillstand und Friedensunterhandlung. Auf die Nachricht von den Rüstungen Conons in den südlichen Meeren beschloß man in Sparta eine energischere Fort-

setzung des Krieges. Das im folgenden Satze erwähnte Gerücht übertrieb den Sachverhalt.

⁶⁾ Nicht die Satrapen, sondern allgemeiner zu verstehen.

⁷⁾ Nicht auf exercitum, sondern auf das Hauptsubjekt Laco zu beziehen.

⁸⁾ Anm. zu Praef. 1.

nes usquam se moveret. Magna praeda militibus locupletatis Ephesum hiematum exercitum reduxit atque ibi officinis
 3 armorum institutis magna industria bellum apparavit. Cum autem tempus esset visum copias extrahere ex hiber- [a. 395] naculis, suspicatus, si, quo esset iter facturus, palam pronuntiasset, hostes non credituros aliasque regiones praesidiis occupaturos neque dubitatos aliud se esse facturum ac pronuntiasset, Sardes iturum se dixit. Atque Tissaphernes eandem
 4 Cariam defendendam putavit. In quo cum eum opinio fefellisset victumque se vidisset consilio, sero suis praesidio profectus est. Nam cum illo venisset, iam Agesilaus multis locis
 5 expugnatis magna erat praeda potitus. Laco autem cum videret hostes equitatu superare, numquam in campo sui fecit potestatem et iis locis manum conseruit, quibus plus pedestres copiae valerent. Pulsis igitur apud Pactolum flumen multo maioribus adversariorum equestribus copiis sic in Asia versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

1 IV. Sed cum iam animo meditaretur in Persas proficisci et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit epho- [a. 394] rorum missu, bellum Athenienses et Boeotos indixisse Lacedaemoniis: quare venire ne dubitaret. In quo non minus eius pietas suspicienda est quam in ceteris rebus virtus bellica. Nam cum victori praeesset exercitui maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit iussis absentium magistratum, ut si privatus in curia esset Spartae. Cuius exemplum utinam nostri imperatores⁸⁾
 3 sequi voluissent! Sed illuc redeamus. Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam existimationem multoque gloriosius duxit, si institutis patriae parauisset, quam si bello superasset
 4 Asiam. Et quo melius instructum exercitum secum abduceret, praemia proposuit et sociis civitatibus, quae lectissimas et ornatissimas sibi copias misissent, et conducticiorum ductoribus, si qui suarum cohortium vel ornatu vel exercitatione
 5 ceteris praestarent⁹⁾. Quo facto Hellespontum copias traiecit tantaque usus est celeritate, ut, quod iter Xerxes quattuor mensibus confecerat, ipse transierit triginta diebus. Cum iam haud ita longe abesset a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Boeotii ceterique eorum socii apud Coroneam:

⁸⁾ Nepos hat besonders Cäsars Unfügsamkeit im Jahre 49 und des Antonius Eigenmächtigkeit im Jahre 44 im Auge. Beides führte zu Bürgerkriegen.

⁹⁾ Die neue Rüstung war notwendig, weil Agesilaus starke

Besatzungen in den kleinasiatischen Griechenstädten zurücklassen mußte. Und hierzu verwendete er meist seine Veteranen, weil diese sich wenig geneigt zeigten, den bisherigen Kriegsschauplatz zu verlassen und gegen ihre Landsleute in der Heimat zu kämpfen.

quos omnes gravi proelio vicit. Huius victoriae vel maxima 6 fuit laus, quod, cum multi ex fuga se in templum Minervae coniecissent quaerereturque ab eo, quid iis vellet fieri, etsi aliquot vulnera eo proelio acceperat et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tulerant, tamen antetulit irae religionem et illos vetuit violari. Neque vero hoc solum in Graecia 7 fecit, ut templa deorum sancta haberet, sed etiam apud barbaros summa religione omnia simulacra arasque conservavit. Praedicare enim solebat mirari se, non sacrilegorum numero 8 haberi, qui supplicibus deorum nocuissent, ac non gravioribus poenis affici, qui illa in re religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

V. Post hoc proelium collatum omne bellum est circa 1 Corinthum ideoque Corinthium est appellatum. In quo cum 2 una pugna¹⁰⁾ aliquot milia hostium caesa Agesilao nuntiarentur, quamvis ea re opes adversariorum debilitatae [a. 392] viderentur, tantum afuit¹¹⁾ ab insolentia gloriae, ut commiseraretur fortunam Graeciae, quod tam multi suo victi vitio concidissent: namque illa multitudine, si sana mens esset, Graeciae supplicium dare Persas potuisset. Idem, cum adversarios 3 intra moenia compulisset, hortantibus multis ut Corinthum oppugnaret, negavit id suae virtuti convenire: esse enim se eum, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes Graeciae nobilissimas expugnaret. 'Nam si' inquit 'eos extin- 4 guere voluerimus, qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmet ipsi illis quiescentibus impugnaverimus. Quo facto sine negotio, cum voluerint, nos oppriment'¹²⁾.

VI. Interim accidit illa calamitas apud Leuctra [a. 371] 1 Lacedaemoniis. Quo ne proficisceretur, cum a plerisque ad exeundum impelleretur, ut si de eventu divinaret, usus est aetatis vacatione. Idem, cum Epaminondas Spartam oppugnaret, sine muris oppidum, talem se imperatorem [a. 370] praebuit, ut eo tempore omnibus appareret, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas 2 eius consilii saluti fuit universis. Nam cum quidam adu-

¹⁰⁾ Nepos meint wahrscheinlich die Schlacht bei Lechaëum 392, in der besonders die Argiver stark litten. Übrigens äußerte sich Agesilaus in ähnlicher Weise, schon als ihm auf seinem Rückwege aus Asien in Amphipolis eine Niederlage der Feinde gemeldet wurde.

¹¹⁾ Persönliche Konstruktion des Verbums. In der Redensart tantum abest, ut — ut — ist dasselbe immer unpersönlich.

¹²⁾ Nepos übergeht hier, als unwichtig für die Beurteilung des Agesilaus, den weiteren Verlauf des Krieges bis zu dem für die Lacedämonier so günstigen antalcidischen Frieden 387, sowie das Emporkommen Thebens unter Pelopidas und Epaminondas bis zur Schlacht bei Leuctra, durch die Spartas Principat auf kurze Zeit an Theben überging.

lescentuli, hostium adventu perterriti, ut ad Thebanos transfugerent, locum extra urbem editum cepissent, Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset, quemquam ad hostes transfugere conari, cum suis eo venit atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum, quod
 3 eum locum occupassent: se id quoque¹³⁾ fieri debere animadvertisse. Sic adulescentes simulata laudatione recuperavit et adiunctis de suis comitibus locum tutum reliquit. Namque illi adiecto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi eoque¹⁴⁾ libentius, quod, quae cogitaverant, latere arbitrabantur.

1 VII. Sine dubio post Leutricam pugnam Lacedaemonii se numquam refecerunt neque pristinum imperium recuperarunt, cum interim¹⁵⁾ numquam Agesilaus destitit quibuscumque rebus potuit patriam iuvare. Nam cum pecunia maxime Lacedaemonii indigerent, ille omnibus, qui a rege defecerant, praesidio fuit: a quibus magna donatus pecunia patriam sub
 3 levavit. Atque in eo illud in primis fuit admirabile, cum maxima munera ei ab regibus ac dynastis civitatibusque conferrentur, quod nihil umquam domum suam abstulit, nihil de
 4 victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. Domo tali fuit contentus, quali Procles, progenitor eius maiorum, fuerat usus: quam qui intrarat, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat, at plurima patientiae atque abstinentiae. Sic enim erat instructa, ut nulla in re differret a cuiusvis inopis atque privati¹⁶⁾.

1 VIII. Atque hic tantus vir ut naturam fautricem habuit in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore fingendo: nam et statura fuit humili et corpore exiguo¹⁷⁾ et claudus altero pede. Quae res cum nonnullam afferret deformitatem, ignoti, faciem eius cum intuerentur¹⁸⁾, contemnebant, virtutes autem qui noverant, non poterant admirari

¹³⁾ Zwischen se quoque ist ein tonloses Wort eingeschoben. Vgl. Anm. zu Alcib. VII, 2 und Cic. Lael. 84: tum se denique für tum denique se.

¹⁴⁾ Eoque = idque eo. Sonst erneuert id eben den Verbalbegriff. Aber ohne eine solche Erneuerung des Verbalbegriffs steht que auch Pelop. II, 4 in der Verbindung neque ita multo post, wo also que = und zwar. Vgl. Epam. IV, 4. Milt. V, 4. Eum. VIII, 2.

¹⁵⁾ Cum interim soviel als cum tamen oder cum quidem. Der Indik. folgt, weil der Satz dem vorigen

nicht subordiniert, sondern gegensätzlich koordiniert ist. Vgl. Anm. zu Dat. X, 3.

¹⁶⁾ Im deutschen Ausdruck „von dem eines —“ ist „dem“ der Artikel, darf also nicht durch is wiedergegeben werden, sondern bleibt unübersetzt, oder man wiederholt das Substantivum. Übrigens fiel des Agesilaus altlakonische Sitte in Sparta am meisten auf, als er nach seiner Rückkehr aus Asien und seinem Siege bei Coronea nach Hause kam.

¹⁷⁾ „Schmächtig“.

¹⁸⁾ Anm. z. Alc. I, 3.

satis. Quod ei usu venit, cum octogenarius subsidio [a. 361] 2 Tacho in Aegyptum isset et in acta accubisset sine ullo tecto stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis neque eo amplius quam pellis esset iniecta, eodemque comites omnes accubissent vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in istis¹⁹⁾ regem neminem significaret, sed homines non beatissimos esse suspicionem praeberet. Illius de adventu 3 cum fama ad regios esset perlata, celeriter munera eo cuiusvis generis sunt allata. Quaerentibus autem Agesilaum vix fides facta est, unum esse ex illis, qui tum accubabant. Qui 4 cum regis verbis quae attulerant dedissent, ille praeter vitulinam et eiusmodi genera obsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit: unguenta, coronas secundamque mensam servis dispertiit, cetera referri iussit. Quo facto eum 5 barbari magis etiam contempserunt, quod ignorantia eum bonarum rerum illa potissimum sumpsisse arbitrabantur.

At cum ex Aegypto reverteretur, donatus est a rege 6 Nectanabide²⁰⁾ ducentis viginti talentis, quae muneri populo suo daret. Sed cum venisset in portum, qui Menelai vocatur, iacens inter Cyrenas et Aegyptum, in morbum implicitus²¹⁾ decessit. Ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre possent, 7 quod mel non habebant, cera circumfuderunt atque ita domum rettulerunt²²⁾.

XVIII. EUMENES.

I. Eumenis Cardiani virtuti si par data esset fortuna, 1 non ille quidem maior, quod magnos nos homines virtute metimur, non fortuna, sed multo illustrior atque etiam honoratior fuisset. Nam cum aetas eius incidisset in ea tempora, 2 quibus Macedones florerent, multum ei detraxit inter hos venti, quod alienae erat civitatis: neque aliud ei defuit quam 3 generosa stirps, etsi demestico summo genere erat. Neque tamen non patiebantur Macedones, quamvis indigne ferentes, eum sibi aliquando anteponi. Vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate, ingenii celeritate.

Peradulescentulus ad amicitiam accessit Philippi, [a. 343] 4 Amyntae filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem: fulgebat enim iam in adulescentulo indoles virtutis. Itaque ille eum ad manum habuit scribae loco, quod multo 5

¹⁹⁾ Das Pronomen vertritt nicht einfach die Stelle des Substantivs wie is, sondern enthält zugleich eine Hinweisung auf das klägliche Aussehen der comites.

²⁰⁾ Nectanabis II., des Tachos Gegner, zu dem Agesilaus übergegangen war.

²¹⁾ Anm. zu Paus. IV, 6.

²²⁾ Gegen Ende des Jahres 361.

apud Graecos honorificentius est quam apud Romanos. Namque apud nos, sicut sunt, mercennarii scribae existimantur: at apud illos nemo ad id officium admittitur nisi honesto loco natus, et fide et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Hunc locum amicitiae tenuit apud Philippum annos septem. Illo interfecto eodem [a. 336] gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore praefuit etiam alteri equitum alae, eorum qui Hetaerici appellabantur. Utrique autem in consilio semper adfuit et omnium rerum habitus est particeps.

1 II. Alexandro Babylone mortuo summa rerum [a. 323] tradita est tuenda Perdiccae, ei cui Alexander moriens anulum suum dederat, ex quo omnes coniecerant, illum regnum ei commisisse, quoad liberi¹⁾ eius in suam tutelam pervenissent: aberant enim Craterus et Antipater, qui antecedere hunc videbantur, mortuus erat Hephaestio, quem unum Alexander, quod facile intellegi posset²⁾, plurimi fecerat. Ab hoc igitur cum provinciae singulis Alexandri familiaribus dispertirentur, Eumeni data Cappadocia vel potius addicta est: nam tum in hostium erat potestate. Hunc sibi Perdiccas, quod in homine fidem et industriam insignem videbat, magno studio adiunxerat, non dubitans, quin magno sibi usui foret in iis rebus, quas apparabat. Cogitabat enim, quod fere omnes in magnis imperiis concupiscunt, omnium partes corripere atque complecti. Neque vero hoc ille solus fecit, sed ceteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonnatus Macedoniam praeoccupare destinaverat. Is multis magnisque pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret ac secum faceret societatem. Cum perducere eum non posset, interficere conatus est, et fecisset³⁾, nisi ille clam noctu ex praesidiis eius effugisset.

1 III. Interim conflata sunt illa bella, quae ad internecionem post Alexandri mortem gesta sunt, omnesque [a. 321] concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum Eumenes videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit neque salutis quam fidei fuit cupidior. 2 Praefecerat eum Perdiccas ei parti Asiae, quae inter Taurum montem iacet et Hellespontum, et illum unum opposuerat Europaeis adversariis: ipse Aegyptum oppugnatum adversus 3 Ptolemaeum erat profectus. Cum igitur adventare dicerentur Hellespontumque transisse Antipater et Craterus, viri cum claritate tum usu belli praestantes, magno cum exercitu Macedonum (Macedones vero milites ea tum erant fama, qua nunc Romani feruntur: etenim semper habiti sunt fortissimi, qui

¹⁾ Anm. zu VI, 3.

²⁾ Konjunkt. der Folge.

³⁾ Anm. zu Paus. II, 5.

summa imperii potirentur):⁴⁾ Eumenes, qui neque magnas 4 copias neque firmas haberet, quod non multo ante erant contractae, intellegebat, si copiae suae cognoscent, adversus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuntio dilapsuras. Itaque hoc ei visum est prudentissimum, ut deviis 5 itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, iisque persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci. Atque 6 sic tenuit hoc propositum, ut prius in aciem exercitum educeret proeliumque committeret, quam milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum praeoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deteriore⁵⁾.

IV. Quorum acerrimo concursu cum magnam partem diei 1 esset pugnatum, cadit Craterus dux et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. Namque Antipater proelio non intererat. Cum Neoptolemo concurrat ipse Eumenes. Qui cum 2 inter se complexi in terram ex equis decidissent, ut facile intellegi posset inimica mente eos contendisse animoque magis etiam pugnasse quam corpore, non prius distracti sunt, quam alterum anima reliquit. A quo aliquot plagis Eumenes vulneratus ex proelio non excessit, sed acrius hostibus institit. Sic equitibus profligatis, amissis ducibus, multis praeterea et 3 maxime nobilibus captis pedester exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petiit. Quam cum impetrasset, in fide non mansit et, simul ac potuit, ad Antipatrum se recepit. Craterum Eumenes ex 4 acie semivivum elatum recreare studuit: cum id non posset, pro hominis dignitate⁶⁾ proque pristina amicitia (namque illo usus erat Alexandro vivo familiariter) amplo funere extulit ossaque in Macedoniam uxori eius ac liberis remisit.

V. Haec dum in Asia geruntur, Perdiccas apud Nilum 1 flumen interficitur a Seleuco et Antigene⁷⁾, rerumque summa ad Antipatrum defertur. Ibidem, qui deseruerant⁸⁾, exercitu⁹⁾ suffragium ferente, capitis absentes damnantur, in his Eumenes. Hac ille percussus plaga non succubuit neque eo setius bellum administravit. Sed exiles res animi magnitudinem, etsi non

⁴⁾ Konjunktiv der oratio obliqua, veranlaßt durch habiti sunt. Potiri hier „inne haben“, wie VII, 1.

⁵⁾ Abl. modi bei esse. Vgl. Anm. zu Dat. V, 3.

⁶⁾ Anm. zu Dion I, 2.

⁷⁾ Derselbe wie VII, 1. Er befehligte die Argyraspiden, die nachher im Heere des Eumenes die macedonische Phalanx bildeten und denselben verrieten (X, 2).

⁸⁾ So bezeichnete man ungerichterweise das Verhalten der Anhänger des ermordeten Perdiccas.

⁹⁾ Das Heer, welches Perdiccas zur Unterwerfung des Ptolemäus nach Ägypten geführt hatte. Es war zu diesem übergegangen und hatte ihm die Reichsregentschaft angetragen, dieser aber sie abgelehnt.

2 frangebant, tamen minuebant. Itaque eum persequens [a. 320] Antigonus¹⁰⁾, cum omni genere copiarum abundaret, saepe in itineribus vexabatur, neque umquam ad manum accedere licebat nisi iis locis, quibus pauci multis possent resistere. Sed extremo tempore Eumenes, cum consilio capi non posset, [a. 319] multitudo circumventus est. Hinc tamen multis suis amissis se expedit et in castellum Cappadociae, quod Nora appellatur, confugit. In quo cum circumsessus vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quod spatium non esset agitando, callidum fuit eius inventum, quemadmodum stans iumentum concalefieri exerceique posset, ut a corporis motu non remotum etiam cibo libentius uteretur. Substringebat caput loro altius, quam ut prioribus pedibus plane terram posset attingere, deinde post¹¹⁾ verberibus cogebat exsultare et calces remittere: qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si in spatio decurreretur. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut, cum complures menses in obsidione fuisset, aequae iumenta nitida ex castello educeret, ac si in campestribus ea locis habuisset. Sed in illa conclusione, quotienscumque voluit, apparatus et munitiones Antigoni alias incendit, alias disiecit. Tenuit autem se uno loco per totum annum et quam diu hiems fuit, quod castra sub divo habere non poterat. Ubi ver appropinquabat, simulata [a. 318] deditione, dum de condicionibus tractat, praefectis Antigoni imposuit seque ac suos omnes extraxit incolumes¹²⁾.

1 VI. Olympiadi¹³⁾, mater quae fuerat Alexandri, cum literas et nuntios misisset in Asiam repetitumne Macedoniam veniret (nam tum in Epiro habitabat) et rerum ibi potiretur, 2 ille primum suasit, ne se moveret et exspectaret, quoad Alexandri filius regnum adipisceretur: sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, omnium iniuriarum oblita in ne 3 minem acerbior uteretur imperio. Horum neutrum [a. 317] illa fecit: nam et in Macedoniam profecta est et crudelissime ibi se gessit. Petiit autem ab Eumene absente, ne pateretur

¹⁰⁾ Dieser hatte den Auftrag bekommen, die Reichsacht an Eumenes zu vollstrecken und ihm und seinen Anhängern Vorderasien zu entreißen.

¹¹⁾ Adverb. loci, hier als Attribut.

¹²⁾ Antigonus leitete die Belagerung nicht selbst. Eumenes leistete den Präfecten eine Eidesformel, in der er zugleich der Königsfamilie in Macedonien Treue gelobte. Zu dieser mußte erst die Zustimmung des Antigonus eingeholt werden. Unterdes entwich Eumenes, da er

wohl wufste, daß Antigonus diesen Eid für nicht genügend erachten würde.

¹³⁾ Inzwischen hatte nämlich Antipater bei seinem Tode (319) die Regentschaft dem Polyperchon übertragen. Antipaters Sohn Cassander war damit unzufrieden, und, aus Macedonien verdrängt, verband er sich mit Antigonus und Ptolemäus. Gegen diesen Bund suchte Polyperchon eine Stütze in Alexanders Mutter und lud dieselbe ein nach Macedonien zu kommen.

Philippi domus ac familiae inimicissimos stirpem quoque inter-
imere, ferretque opem liberis¹⁴⁾ Alexandri. Quam veniam si 4
daret, quam primum exercitus pararet, quos sibi subsidio ad-
duceret. Id quo facilius faceret, se omnibus praefectis misisse
litteras, ut ei parerent eiusque consiliis uterentur. His rebus 5
Eumenes permotus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire
bene meritis referentem gratiam quam ingratum vivere.

VII. Itaque copias contraxit, bellumque adversus Anti- 1
gonum comparavit. Sed quod una erant Macedones complures
nobiles, in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexan-
dri¹⁵⁾, tum autem obtinebat Persidem, et Antigenes¹⁶⁾, cuius
sub imperio phalanx erat Macedonum, invidiam veritus, si
potius ipse alienigena summa imperii potiretur, quam aliquis
Macedonum, in principiis Alexandri nomine tabernaculum 2
statuit in eoque sellam auream cum sceptro ac diademate
iussit poni eoque omnes cotidie convenire, ut ibi de summis
rebus consilia caperentur: minore enim se invidia¹⁷⁾ fore puta-
bat, si specie imperii nominisque simulatione Alexandri bellum
videretur administrare. Itaque cum non ad Eumenis principia, 3
sed ad regia conveniretur atque ibi de summis rebus delibe-
raretur, ipse quodam modo latebat, cum tamen per unum eum
omnia gererentur.

VIII. Confixit cum Antigono in Paraetacis, non [a. 316] 1
acie instructa, sed in itinere, eumque male acceptum in Mediam
hiematum coëgit redire. Ipse in finitima regione Persidis hie-
matum copias divisit, non ut ipse volebat, sed ut militum coge-
bat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri Magni, quae Asiam 2
peragrarat deviceratque Persas, inveterata cum gloria tum
etiam licentia, non parere se ducibus, sed imperare postulabat,
ut nunc veterani faciunt nostri. Itaque periculum est ne
faciant, quod illi fecerunt, sua intemperantia nimiaeque licentia
ut omnia perdant neque¹⁸⁾ minus eos, cum quibus fecerint,
quam adversus quos steterint. Quodsi quis illorum legat vetera- 3
norum facta, paria horum cognoscat neque rem ullam nisi
tempus interesse iudicet. Sed ad illos revertar. Hiberna
sumpserant non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam,
longeque inter se discesserant. Quo Antigonus comperto cum 4

¹⁴⁾ Es lebte noch ein unehelicher Sohn Alexanders, Heracles, und sein nachgeborener Sohn von der Roxane, Alexander Ageus. Aber nur dieser letztere und Alexanders blödsinniger Halbbruder Philippus Arrhidäus waren 323 als Könige anerkannt worden, und für sie führten Perdicas, Antipater und Polyperchon nach einander die Regentschaft.

Der Ausdruck liberis ist also ungenau.

¹⁵⁾ Anm. zu Ham. I, 2. Es liegt ein gewisser Nachdruck auf Alexandri, wenn dies Wort auch nicht im Gegensatz steht. Ebenso XI, 2 auf victoriae.

¹⁶⁾ Anm. zu V, 1.

¹⁷⁾ Anm. zu Dat. V, 3.

¹⁸⁾ Anm. zu Ages. VI, 3.

intellegeret parem se esse non posse paratis adversariis, statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duae erant viae, qua ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula
 5 posset perveniri. Quarum brevior ferebat per loca deserta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam, ceterum dierum erat fere decem: illa autem, qua omnes commeabant, altero tanto longiorem habebat anfractum, sed erat copiosa omnibus-
 6 que rebus abundans. Hac si proficisceretur, intellegebat prius adversarios de suo adventu rescituros, quam ipse tertiam partem confecisset itineris: sin per loca sola¹⁹⁾ contenderet, sperabat se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam imperavit quam plurimos utres atque etiam culleos comparari, pabulum praeterea et cibaria cocta dierum decem, ut quam minime fieret ignis in castris. Iter quo habeat, omnes celat. Sic paratus, qua constituerat, proficiscitur.

1 IX. Dimidium fere spatium confecerat, cum ex fumo castrorum eius suspicio allata est ad Eumenem hostem appropinquare. Conveniunt duces: quaerere²⁰⁾, quid opus sit facto. Intellegebant omnes tam celeriter copias ipsorum contrahi
 2 non posse, quam Antigonus adfuturus videbatur. Tum omnibus titubantibus et de rebus summis desperantibus, Eumenes ait, si celeritatem velint adhibere et imperata facere, quod ante non fecerint, se rem expediturum. Nam quod²¹⁾ diebus quinque hostis transisse posset, se effecturum, ut non minus totidem dierum spatio retardaretur: quare circumirent ac suas
 3 quisque copias contraheret. Ad Antigoni autem refrenandum impetum hoc capit consilium. Certos mittit homines ad infimos montes²²⁾, qui obvii erant itineri adversariorum, iisque praecipit ut prima nocte²³⁾, quam latissime possint, ignes faciant quam maximos atque hos secunda vigilia minuant,
 4 tertia perexiguos reddant, ut assimulata castrorum consuetudine suspicionem inician hostibus, illis locis esse castra ac de eorum adventu praenuntiatum: idemque postera nocte faciant.
 5 Quibus imperatum erat, diligenter praeceptum curant. Antigonus tenebris obortis ignes conspiciatur: credit de suo adventu esse auditum et adversarios illuc suas contraxisse copias.
 6 Mutat consilium et, quoniam imprudentes adoriri non posset²⁴⁾, flectit iter suum et illum anfractum longiorem viae capit ibi-

¹⁹⁾ Zum Ausdr. vgl. Verg. Aen. XI, 545, Sall. Jug. 103, 1 und Tac. Germ. 38 (solo vertice).

²⁰⁾ Infin. hist. bei Nepos nur hier und Alcib. VI, 4.

²¹⁾ „In Anbetracht dessen, daß“, wie häufig in den ciceron. Briefen.

²²⁾ Nicht der Fuß der Berge, sondern die südlichsten Ausläufer derselben.

²³⁾ Gegensatz ist nicht postera nocte, sondern secunda und tertia vigilia.

²⁴⁾ Ansicht des Antigonus.

que diem unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum²⁵⁾ ac reficienda iumenta, quo integriori exercitu decerneret.

X. Sic Eumenes callidum imperatorem consilio vicit celeritate¹ tatemque eius impedivit, neque tamen multum profecit. Nam² invidia ducum, cum quibus erat, perfidiaque Macedonum veteranorum, cum superior proelio discessisset, Antigono [a. 315] est deditus. Quamvis enim exercitus ei ter ante separatis temporibus defensurum se eum neque umquam deserturum iurasset, tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent quam eum non perdere. Atque Antigonus,³ cum ei fuisset infestissimus, tamen, si per suos esset licitum, conservasset, quod ab nullo se plus adiuvari posse intellegebat in iis rebus, quas impendere iam apparebat ab omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemaeus, opibus iam valentes, cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed illud non passi sunt, qui circa erant, quod Eumene recepto omnes se prae illo parvi futuros videbant. Ipse autem⁴ Antigonus adeo erat incensus, ut nisi magna spe maximarum rerum leniri non posset.

XI. Itaque eo in custodiam dato, cum praefectus custodum¹ quaesisset, quemadmodum servari²⁶⁾ vellet, 'ut acerrimum' inquit 'leonem aut ferocissimum elephantum': nondum enim statuerat, conservaret eum necne. Veniebat autem ad Eumenem² utrumque genus hominum, et qui propter odium fructum oculis ex eius casu capere vellent, et qui propter veterem amicitiam colloqui consolarique cuperent: multi etiam formam cognoscere studebant, qualis is esset, quem tam valde timuissent, ut eius in perniciem positam spem haberent victoriae. Sed Eumenes,³ cum diutius in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa erat custodiae, mirari se, quare iam tertium diem sic teneretur: non enim hoc convenire Antigoni prudentiae, ut sic abuteretur victo: quin aut interfici aut missum fieri iuberet. Qui cum ferocius loqui videretur, Onomarchus 'quid? tu', inquit,⁴ 'animo si isto eras, cur non in proelio cecidisti potius, quam in potestatem inimici venires?' Cui Eumenes 'utinam⁵ quidem istud evenisset! sed eo non accidit, quod numquam cum fortiore sum congressus: non enim cum quoquam arma contuli, quin mihi succubuerit'.

XII. Verum Antigonus de eo cum solus constituere non¹ auderet, ad consilium rettulit. Omnes primo perturbati admirabantur, non iam de eo sumptum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti, ut saepe ad desperationem forent adducti, quique maximos duces²⁷⁾ interfecisset, denique²

²⁵⁾ Anm. zu Ham. I, 2. Militum bildet einen Gegensatz zu iumenta.

²⁶⁾ Das Subj. zu servari ist aus

eo in custodiam dato zu entnehmen.

²⁷⁾ Craterus und Neoptolemus.

- in quo uno tantum esset, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent, interfecto nihil habituri negotii essent. Postremo si illi redderet salutem, quaerebant, quibus amicis esset usus: sese enim cum Eumene apud eum non futuros.
- 3 Ille cognita consilii voluntate tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tum vero, cum iam vereretur ne qua seditio exercitus oreretur, vetuit ad eum quemquam admitti atque etiam cotidianum victum iussit amoveri: nam negabat se ei vim allaturum, cui aliquando fuisset amicus.
- 4 Tamen ille non amplius quam triduum fame fatigatus, cum castra moverentur, insciente Antigono iugulatus est a custodibus.
- 1 XIII. Sic Eumenes annorum septem et quadraginta, cum ab anno vicesimo, uti supra ostendimus, septem annos Philippo apparuisset, tredecim apud Alexandrum eundem locum obtinisset, in his unum equitum alae praefuisset, post autem Alexandri Magni mortem imperator exercitus duxisset summosque duces partim reppulisset, partim interfecisset, captus non Antigoni virtute, sed Macedonum periurio tristissimum
- 2 habuit exitum vitae. In ²⁸⁾ quo quanta omnium fuerit opinio eorum, qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facillime potest iudicari ²⁹⁾, quod nemo Eumene vivo rex
- 3 appellatus est, sed praefectus, idem non multo post eius occasum regium ornatum nomenque sumpserunt neque, quod initio praedicarant, se Alexandri liberis ³⁰⁾ regnum servare, praestare voluerunt et uno propugnatore sublato quid sentirent aperuerunt. Cuius sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Verum Antigonus
- 4 Eumenem mortuum amicis eius sepeliendum tradidit. Hi honesto eum funere, comitante exercitu, humaverunt ossaque eius in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque eius deportanda curarunt.

XIX. PHOCION.

- 1 I. Phocion Atheniensis etsi saepe exercitibus praefuit summosque magistratus cepit, tamen multo est notior integritate vitae quam rei militaris labore. Itaque huius memoria est exigua, illius autem magna fama, ex quo cognomine Bonus
- 2 est appellatus. Fuit enim perpetuo pauper, cum propter frequentes delatos honores potestatesque summas divitissimus

²⁸⁾ Anm. zu Phoc. IV, 4.

²⁹⁾ Rhetorische Übertreibung im folgenden. Die Ermordung der Nachkommen Alexanders, wie die Annahme des Königstitels, stand in

keinem unmittelbaren Zusammenhange mit dem Tode des Eumenes. Die letztere erfolgte sogar erst 306. Vgl. Anm. zu Epam. X, 4.

³⁰⁾ Anm. zu VI, 3.

esse posset. Cui cum a rege Philippo¹⁾ muneri magnae pecuniae mitterentur, hortantibus legatis ut acciperet simulque admonentibus, si ipse illis facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam, ille 'si mei similes erunt, idem hic' ⁴ inquit 'agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam'.

II. Idem extremis temporibus, cum ad annum octogesimum ¹ prospera usus esset fortuna, in magnum pervenit suorum civium odium, primo, quod²⁾ cum Demade de urbe tradenda³⁾ [a. 322] ² Antipatro consenserat eoque non recusante Demosthenes cum ceteris, qui bene de re publica meriti existimabantur, populi scito in exsilium erant expulsi. Neque in eo id solum offendisse videbatur, quod patriae male consulisset, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestitisset⁴⁾. Namque auctus adiutusque ³ a Demosthene, qui adversus Charetem eum subornarat, eum, quem tenebat, gradum ascenderat: ab eodem in iudiciis, cum capitis causam diceret, defensus aliquotiens, liberatus discesserat. Hunc videbatur non solum in periculo non defendisse, sed etiam prodidisse. Concidit autem maxime uno crimine, quod, cum ⁴ penes eum summum esset imperium populi⁵⁾, monente Dercylo

¹⁾ Philippus Arrhidäus, blödsinniger Halbbruder Alexanders. Antipater führte für ihn die Regentschaft seit dem Tode des Perdikkas (321). Übrigens ist diese Erzählung ungenau, insofern dem Phocion das Geld von Menyllus, den Antipater 322 als Befehlshaber der macedonischen Besatzung in Munychia eingesetzt, angeboten wurde, auch Phocion nur einen Sohn, Namens Phocus, hatte.

²⁾ Dem primo, quod entspricht § 4 des analolutisch in Form eines Hauptsatzes gegebene concidit autem maxime.

³⁾ Auch hier ist die Darstellung ungenau. Als Antipater nach Beendigung des lamischen Krieges, an dem Athen sich beteiligt hatte, um das macedonische Joch abzuschütteln, die Stadt bedrohte, so kamen Demades und Phocion, der keinen andern Ausweg sah, mit Antipater überein, eine macedonische Besatzung in Munychia aufzunehmen, alle Demokraten aus

Athen zu verbannen und die Hauptführer der Volkspartei an Antipater auszuliefern. Demosthenes entzog sich durch die Flucht und ward dann auf den Antrag des Demades in der Volksversammlung als Feind des Vaterlandes geächtet.

⁴⁾ Diese Bemerkung und die folgende Ausführung derselben ist nicht recht zutreffend. Allerdings mag Demosthenes dafür gesprochen haben, den Phocion statt des Chares den Byzantinern gegen Philipp von Macedonien zu Hilfe zu schicken (um 340), da letztere den Chares aufzunehmen sich weigerten; er mag auch wiederholt vor Gericht ihn verteidigt haben. Aber sein Ansehen und seine Stellung verdankte Phocion dem jüngeren Demosthenes nicht. Auch konnten beide bei ihrer politischen Gegnerschaft wohl sich von persönlicher Erbitterung gegen einander frei halten, aber nimmer Freunde sein.

⁵⁾ Er war Strateg und Dercylus sein Kollege.

Nicanorem, Cassandri⁶⁾ praefectum, Piraeo insidiari [a. 317] eodemque postulante ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur, in contione negavit esse periculum seque eius rei obsidem fore pollicitus est. Ad arma vocare cives defendendi periculi causa noluit. Neque ita multo post Nicanor Piraeo est potitus. Ad quem recuperandum ille contra Nicanorem profecturus iam non dicto audientes habuit Athenienses.

1 III. Erant eo tempore Athenis duae factiones, quarum una populi causam agebat, altera optimatum. In hac erat Phocion et Demetrius Phalereus⁷⁾. Utrique autem Macedonum patrociniis utebantur: nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Cassandro sentiebant, qui tamen a Polyperchonte
2 Macedonia pulsus erat. Quo facto populus superior factus⁸⁾ duces adversariae factionis capitis damnatos patria pepulit, in his Phocionem et Demetrium Phalereum, deque ea re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo peterent ut sua decreta
3 confirmaret. Eodem profectus erat Phocion sui purgandi causa. Quo ut venit, causam apud Philippum regem verbo, re quidem ipsa apud Polyperchontem iussus est dicere: namque is tum
4 regis rebus praeerat. Ab Agnone igitur accusatus, quod Piraeum Nicanori prodidisset, ex consilii sententia in custodiam coniectus, dein Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret iudicium.

1 IV. Eo ubi perventum est, cum propter aetatem⁹⁾ pedibus iam non valeret vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti, cum alii, reminiscentes veteris famae, aetatis misererentur, plurimi vero ira exacuerentur, quod adversus populi
2 commoda in senectute steterat. De proditionis suspicione ne perorandi quidem ei data est facultas dicenti causam in iudicio: legitimis quibusdam rebus confectis damnatus traditus est undecimviris, quibus ad supplicium more Atheniensium publice
3 damnati tradi solent. Cum autem ad mortem duceretur, obvius ei fuit Euphiletus, quo familiariter fuerat usus. Is cum lacrimans dixisset 'o quam indigna perpeteris, Phocion!' ille 'at

⁶⁾ Polyperchon, Vormund des Königs und Reichsverweser in Macedonien seit Antipaters Tode (319), hatte Antipaters Sohn Cassander aus Macedonien verdrängt und 318, um die Griechen sich zu verbinden, in Athen und anderwärts die von Antipater eingelegten macedonischen Besatzungen zurückgezogen und den verbannten Demokraten die Rückkehr gestattet. Cassander suchte nun, ehe er in Macedonien wieder auftrat, in Griechenland

Stützen für seine Macht zu gewinnen.

⁷⁾ Dieser führte nachher unter Cassander, als dieser in Macedonien zur Herrschaft gelangt war, zehn Jahre lang (316—307) ein vielgepriesenes Regiment in Athen, bei oligarchischen Verfassungsformen.

⁸⁾ Das Nähere siehe Anm. 6. Dazwischen fiel nun erst die schon erwähnte Einnahme des Piräeus durch Nicanor.

⁹⁾ Er war 85 Jahre alt.

non inopinata' inquit: 'hunc enim exitum clari viri Athenienses habuerunt plerique'. Atque in eo¹⁰⁾ tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

I. Timoleon, Corinthius, vir omnium iudicio magnus exstitit. Namque huic uni contigit, quod nescio an nulli, ut et patriam, in qua erat natus, oppressam a tyranno liberaret, et a Syracusanis, quibus auxilio erat missus, iam inveteratam servitutem depelleret totamque Siciliam, multos annos et domesticis seditionibus et barbarorum bellis vexatam, suo adventu in pristinum restitueret. Atque in his rebus non simpliciter fortuna conflictatus, id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam quam adversam fortunam¹⁾. Etenim cum frater eius Timophanes, dux a Corinthiis delectus, [a. 364] tyrannidem per milites mercennarios occupasset particepsque regni ipse posset esse, tantum afuit a societate sceleris, ut civium libertatem fratris salutem anteferebat et parere legibus quam imperare satius duceret. Hac mente per haruspicem⁴ et communem affinem, cui soror ex isdem parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modo manus non attulit, sed ne aspicere quidem fratrum sanguinem voluit. Nam dum res conficeretur²⁾, procul in praesidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc praeclearissimum eius factum non pari modo ab omnibus probatum est: nonnulli enim laesam ab eo pietatem putabant et invidia laudem virtutis obtinebant. Mater vero post id factum neque domum ad se filium admisit neque aspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus rebus ille adeo est commotus, ut nonnumquam vitae finem facere voluerit atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere³⁾.

II. Interim Dione Syracusis interfecto⁴⁾ Dionysius [a. 346] rursus Syracusarum potitus est. Cuius adversarii opem a Co-

¹⁰⁾ In c. abl. bezeichnet hier den Gegenstand des Hasses. Ähnlich Alcib. III, 5. Eum. XIII, 2.

¹⁾ Es folgt nun zunächst bis zum Ende des Kapitels die Ausführung der einen Seite des eben erwähnten Gedankens, wie sehr sich nämlich Timoleon daheim durchs Mißgeschick beugen liefs. In der ganzen Erzählung von cap. II an tritt dagegen die andere Seite des Ge-

dankens stark hervor, mit welcher Weisheit und Mäßigung nämlich er sein Glück in Sicilien ertrug.

²⁾ Gedanke des Timoleon.

³⁾ Fast 20 Jahre lang zog er sich vom öffentlichen Leben zurück.

⁴⁾ Nach dem Tode Dions (363) erfuhr Syracus mehrmals einen Tyrannenwechsel, bis Dionysius II. (346) wieder zur Herrschaft kam.

- rinthiis⁵⁾ petierunt ducemque, quo in bello uterentur, postularunt. Timoleon eo missus incredibili felicitate Dionysium tota
 2 Sicilia depulit⁶⁾. Quem interficere cum posset, noluit [a. 344] tutoque ut Corinthum perveniret effecit. Quod enim Dionysiorum opibus Corinthii saepe adiuti fuerant, eius benignitatis memoriam volebat exstare, eamque demum praeclaram victoriam ducebat, in qua plus esset clementiae quam crudelitatis. Quo factum est ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem ex quanto regno ad quam fortunam
 3 detrusisset. Post Dionysii decessum cum Hiceta bellavit, qui adversatus erat Dionysio: quem non odio, sed cupiditate tyrannidis ab illo dissensisse indicio fuit, quod ipse expulso
 4 Dionysio imperium dimittere noluit. Hoc superato⁷⁾ Timoleon maximas copias Carthaginensium apud Crimissum flumen fugavit atque eos, qui iam complures annos Siciliam [a. 341] tenuissent, satis habere coëgit, si liceret Africam obtinere⁸⁾. Cepit etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem [a. 339] bellicosum et potentem, qui tyrannos adiutum in Siciliam venerat⁹⁾.
- 1 III. Quibus rebus confectis¹⁰⁾ cum propter diuturnitatem belli non solum agros, sed etiam urbes desertas videret, primum, quos potuit, Siculos conquisivit, dein Corintho, quod ab
 2 iis initio Syracusae erant conditae, arcessivit colonos. Veteribus civibus sua restituit, novis possessiones bello vacuefactas divisit, urbium moenia disiecta fanaque deserta refecit, civitatibus leges libertatemque reddidit: ex maximo bello tantum otium toti
 3 insulae conciliavit, ut conditor earum urbium videretur. Arcem Syracusis, quam Dionysius¹¹⁾ munierat ad urbem obsidendam, a fundamentis disiecit, cetera tyrannidis propugnacula demolitus est deditque operam, ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. Atque cum tantas haberet opes, ut etiam
 4 invitis imperare, tantum omnium Siculorum amorem, ut nullo recusante regnum obtinere posset, maluit se diligere quam metui.

⁵⁾ Zur Sache vergleiche III, 1.

⁶⁾ Allerdings war es ein besonderes Glück für Timoleon, daß Dionysius bei dessen Ankunft vor Syracus bereits von seinem Rivalen, dem Leontiner Hicetas, auf der Burg von Syracus so hart belagert wurde, daß er sich und die Burg dem Timoleon übergab. Nunmehr aber mußte Hicetas, der auf die Tyrannis Ansprüche machte, und die mit ihm verbündeten Karthager, die einen großen Teil Siciliens inne hatten, noch bezwungen werden.

⁷⁾ Erst nach dem Siege über die

Karthager, im Jahre 340, nahm er den Hicetas gefangen.

⁸⁾ Ähnliche rhetorische Übertreibungen finden sich öfters bei Nepos, z. B. Epam. X, 4.

⁹⁾ Er hatte selbst die Tyrannis in Catana gewonnen.

¹⁰⁾ Die hier erwähnten Mafsregeln, wenigstens für Syracus, nahm Timoleon schon seit 343, für die übrigen Städte allerdings erst nach Beendigung der in cap. II erwähnten Kriege.

¹¹⁾ Der Ältere.

Itaque, cum primum potuit, imperium deposuit ac privatus Syracusis, quod reliquum vitae fuit, vixit. Neque vero id 5 imperite fecit: nam quod ceteri imperio petierunt, ille privatus benevolentia tenuit. Nullus honos ei defuit, neque res ulla Syracusis gesta est publice, de qua prius esset decretum quam Timoleonis esset sententia cognita. Ac nullius umquam 6 consilium non modo antelatum illi, sed ne comparatum quidem est. Neque id minus prudentia factum est quam benevolentia.

IV. Aetate iam provectus cum esset Timoleon, sine ullo 1 morbo lumina oculorum amisit. Quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus ille privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat 2 autem in theatrum, cum ibi concilium populi haberetur¹³⁾, propter valetudinem vectus iumentis iunctis, atque ita de vehiculo quae videbantur dicebat. Neque hoc illi quisquam tribuebat superbiae: nihil enim umquam neque insolens neque gloriosum ex ore eius exiit. Qui quidem, cum suas laudes 3 audiret praedicari, numquam aliud dixit quam se in ea re maxime dis gratias agere, quod, cum Siciliam recreare constituissem, tum se potissimum ducem esse voluissent. Nihil 4 enim rerum humanarum sine deorum numine geri putabat. Itaque suae domi sacellum Automatias¹³⁾ constituerat idque sanctissime colebat.

V. Ac profecto ad excellentem illius virtutem mirabiles 1 accesserant casus. Nam proelia maxima natali suo die fecit 2 omnia: quo factum est ut eum diem festum haberet universa Sicilia. Animi autem magnitudinem haec declarant. Cum ei Laphystius quidam, homo petulans et ingratus, vadimonium vellet imponere, quod cum illo se lege agere diceret¹⁴⁾, et complures concurrissent, qui procacitatem hominis manibus coërcere conarentur, Timoleon oravit homines, ne id facerent. Namque id ut Laphystio¹⁵⁾ liceret, se maximos labores summaque adisse pericula. Hanc enim speciem¹⁶⁾ libertatis esse, si, quod quisque vellet, legibus experiri liceret. Idem, cum 3 quidam Laphystii similis, nomine Demaenetus, in contione populi de rebus gestis eius detrahare coepisset ac nonnulla in eum inveheretur, tunc demum se dixit voti esse damnatum: namque hoc a dis immortalibus semper precatum, ut eam libertatem restitueret Syracusanis, qua cuivis liceret, de quo vellet, quod vellet, impune dicere. Cum autem diem [a. 337] 4

¹³⁾ Anm. zu Alcib. I, 3.

¹⁴⁾ Dies ist die Glücksgöttin, insofern sie ohne Zuthun der Menschen handelt.

¹⁴⁾ Anm. zu Dat. II, 3.

¹⁵⁾ Sarkastischer als § 3 cuivis.

¹⁶⁾ „Das Ideal“.

supremum obisset, publice a Syracusanis in foro tota celebrante Sicilia sepultus est gymnasiumque ibi postea constitutum, quod Timoleonteum appellatur.

XXI. HAMILCAR.

1 I. Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barcas, Carthaginensis, primo bello Poenico, sed temporibus extremis, admodum adulescentulus in Sicilia praeesse coepit [a. 247]
 2 exercitui. Ibi cum ante eius adventum male res gererentur Carthaginensium¹⁾, ipse, ubi adfuit, numquam hosti cessit neque locum nocendi dedit, saepeque occasione data lacessivit²⁾
 3 atque superior discessit. Interim Carthaginenses apud insulas Aegates a C. Lutatio, consule³⁾ Romanorum, classe [a. 241] superati, statuerunt belli facere finem eamque rem arbitrio
 4 permiserunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen, quod patriam exhaustam sumptibus diutius calamitates belli ferre non posse intellegebat, paci serviundum putavit, sed ita, ut statim mente agitare, si paulum modo res essent reffectae, bellum renovare Romanosque armis persequi, donec
 5 aut ultimo certamine vicissent aut victi manus dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit, in quo tanta fuit ferocia, cum Catulus negaret se bellum compositurum, nisi ille cum suis, armis relictis, Sicilia decederent⁴⁾, ut succumbente patria ipse perituum se potius diceret, quam cum tanto flagitio domum rediret: non enim suae esse virtutis arma a patria accepta adversariis tradere. Cui pertinaciae Catulus cessit.

1 II. At ille, ut Carthaginem venit, multo gravius atque antea rem publicam laborantem cognovit. Namque propter diuturnitatem externi mali tantum exarsit intestinum [a. 241] bellum, ut numquam pari periculo⁵⁾ fuerit Carthago, nisi cum
 2 deleta est. Desciverunt mercennarii milites, quibus adversus

¹⁾ Eine bei Nepos häufige Wortstellung, daß das Verbum die vorletzte Stelle im Satze einnimmt und ein Genitiv ihm nachgestellt ist. Aber auffallend ist das nicht an Stellen wie Eum. VIII, 1. IX, 6. XI, 2, sondern nur da, wo dem Verbum ein Genetiv ohne besondere Betonung folgt, wie hier und Eum. VIII, 6.

²⁾ Die Weglassung eines cas. obl. des unbetonten Pronomens is, wo sich derselbe aus den vorhergehenden Worten ergänzen läßt, selbst

wo er aus einem verschiedenen Kasus entnommen werden muß, ist eine Eigenheit des Nepos.

³⁾ Catulus war Konsul 242, erfocht aber diesen Sieg erst im März 241, ehe sein Nachfolger im Amte ankam. Das Konsulatejahr begann damals erst im März, noch nicht, wie später, am 1. Januar.

⁴⁾ Er hatte bis zuletzt mit großem Ruhm die feste Stadt auf dem Eryx verteidigt. Der Plural übrigens wie Phoc. II, 2.

⁵⁾ Anm. zu Dat. V, 3.

Romanos usi fuerant: quorum numerus erat viginti milium. Hi totam abalienarunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnarunt. Quibus malis adeo sunt Poeni peterriti, ut etiam ab 3 Romanis auxilia peterent⁶⁾. Sed extremo, cum prope [a. 239] iam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solum a muris Carthaginis hostes [a. 238] 4 removit, cum amplius centum milia facta essent armatorum, sed etiam eo compulit, ut locorum angustiis clausi vel fame vel ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africae, restituit patriae.

III. His rebus ex sententia peractis fidenti animo atque 1 infesto Romanis, quo facilius causam bellandi reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, [a. 237] eoque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat 2 praeterea cum eo adulescens illustris, Hasdrubal, quem nonnulli diligi plus, quam par erat, ab Hamilcare loquebantur: homines enim maledici tanto viro deesse non poterant. Quo factum est ut a praefecto morum Hasdrubal cum eo esse vetaretur. Itaque ille ei filiam suam in matrimonium dedit, quod moribus Carthaginiensium socero gener interdicti non poterat. De hoc ideo mentionem fecimus, quod Hamilcare 3 occiso ille exercitui praefuit resque magnas gessit (quamquam princeps largitione vetustos mores Carthaginiensium pervertit) eiusdemque post mortem⁷⁾ Hannibal imperium ab exercitu accepit.

IV. Sed Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hispaniam- 1 que venit, magnas res secunda gessit fortuna: maximas bellicosissimasque gentes subegit, equis, armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam. Qui quidem cum in Italiam bellum 2 inferre meditaretur, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones occisus est. [a. 229] Illius autem perpetuum in Romanos odium maxime concitasse 3 videtur secundum bellum Poenicum. Namque Hannibal, filius eius, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire quam Romanos non experiri mallet.

⁶⁾ Der Abfall der beiden letzten treu gebliebenen Städte Utica und Hippo, die Belagerung von Karthago selbst und das Hilfsgesuch an die Römer fand erst nach Hamilcars Ernennung zum Feldherrn (239)

statt. Übrigens schickten die Römer zwar keine Hilfe, erlaubten aber z. B. Werbungen der Karthager in Italien.

⁷⁾ Hasdrubal führte den Oberbefehl in Spanien 229—221.

XXII. HANNIBAL.

1 I. Hannibalem, Hamilcaris filium, Carthaginiensem, non
est infitiandum tanto praestitisse ceteros imperatores¹⁾ pru-
dentia, quanto populus Romanus antecedit fortitudine cunctas
2 nationes. Nam quotienscumque congressus est in Italia, semper
discessit superior. Quod nisi domi civium suorum invidia
debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse²⁾. Sed
multorum obtreectatio devicit unius virtutem.

1 II. Paternum autem in Romanos odium velut hereditate
relictum sic conservavit, ut prius animam quam illud depou-
suerit, qui quidem, cum patria pulsus³⁾ alienarum opum
indigeret, numquam destiterit animo bellare cum Romanis.
2 Nam ut omittam Philippum⁴⁾, quem absens hostem Romanis
reddidit, omnium illis temporibus potentissimus rex Antiochus⁵⁾
fuit. Hunc tanta cupiditate incendit bellandi, ut usque a rubro
3 mari arma conatus sit inferre Italiae. Ad quem cum [a. 192]
legati venissent Romani, qui de eius voluntate explorarent
darentque operam consiliis clandestinis, ut Hannibalem in
suspicionem regi adducerent, neque id frustra fecissent, Han-
nibal, ubi id comperit seque ab interioribus consiliis segregari
4 vidit, tempore dato adiit ad regem, eique cum multa de fide
sua et odio in Romanos commemorasset, hoc adiunxit: 'pater
meus', inquit, 'Hamilcar, puerulo me, utpote non amplius
novem annos nato, in Hispaniam imperator Carthagine pro-
5 ficiscens⁶⁾ Iovi optimo maximo hostias immolavit. Quae divina
res dum conficitur, quaesivit a me vellemne secum in castra
proficisci. Id cum libenter accepissem atque ab eo petere
coepissem ne secum me ducere dubitaret, ille, 'faciam', inquit,
'si mihi fidem, quam postulo, dederis'. Simul me ad aram
adduxit, apud quam sacrificare instituerat, eamque ceteris
remotis tenentem iurare iussit, numquam me in amicitia cum
6 Romanis fore. Id ego iusiurandum patri datum usque ad hanc
aetatem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin
reliquo tempore eadem mente sim futurus. Quare si quid amice
de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris, si me celaris:

¹⁾ Gemeint sind nur die gleich-
zeitigen römischen Feldherren, wie
aus der folgenden Begründung her-
vorgeht.

²⁾ Gleichbedeutend mit supera-
turus fuisse. Ohne die Abhängig-
keit von videtur würde es einfach
superasset heißen. Vgl. Con. I, 3.

³⁾ Vgl. VII, 6—7.

⁴⁾ Philipp III. von Macedonien
220—179. Vertrag zwischen ihm
und Hannibal 215.

⁵⁾ Antiochus III. der Große von
Syrien 223—187.

⁶⁾ Das part. praes. de conatu,
wie sonst der indic. imperf., findet
sich öfters in Ciceros Briefen und
bei Livius.

cum quidem⁷⁾ bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris⁸⁾.

III. Illa igitur qua diximus aetate cum patre in [a. 237] 1 Hispaniam profectus est: cuius post obitum, Hasdrubale [a. 229] imperatore suffecto, equitatu omni praefuit. Hoc quoque interfecto exercitus summam imperii ad eum detulit. Id [a. 221] Carthaginem delatum publice comprobatum est. Sic Hannibal 2 minor sex et viginti annos natus imperator factus proximo triennio omnes gentes Hispaniae bello subegit: Saguntum, foederatam⁸⁾ civitatem, vi expugnavit, tres exercitus [a. 219] maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum 3 cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit, tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenaeum transiit. Quacumque [a. 218] iter fecit, cum omnibus incolis conflixit: neminem nisi victum dimisit. Ad Alpes posteaquam venit, quae Italiam ab Gallia 4 seiungunt, quas nemo umquam cum exercitu ante eum transierat, Alpico conantes se prohibere transitu concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecitque ut ea elephantus ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere⁹⁾. Hac copias traduxit in Italiamque pervenit.

IV. Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione 1 consule eumque pepulerat¹⁰⁾. Cum eodem apud Padum¹¹⁾ decernit sauciumque inde ac fugatum dimittit. Tertio cum 2 idem Scipio cum collega Ti. Longo apud Trebiam adversus eum venisset, manu conserta utrosque¹²⁾ profligavit. Inde per Ligures Appenninum transiit, petens Etruriam. Hoc in [a. 217] 3 itinere adeo gravi morbo adficitur oculorum, ut postea numquam dextro aequè bene usus sit. Qua valetudine cum etiamtum premeretur lecticaque ferretur, C. Flaminius consulem apud Trasumennum cum exercitu insidiis circumventum occidit, neque multo post in Umbria C. Centenius a Servilio consule cum delecta manu auxilio illi missum. Hinc, ut socios Italicos a 4 Romanorum amicitia averteret, ad mare Superum, inde per Apuliam et Samnium in agrum Campanum pervenit.

V. Cum autem in Samnium reverteretur, Q. Fabius Maxi- 1

⁷⁾ Durch quidem wird cum hervorgehoben, so daß es eine entgegengesetzte Kraft gewinnt.

⁸⁾ Die Stadt war Bundesgenössin der Römer.

⁹⁾ Rhetorische Übertreibung. Waren doch lange vorher die Gallier über die Alpen nach Italien gekommen, und zwar in wiederholten Völkerzügen. Vgl. Anm. zu Eum. XIII, 2.

¹⁰⁾ Dies war nur ein kleines Reitergefecht. Denn dem Hauptheere des Scipio, der Hannibal den Weg über den Rhodanus verlegen wollte, war dieser zuvorgekommen. Einige Hundert Reiter waren von beiden Seiten auf Kundschaft ausgegangen und zogen sich nach dem Gefecht zu den Ihrigen zurück.

¹¹⁾ Genauer am Ticinus.

¹²⁾ Die Truppen sind mit gemeint. Vgl. Dat. XI, 2.

- 2 mus, dictator Romanus, in agro Falerno ei se obiecit. At ille clausus locorum angustiis noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit Fabioque, callidissimo imperatori, verba dedit. Namque obducta nocte sarmenta in cornibus iuvenorum deligata incendit eiusque generis multitudinem magnam dispalatum immisit. Quo repentino obiectu tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo auderet.
- 3 Hanc post rem gestam non ita multis diebus M. Minucium Rufum, magistrum equitum pari ac dictatorem imperio¹³⁾, dolo
- 4 productum in proelium fugavit. Anno insequenti [a. 216] ad Cannas, qui est vicus in Apulia, obviam ei venerunt duo consules, C. Terentius et L. Aemilius. Utriusque exercitum uno proelio fugavit, Paulum consulem occidit et aliquot praeterea consulares, in iis Cn. Servilium Geminum, qui superiore
- 5 anno fuerat consul. Aliquot annis post¹⁴⁾ Romam nullo resistente profectus in propinquis urbi montibus paucos dies
- 6 castra habuit, urbem ipsam non est aggressus. Ti. Sempronium Gracchum, bis¹⁵⁾ consulem, in Lucanis, ipse absens, [a. 212] in insidias inductum sustulit¹⁶⁾. M. Claudium Marcellum, quintum consulem, apud Venusiam pari modo inter- [a. 208]
- 7 fecit. Sed longum est omnia enumerare proelia. Unum hoc satis erit dixisse, ex quo intellegi possit, quantus ille fuerit: quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, ac vix quisquam adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.
- 1 VI. Invictus igitur Hannibal patriam defensum [a. 203] revocatus bellum gessit adversus P. Scipionem, filium eius Scipionis, quem ipse primo apud Rhodanum, iterum apud
- 2 Padum, tertio apud Trebiam fugarat¹⁷⁾. Cum hoc exhaustis iam patriae facultatibus, quo valentior postea con- [202] grederetur, in praesentia bellum componere cupivit. Inde
- 3 colloquium convenit: condiciones non convenerunt. Postridie apud Zamam cum eodem confligit: pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus noctibus Hadrumetum pervenit, quod abest
- 4 ab Zama circiter milia passuum centum et quinquaginta. In qua fuga cum insidiarentur ei Numidae, qui simul cum eo ex acie excesserant, hos non solum effugit, sed etiam ipsos

¹³⁾ Aus Unzufriedenheit mit der vorsichtigen Kriegsweise des Fabius hatte man dem Rufus ein selbständiges Kommando gegeben.

¹⁴⁾ Diese Diversion machte Hannibal erst im Jahre 211, um die Capua belagernden Römer von da abzuziehen.

¹⁵⁾ Bis consul ist einer, der zwei-

mal Consul gewesen; dagegen iterum consul, der zum zweitenmal Consul ist.

¹⁶⁾ Er liefs ihn durch einen vornehmen Lucaner in einen Hinterhalt locken und überfallen. Er selbst besiegte gleichzeitig bei Herdonia in Apulien den Prätor Cn. Fulvius.

¹⁷⁾ Vgl. IV, 1—2.

oppressit¹⁸⁾. Hadrumeti reliquos ex fuga collegit: novis dilectibus paucis diebus multos contraxit.

VII. Cum in apparando¹⁹⁾ acerrime esset occupatus, [a. 201] 1 Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nihilo setius rebus in Africa postea praefuit usque ad P. Sulpicium C. Aurelium consules. His enim magistratibus legati [a. 200] 2 Carthaginienses Romam venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent, quod cum ipsis pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos donarent simulque peterent, ut obsides ipsorum Fregellis essent captivique redderentur²⁰⁾. His 3 ex senatus consulto responsum est: munus eorum gratum acceptumque esse; obsides, quo loco rogarent, futuros, captivos se non remissuros, quod illi Hannibalem, cuius opera susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, etiam tum cum imperio apud exercitum haberent. Quo responso Carthagi- 4 nienses cognito Hannibalem domum revocarunt. Eo ut rediit, rex factus est, postquam praetor fuerat, anno secundo et vicesimo: ut enim Romae consules, sic Carthagine annui bini reges²¹⁾ creabantur. In eo magistratu per annos complures 5 continuato pari diligentia se Hannibal praebuit, ac fuerat in bello. Namque effecit sine novis vectigalibus non solum ut esset pecunia quae Romanis ex foedere penderetur, sed etiam ut superesset, quae in aerario reponeretur. Deinde, M. Claudio 6 L. Furio consulibus, Roma legati Carthaginem venerunt. [a. 196] Quos Hannibal sui exposcendi gratia missos ratus, priusquam iis senatus daretur, navem clam conscendit²²⁾ atque in Syriam ad Antiochum perfugit. Hac re palam facta Poeni naves duas, 7 quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt: bona eius publicarunt, domum a fundamentis disiecerunt, ipsum exsulem iudicarunt.

VIII. At Hannibal anno tertio, postquam domo profugerat, 1 L. Cornelio Q. Minucio consulibus, cum quinque navibus [a. 193] Africam accessit²³⁾ in finibus Cyrenaeorum, si forte Carthaginienses ad bellum possent induci Antiochi spe fiduciaque, cui iam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur.

¹⁸⁾ Den ihn verfolgenden Masi- nissa mit seinen Numidiern liefs Hannibal vorbeieilen und überfiel sie dann im Rücken.

¹⁹⁾ Absolut wie Thrasyb II, 2 persequi und comparare, aber nur im Gerundium.

²⁰⁾ Wahrscheinlich hatten sie die erste Rate des beim Friedens- schlusse den Karthagern auferlegten Tributes zu überbringen und jeden- falls nicht um Rückgabe der Gef- angenen, sondern eines Theiles der

Geiseln zu bitten. Die übrigen Geiseln wollten sie anders aufge- hoben wissen.

²¹⁾ Es sind dies die sonst nach dem phöniciſchen Ausdruck sufetes (Richter) genannten obersten Civil- beamten.

²²⁾ Dies ist der üblichste Aus- druck. Aber in navem ascendere steht Them. VIII, 6. Alcib. IV, 3 und Epam. IV, 5.

²³⁾ Anm. zu Milt. I, 4.

2 Eodem Magonem fratrem excivit. Id ubi Poeni resciverunt, Magonem eadem, qua fratrem, absentem poena adfecerunt. Cumque illi desperatis rebus solvissent naves ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio perisse, alii a servolis ipsius interfectum eum scriptum reliquerunt²⁴⁾. Antiochus autem, si tam in gerendo bello consiliis eius parere voluisset, quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi quam Thermopylis²⁵⁾ de summa imperii dimicasset. Quem Hannibal etsi multa stulte conari videbat, tamen nulla in re deseruit. Praefuit navibus, quas ex Syria iussus [a. 190] erat in Asiam ducere, iisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo proelio cum arte navali adversariorum sui superarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

1 IX. Antiocho fugato²⁶⁾ verens ne dederetur, quod sine dubio accidisset, si sui fecisset potestatem, Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, consideraret. [a. 189]
2 Vidit autem vir omnium callidissimus magno²⁷⁾ se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium. Magnam enim secum pecuniam portabat, de qua sciebat exisse
3 famam. Itaque capit tale consilium. Amphoras complures complet plumbo, summas operit auro et argento. Has praesentibus principibus in templo Dianae deponit suas se fortunas illorum fidei credere simulans. Sic illis in errorem inductis, statuas aëneas, quas secum portabat, omni sua pecunia complet easque in propatulo domi abicit. Gortynii templum magna cura custodiunt, non tam a ceteris quam ab Hannibale, ne quid ille inscientibus ipsis tolleret secumque duceret.

1 X. Sic conservatis suis rebus Poenus ad Prusiam²⁸⁾ in Bithyniam pervenit. Apud quem eodem animo fuit in Italiam, neque aliud quicquam quam regem armavit et exacuit adversus
2 Romanos. Quem cum videret domesticis opibus minus esse robustum, conciliando ceteros reges bellicosas nationes adiun-

²⁴⁾ Es giebt noch eine dritte Nachricht, nach welcher Mago schon 203, zugleich mit Hannibal nach Afrika zurückberufen, auf der Überfahrt von den gallischen Küsten an seinen Wunden starb.

²⁵⁾ Antiochus hatte hier (im Jahre 191) feste Stellung genommen, um den anrückenden Römern zu widerstehen, wurde aber mit großem Verlust aus derselben herausgeworfen. Die Entscheidungsschlacht war erst im folgenden Jahre bei Magnesia am Sipylus, und nach

derselben begannen sofort die Friedensunterhandlungen, die nun wegen der Gefügigkeit des Antiochus zum raschen Abschluss kamen.

²⁶⁾ Bei Magnesia.

²⁷⁾ Anm. zu Dat. V, 3.

²⁸⁾ Nicht sofort. Er irrte noch einige Zeit umher. Ob er vor oder nach 186, zu Prusias I. oder Prusias II., nach Bithynien gekommen ist, ist nicht zu ermitteln. Den im folgenden erwähnten Krieg gegen Eumenes II. von Pergamum führte er 184—183.

xit. Dissidebat ab illo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus²⁹⁾, bellumque inter eos gerebatur et mari [a. 184] et terra: quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes plus valebat propter Romanorum societatem. Quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitratus ad interficiendum eum talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant decreturi. Superabatur Hannibal navium multitudine: dolo erat pugnandum, cum par non esset armis. Imperavit quam plurimas venenatas serpentes vivas colligi easque in vasa fictilia conici. Harum cum confecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus erat navale proelium, classarios convocat iisque praecipit, omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem, a ceteris satis habeant se defendere. Id illos facile serpentium multitudine consecuturos. Rex autem in qua nave veheretur, ut scirent, se facturum: quem si aut cepissent aut interfecissent, magno id illis pollicetur praemio fore.

XI. Hac militum cohortatione facta classis ab utrisque³⁰⁾ 1 in proelium deducitur. Acie constituta, priusquam signum pugnae daretur, Hannibal, ut palam faceret³¹⁾ suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scapha cum caduceo mittit. Qui 2 ubi ad naves adversariorum pervenit epistulamque ostendens se regem professus est quaerere, statim ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat, quin³²⁾ aliquid de pace esset scriptum. Tabellarius ducis nave declarata suis eodem, unde erat egressus, se recepit. At Eumenes soluta epistula nihil in ea 3 repperit, nisi quae ad irridendum eum pertinerent. Cuius rei etsi causam mirabatur neque reperiebat, tamen proelium statim committere non dubitavit. Sed in concursu Bithyni Hannibalis 4 praecepto universi navem Eumenis adoriuntur. Quorum vim rex cum sustinere non posset, fuga salutem petit: quam consecutus non esset, nisi intra sua praesidia se recepisset, quae in proximo litore erant collocata. Reliquae Pergamenae naves 5 cum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra mentionem fecimus, conici coepta sunt. Quae iacta initio risum pugnantibus concitarunt, neque quare id fieret poterat intellegi. Postquam autem naves suas oppletas 6

²⁹⁾ Unter diesem erst war das pergamenische Reich zu einer bedeutenden Macht geworden, da er einen großen Teil des dem Antiochus abgenommenen Landes in Vorderasien von den Römern zum Geschenk erhalten hatte. Cic. pro Sest. § 58 nennt ihn irrtümlich Attalus. Er regierte 197–159 und war Nachfolger des Attalus I. Ihm folgte 159 sein Bruder Attalus II.

³⁰⁾ Nicht „von Hannibal und Eumenes“, sondern allgemein „von den gegnerischen Massen“. Vgl. Dat. XI, 2.

³¹⁾ Das Passiv palam fieri steht Hann. VII, 7 und Dion X, 2 und findet sich auch bei Cicero. Das hier gebrauchte Aktiv scheint aus der Umgangssprache entlehnt zu sein.

³²⁾ Anm. zu Praef. 1.

conspexerunt serpentibus, nova re perterriti, cum, quid potissimum vitarent, non viderent, puppes verterunt seque ad sua
7 castra nautica rettulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit, neque tum solum, sed saepe alias pedestribus copiis pari prudentia adversarios pepulit.

1 XII. Quae dum in Asia geruntur, accidit casu ut legati Eumenis³³⁾ Romae apud L. Quinctium Flaminium [a. 183] consularem cenarent atque ibi de Hannibale mentione facta ex
2 iis unus diceret eum in Prusiae regno esse. Id postero die Flaminius senatui detulit. Patres, qui Hannibale vivo nunquam se sine insidiis futuros existimarent, legatos in Bithyniam miserunt, in iis T. Flaminium³⁴⁾, qui ab rege peterent,
3 ne inimicissimum suum secum haberet sibiue dederet. Id Prusias negare non est ausus: illud recusavit, ne id a se postularent, quod adversus ius hospitii esset: ipsi, si possent, comprehenderent: locum ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei a rege datum erat muneri: idque sic aedificarat, ut in omnibus partibus aedificii exitum sibi haberet, scilicet verens ne usu veniret,
4 quod accidit. Eo cum legati Romanorum venissent ac multitudine domum eius circumdedissent, puer ab ianua prospiciens Hannibali dixit plures praeter consuetudinem armatos apparere. Ille ei imperavit, ut omnes fores aedificii circumiret ac propere
5 sibi nuntiaret, num eodem modo undique obsideretur. Puer cum celeriter, quid vidisset, renuntiasset omnesque exitus occupatos ostendisset, sensit Hannibal id non fortuito factum, sed se peti neque sibi diutius vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret³⁵⁾, memor pristinorum virtutum venenum, quod semper secum habere consuevit, sumpsit.

1 XIII. Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit amplius sexagesimo. Quibus consulibus interierit, non convenit. Sed Atticus³⁶⁾ et Polybius, quibus ego maxime fidem habeo, M. Claudio Marcello Q. Fabio Labeone consulibus³⁷⁾ mortuum eum scriptum reliquerunt.
2 Atque hic tantus vir tantisque bellis districtus nonnihil temporis tribuit litteris. Namque aliquot eius libri sunt, Graeco sermone confecti, in iis ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis³⁸⁾

³³⁾ Sie waren nach Rom gekommen, um Klage zu führen, daß Philipp von Macedonien, Oheim des Prusias, diesen im Kampfe gegen Eumenes unterstützt hatte.

³⁴⁾ Bruder des § 1 erwähnten Lucius.

³⁵⁾ Nicht dasselbe wie *permitteret*. Alieno arbitrio ist Ablativ.

³⁶⁾ In seinem *liber annalis*, den

wir aus Cic. Brut. § 11 fg. und Cic. orat. § 120 kennen. Vgl. Anm. zu Att. XVIII, 1.

³⁷⁾ Im Jahre 183.

³⁸⁾ Dieser wurde als Konsul 189 nach Asien geschickt, um den bereits abgeschlossenen Frieden mit Antiochus auszuführen und die asiatischen Angelegenheiten zu ordnen. Er unternahm zunächst einen Kriegs-

in Asia rebus gestis. Ipsius autem res bello gestas cum multi 3
tum duo memoriae prodiderunt, qui cum eo in castris fuerunt
simulque, quamdiu fortuna passa est, vixerunt, Silenus Siculus
et Sosilus Lacedaemonius. Atque hoc Sosilo Hannibal litte-
rarum Graecarum usus est doctore.

Sed nos tempus est huius libri facere finem et Romanorum 4
explicare imperatores, quo facilius collatis utrorumque factis,
utri praeferendi sint, possit iudicari⁸⁹⁾.

(Ex libro de latinis historicis¹⁾ vita Attici.)

ATTICUS.

I. T. Pomponius Atticus, ab origine ultima stirpis Ro- 1
manae generatus²⁾, a maioribus acceptam perpetuo obtinuit
dignitatem equestrem. Patre usus est diligenti et, ut tum 2
erant tempora, diti in primisque studioso litterarum. Qui,
prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis
aetas impertiri debet, filium erudit. Erat autem in puero 3
praeter docilitatem ingenii summa suavitas oris atque vocis,
ut non solum celeriter acciperet quae tradebantur, sed etiam
excellenter pronuntiaret. Itaque cum nobilis inter aequales
ferretur clariusque exsplendesceret, quam generosi condiscipuli
animo aequo ferre possent, suo studio omnes incitabat: quo 4
in numero fuerunt L. Torquatus³⁾, C. Marius filius⁴⁾, M. Cicero:
quos consuetudine sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo
fuerit carior.

II. Pater mature decessit. Ipse adolescentulus, propter 1
adfinitatem, P. Sulpicii⁵⁾, qui tribunus plebis interfectus [a. 88]
est⁶⁾, non expers fuit periculi: namque Anicia, Pomponii con-
sobrina, nupserat Servio⁷⁾, fratri Sulpicii. Itaque interfecto 2

zug gegen die um die Mitte des
3. Jahrh. in Vorderasien eingedrun-
genen celtischen Galater oder Gallo-
gräken und führte dann 188 seinen
Auftrag so aus, daß außer Eumenes
besonders die Rhodier mit Gebiets-
erweiterungen bedacht wurden.

⁸⁹⁾ Anm. zu Praef. 8.

¹⁾ Anm. zu Praef. 8.

²⁾ Die Pomponier leiteten sich
von Numas Sohne Pompo ab.

³⁾ Berühmter Redner, Konsul im
J. 65.

⁴⁾ Flüchtete als Konsul im J. 82
nach Präneste, woselbst er von
Sullas Anhängern getötet wurde.

⁵⁾ Gehört mehr zu periculi als
zu adfinitatem.

⁶⁾ Auf seinen Antrag war dem
Sulla der Oberbefehl im mithri-
datischen Kriege wieder entzogen
worden.

⁷⁾ Servius ist eigentlich ein in
der gens Sulpicia üblicher Vorname.
Dieser Bruder des P. Sulpicius hatte
aber noch den besonderen Vornamen
Marcus. Und in solchem Falle wurde
überhaupt öfters der allgemeinere
Vorname als Gentilname behandelt.
Vgl. die Bezeichnung via Appia
statt via Claudia. So heißt auch

Sulpicio posteaquam vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis Athenas⁹⁾ [a. 86] se contulit. Ac ne ea peregrinatio detrimentum aliquod adferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum suarum traiecit. Illic ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus. Nam praeter gratiam, quae iam in adolescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Cum enim versuram facere publice necesse esset neque eius condicionem aequam haberent, semper se interposuit ita, ut neque usuram iniquam ab iis acciperet neque longius, quam dictum esset, debere eos pateretur. Quod utrumque iis salutare erat: nam neque indulgendo inveterascere eorum aes alienum patiebatur neque multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate: nam universos frumento donavit, ita ut singulis seni modii tritici darentur: qui modus mensurae medimnus⁹⁾ Athenis appellatur.

III. Atque sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus videretur. Quo factum est ut ei omnes, quos possent, honores publice haberent civemque facere studerent: quo beneficio ille uti noluit. Igitur primum illud munus fortunae, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii: hoc specimen prudentiae, quod, cum in eam civitatem se contulisset, quae antiquitate, humanitate, doctrina praestaret omnes, essetque unus ei carissimus, tamen illam patriam ac domum¹⁰⁾ habere maluit. Quamdiu autem Athenis adfuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit: absens prohibere non potuit. Illum enim in omni procuratione rei publicae actorem auctoremque habuerant.

IV. Eodem ex Asia Sulla decedens cum venisset, [a. 84] quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis et humanitate et doctrina. Sic enim Graece loquebatur, ut Athenis natus videretur: tanta autem suavisitas erat sermonis Latini, ut appareret in eo nativum quendam leporem esse, non ascitum. Idem poemata pronuntiabat et Graece et Latine sic, ut nihil posset supra. Quibus rebus factum est ut Sulla nusquam eum ab se dimitteret cuperetque secum deducere. Quod cum persuadere tentaret, 'noli, oro te', inquit Pomponius, 'adversum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te

ein Bruder des P. Clodius bei Cicero oft schlechthin Appius.

⁹⁾ Von seinem längern Aufenthalte daselbst erhielt er den Beinamen Atticus.

¹⁰⁾ Ein attischer Medimnus hielt sieben römische Modii. Da aber der Medimnus in sechs *ἰστροίς* ge-

teilt wurde und der *ἰστροίς* ungefähr dem römischen Modius entsprach, so wird ungenau öfters auch der Medimnus sechs römischen Modii gleichgesetzt.

¹⁰⁾ Patria und domus blieb ihm Rom, wenn auch Athen lange sein domicilium war.

arma ferrem, Italiam reliqui'. At Sulla adolescentis officio¹¹⁾ collaudato omnia ei munera, quae Athenis acceperat, proficiscens iussit deferri. Verum ille complures ibi annos moratus, cum 3 et rei familiari tantum operae daret, quantum non indiligens deberet pater familias, et omnia reliqua tempora aut litteris aut Atheniensium rei publicae tribueret, nihilo minus amicis urbana¹²⁾ officia praestitit. Nam et ad comitia eorum ven- 4 titavit¹³⁾ et, si qua res maior acta est, non defuit. Sicut postea Ciceroni in omnibus periculis singularem fidem prae- buit: cui ex patria fugienti sestertium ducenta et [a. 58] quinquaginta milia¹⁴⁾ donavit. Tranquillatis autem rebus re- 5 migravit Romam, ut opinor, L. Cotta L. Torquato con- [a. 65] sulibus: quem discedentem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret.

V. Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Romanum, 1 familiarem L. Luculli¹⁵⁾, divitem eundemque difficillima natura: cuius sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, eius sine offensione ad summam senectutem retineret benevolentiam. Quo facto tulit pietatis fructum. Caecilium enim 2 moriens testamento adoptavit eum heredemque fecit ex dodrante: ex qua hereditate accepit circiter centies¹⁶⁾ sestertium. [a. 58] Erat nupta¹⁷⁾ soror Attici Q. Tullio Ciceroni, easque nuptias 3 M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vivebat coniunctissime, multo etiam familiarius quam cum Quinto, ut iudicari possit plus in amicitia valere similitudinem morum quam adfinitatem. Idem Q. Hortensio, qui illis temporibus 4 principatum eloquentiae tenebat, intime utebatur, ut intellegi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: atque id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tanta laudis esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio.

VI. In re publica ita est versatus, ut semper optimarum 1 partium et esset et existimaretur, neque tamen civilibus se fluctibus committeret, quod non magis, qui se his dedissent, in sua potestate existimabat esse, quam qui maritimis iactarentur. Honores, cum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem, 2 non petiit, quod neque capi possent conservatis legibus in

¹¹⁾ Officium ist ein Liebesbeweis gegen Freunde, humanitas Liebe zu allen Menschen, pietas Liebe zu Göttern, Eltern und allen, gegen die man heilige Pflichten hat.

¹²⁾ In Rom.

¹³⁾ Um ihre Bewerbungen zu unterstützen.

¹⁴⁾ Vom hannibalischen Kriege bis auf Augustus, in der Zeit der reinen Silberwährung, hatten 1000

Sestertien einen Silberwert von etwa 50 Thalern.

¹⁵⁾ Dieser hatte sich im mithridatischen Kriege große Reichtümer erworben und war einer der üppigsten Römer seiner Zeit.

¹⁶⁾ D. h. centies centena milia. Ähnlich XIV, 2.

¹⁷⁾ Seit dem Jahre 65. Subjekt zu vivebat ist Atticus.

tam effusis ambitus largitionibus neque geri e re publica sine
 3 periculo corruptis civitatis moribus. Ad hastam publicam
 numquam accessit¹⁸⁾, neque ullius rei aut praes aut manceps
 factus est. Neminem neque suo nomine neque subscribens
 4 accusavit: in ius de sua re numquam ivit. Multorum consulum
 praetorumque praefecturas¹⁹⁾ delatas sic accepit, ut neminem
 in provinciam sit secutus, atque honore fuerit contentus, rei
 familiaris despexerit fructum: qui ne cum Q. quidem Cicerone,
 cum apud eum legati locum obtinere posset, in Asiam [a. 61]
 ire voluerit. Non enim decere se arbitrabatur, cum praetu-
 5 ram gerere noluisset, asseclam esse praetoris. Qua in re non
 solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, cum suspi-
 ciones quoque vitaret criminum. Quod fiebat ut eius observantia,
 quam officio, non timori neque spei tribui viderent, omnibus
 esset carior.

1 VII. Incidit bellum civile Caesarianum. Cum annos [a. 49]
 haberet circiter sexaginta, usus est aetatis vacatione neque
 quoquam se movit ex urbe. Quamquam amicis quae opus
 fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex sua re fami-
 2 liari dedit²⁰⁾. Ipsum Pompeium non offendit²¹⁾: nullum enim
 ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores
 aut divitias ceperant: quorum partim invitisimi castra sunt
 secuti, partim summa cum eius offensione domi remanserunt.
 3 Caesari vero Attici quies tanto opere fuit grata, ut [a. 47]
 victor, cum privatis pecunias per epistulas imperaret, illi non
 solum molestus non esset, sed etiam sororis filium et Q. Cice-
 ronem concederet²²⁾. Mox eodem vetere instituto vitae effugit
 nova pericula.

1 VIII. Etenim occiso Caesare, cum res publica penes [a. 44]
 Brutos²³⁾ videretur esse et Cassium ac tota civitas se ad eos
 2 convertisse, sic M. Bruto usus est, ut cum nullo ille adulescens
 aequali familiaris quam cum hoc sene esset, neque solum
 3 principem eum consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogi-
 tatum est a quibusdam, ut privatum aerarium interfectores
 Caesaris ab equitibus Romanis constitueretur. Itaque appellatus
 est a C. Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut pecuniae conferendae
 4 princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis praestanda
 sine factione existimaret semperque a talibus se consiliis
 removisset, respondit: si quid Brutus suis facultatibus uti
 voluisset, usurum, quantum eae paterentur: se neque cum
 quoquam de ea re collocuturum neque coitutum. Sic ille

¹⁸⁾ Um die bona publicata zu er-
 stehen.

¹⁹⁾ Offizierstellen.

²⁰⁾ Meistens gewiß leihweise.

²¹⁾ Dadurch, daß er ihm nicht
 nach Griechenland folgte.

²²⁾ Alicui concedere, um jeman-
 des willen begnadigen.

²³⁾ Marcus und Decimus.

consensionis globus huius unius dissensione disiectus est. Neque multo post superior esse coepit Antonius, ita ut Brutus 5 et Cassius omissa cura provinciarum²⁴⁾, quae iis dicis causa datae erant a consule, desperatis rebus in exsilium²⁵⁾ proficiscerentur. Atticus, qui florenti Bruto pecuniam simul cum 6 ceteris conferre noluerat, abiecto Italiaque cedenti sestertium centum milia muneris misit. Eidem in Epiro²⁶⁾, ipse absens, trecenta iussit dari. Neque vero magis Antonio aut potenti tum adulatus est aut desperatum post reliquit.

IX. Secutum est bellum gestum apud Mutinam. In [a. 43] 1 quo si tantum eum prudentem dicam, minus, quam debeam, praedicem, cum ille potius divinus fuerit, si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quae nullis casibus agitur. Hostis Antonius iudicatus Italia cesserat: spes restituendi 2 nulla erat. Non solum inimici, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam qui illis se dabant et in eo laedendo aliquam se consecuturos sperabant commendationem, Antonii familiares insequabantur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant, liberos etiam extinguere parabant. Atticus, 3 cum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed familiares eius ex urbe profugientes, quantum potuit, textit, quibus rebus indiguerunt, adiuvit. P. vero Volumnio²⁷⁾ 4 ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviae, cum litibus distineretur magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum praestitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico. Quin etiam, cum illa 5 fundum secunda fortuna emisset in diem²⁸⁾ neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit pecuniamque sine faenore sineque ulla stipulatione ei credidit, maximum existimans quaestum, memorem gratumque cognosci, simulque aperiens se non fortunae, sed hominibus solere esse amicum. Quae cum faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat 6 existimare: nemini enim in opinionem veniebat Antonium rerum potiturum. Sed sensim a nonnullis optimatibus re- 7 prehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur. Ille autem, ut erat sui iudicii, potius quid se facere par esset intuebatur, quam quid alii laudaturi forent.

X. Conversa subito fortuna, ut Antonius rediit in Italiam, 1

²⁴⁾ Sie hatten den Auftrag erhalten (um ihre Entfernung aus Rom zu begründen), für Getreidezufuhr zu sorgen, Brutus in Asien, Cassius in Sicilien.

²⁵⁾ So erklärten sie in Edikten bei ihrer Abreise. In Wahrheit aber bemächtigten sie sich der öst-

lichen Provinzen und rüsteten sich dort zum Kriege.

²⁶⁾ Dasselbat besaß Atticus Güter. Vgl. XIV, 3. Er gab die Anweisung zur Zahlung von Rom aus.

²⁷⁾ Vgl. XII, 4. X, 2.

²⁸⁾ Auf bestimmte Zahlungsfrist.

nemo non magno periculo³⁹⁾ Atticum futurum putarat³⁰⁾ propter
 2 intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. Itaque ad adven-
 tum imperatorum³¹⁾, timens proscriptionem, de foro decesserat,
 latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus, paulo ante
 opem tulerat (tanta varietas illis temporibus fuit fortunae, ut
 modo hi, modo illi in summo essent aut fastigio aut periculo),
 habebatque secum Q. Gellium Canum, aequalem simillimumque
 3 sui. Nam hoc quoque est Attici bonitatis exemplum, quod
 cum eo, quem puerum in ludo cognorat, adeo coniuncte vixit,
 4 ut ad extremam aetatem amicitia eorum creverit. Antonius
 autem, etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut omnibus
 etiam eius amicis esset inimicus, eos ut vellet³²⁾ proscribere
 multis hortantibus, tamen Attici memor fuit officii et ei, cum
 requisisset, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret statim-
 que ad se veniret: se et illum et Gellium Canum de pro-
 scriptorum numero exemisse. Ac ne quod periculum incideret,
 5 quod noctu haec gerebantur, praesidium ei misit. Sic Atticus
 in summo timore non solum sibi, sed etiam ei, quem carissi-
 6 mum habebat, praesidio fuit. Quodsi is praecipua laude fertur,
 qui navem ex hieme marique scopuloso servavit³³⁾, cur non
 singularis eius existimetur prudentia, qui ex tot tamque gravi-
 bus procillis civilibus ad incolumitatem pervenerit?

1 XI. Quibus ex malis ut ipse emersit, nihil aliud egit quam
 ut quam plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. Cum
 proscriptos praemiis imperatorum inductum vulgus conquereret,
 nemo in Epirum³⁴⁾ venit, cui res ulla defuerit: quin nemini
 2 non ibi perpetuo manendi potestas facta est: quin etiam post
 proelium Philippense interitumque C. Cassii et M. Bruti [a. 42]
 L. Iulium Mocillam praetorium et filium eius Aulumque Tor-
 quatum ceterosque pari fortuna perculsos instituit tueri atque
 3 ex Epiro iis omnia Samothraciam supportari iussit. Difficile
 est omnia persequi et non necessarium. Unum hoc intellegi
 volumus, illius liberalitatem neque temporariam neque callidam
 4 fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus iudicari potest, quod
 non florentibus se venditavit, sed adflictis semper succurrit:
 qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem
 5 filii quam florentem coluerit. Eadem liberalitate usus nullas
 inimicitias gessit, quod neque laedebat quemquam neque, si
 quam iniuriam acceperat, malebat ulcisci quam oblivisci. Idem

³⁹⁾ Anm. zu Dat. V, 3.

³⁰⁾ Im Deutschen die bedingte Form „hätte geglaubt“.

³¹⁾ Der Triumvirn Octavianus, Antonius und Lepidus.

³²⁾ So viel als „sich entschlosse“, also mit stärkerer Betonung.

³³⁾ Konjunkt. der Allgemeinheit. Und so ist auch nachher bei eius, qui nicht streng nur an Atticus zu denken, sondern an einen Mann wie Atticus, der u. s. w.

³⁴⁾ Anm. zu VIII, 6.

immortali memoria percepta retinebat beneficia: quae ipse tribuerat, tam diu meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque effecit, ut vere dictum videatur:

6

Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus⁸⁵⁾.

Neque tamen prius fortunam quam se ipse fingit, qui cavet, ne qua in re iure plectatur.

XII. Illis igitur rebus Atticus effecit ut M. Vipsanius 1 Agrippa, intima familiaritate coniunctus adulescenti Caesari, cum propter suam gratiam et Caesaris potentiam nullius condicionis non haberet potestatem, illius potissimum deligeret adfinitatem praeoptaretque equitis Romani filiam generosarum nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit M. Antonius, 2 triumvir rei publicae constituendae. Cuius gratia cum angere possessiones posset suas, tantum afuit a cupiditate pecuniae, ut illa nulla in re uteretur nisi in deprecandis amicorum vel periculis vel incommodis. Quod quidem sub ipsa pro- [a. 43] 3 scriptione perillustre fuit. Nam cum L. Saufei equitis Romani, qui complures annos studio ductus philosophiae Athenis habitarat habebatque in Italia pretiosas possessiones, consuetudine ea, qua tum res gerebantur, tres viri bona vendidissent, Attici labore atque industria factum est, ut eodem nuntio Saufei fieret certior se patrimonium amisisse et recuperasse. Idem 4 L. Iulium Calidum, quem post Lucretii Catullique mortem multo elegantissimum poetam nostram tulisse aetatem vere videor contendere, neque minus virum bonum optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum propter magnas eius Africanas possessiones in proscriptorum numerum a P. Volumnio, praefecto fabrum Antonii, absentem relatum expedit. Quod in praesenti⁸⁶⁾ utrum ei laboriosius an gloriosius fuerit, difficile est iudicare, nisi quod in eorum periculis 5 non secus absentes quam praesentes amicos Attico esse curae cognitum est.

XIII. Neque vero ille minus bonus pater familias habitus 1 est quam civis. Nam cum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus aedificator. Neque tamen non in primis bene habitavit omnibusque optimis rebus usus est. Nam 2 domum habuit in colle Quirinali Tamphilianam⁸⁷⁾, ab avunculo hereditate relictam, cuius amoenitas non aedificio, sed silva constabat: ipsum enim tectum antiquitus constitutum plus salubritatis⁸⁸⁾ quam sumptus habebat: in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familia, 3 si utilitate iudicandum est, optima, si forma, vix mediocri.

⁸⁵⁾ Iambischer Senar, aus einem unbekannten Dichter entnommen.

⁸⁶⁾ Unter den damaligen Verhältnissen.

⁸⁷⁾ Nach dem Erbauer Tamphilus benannt.

⁸⁸⁾ Eben wegen der Lage im Grünen.

Namque in ea erant optimi et anagnostae et librarii, ut ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere nosset: pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni. Neque tamen eorum quemquam nisi domi natum domique factum³⁹⁾ habuit: quod est signum non solum continentiae, sed etiam diligentiae. Nam et non intemperanter concupiscere, quod in plurimis videas, continentis debet duci, et potius industria quam pretio parare non mediocris est diligentiae. Elegans, non magnificus, splendidus, non sumptuosus, omni diligentia munditiam, non affluentiam adfectabat. Supellex modica, ut in neutram partem conspicui⁴⁰⁾ posset. Nec praeteribo, quamquam nonnullis leve visum iri putaverim, cum in primis lautus esset eques Romanus et non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret, non amplius quam terna milia aeris⁴¹⁾ peraeque in singulos menses eum expensum sumptui referre⁴²⁾ solitum. Atque hoc non auditum, sed cognitum praedicamus: saepe enim propter familiaritatem domesticis rebus interfuimus.

XIV. Nemo in convivio eius aliud acroama audivit quam anagnosten, quod nos quidem iucundissimum arbitramur: neque umquam sine aliqua lectione apud eum cenatum est, ut non minus animo quam ventre convivae delectarentur: namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrerent. Cumque tanta pecuniae facta esset accessio, nihil de cotidiano cultu, nihil de vitae consuetudine mutavit, tantaque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gereret neque in sestertio centies⁴³⁾ affluentius viveret, quam instituerat, parique fastigio staret in utraque fortuna. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam aut maritimam⁴⁴⁾ villam, neque in Italia praeter Arretinum et Nomentanum rusticum praedium, omnisque eius pecuniae reditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus.

XV. Mendacium neque dicebat neque pati poterat. Itaque eius comitas non sine severitate erat, neque vero gravitas sine facilitate, ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur an amarent. Quicquid rogabatur, religiose⁴⁵⁾ promittebat, quod non liberales, sed leves arbitrabatur polliceri

³⁹⁾ Ausgebildet.

⁴⁰⁾ Anm. zu Dat. III, 3. Der Hausrat war weder zu dürftig noch zu reich.

⁴¹⁾ Aeris (Geld) ist unbestimmtere, allgemeinere, aber nicht unverständliche Bezeichnung für nummum oder sestertium. An asses ist nicht zu denken, weil man damals eben nur nach Sestertien rechnete.

⁴²⁾ Expensum referre (nämlich ins Wirtschaftsbuch) ist das Gegenteil von acceptum referre.

⁴³⁾ Vgl. V, 2.

⁴⁴⁾ Die Villen vor der Stadt und am Meere dienten nicht dem Erwerb, sondern nur der Üppigkeit.

⁴⁵⁾ Mit Bedenklichkeit und Zurückhaltung.

quod praestare non possent. Idem in tuendo, quod semel 2
adnuisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem
videretur agere. Numquam suscepti negotii eum pertaesum
est: suam enim existimationem in ea re agi putabat, qua nihil
habebat carius. Quo fiebat ut omnia Ciceronum, M. Catonis⁴⁶⁾, 3
Q. Hortensii, A. Torquati, multorum praeterea equitum Ro-
manorum negotia procuraret. Ex quo iudicari poterat non
inertia eum, sed iudicio fugisse rei publicae procuracionem.

XVI. Humanitatis vero nullum adferre maius testimonium 1
possum, quam quod adulescens idem seni Sullae fuit iucun-
dissimus, senex adulescenti M. Bruto, cum aequalibus autem
suis Q. Hortensio et M. Cicerone sic vixit, ut iudicare difficile
sit, cui aetati fuerit aptissimus. Quamquam eum praecipue 2
dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior esset
aut familiarior. Ei rei sunt indicio praeter eos libros, in 3
quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, un-
decim⁴⁷⁾ volumina epistularum, ab consulatu eius usque ad
extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat, non
multum desideret contextam illorum temporum historiam. Sic 4
enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus
rei publicae perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat et
facile existimari possit prudentiam quodam modo esse divi-
nationem. Non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt,
futura praedixit, sed etiam quae nunc usu veniunt cecinit
ut vates.

XVII. De pietate autem Attici quid plura commemorem? 1
cum hoc in funere matris suae, quam extulit annorum [a. 42]
nonaginta, cum ipse esset septem et sexaginta, vere gloriantem
audierim, se numquam cum matre in gratiam redisse, num-
quam cum sorore fuisse in similitudine. Quod est signum aut 2
nullam umquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc
ea fuisse in suos indulgentia, ut, quos amare deberet, irasci
iis nefas duceret. Neque id fecit natura solum, cui quidem 3
omnes paremus, sed etiam doctrina: nam principum philo-
sophorum ita percepta habuit praecepta, ut iis ad vitam
agendam, non ad ostentationem uteretur.

XVIII. Moris etiam maiorum summus imitator fuit anti- 1
quitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut
eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit⁴⁸⁾.

⁴⁶⁾ Der sich im Jahre 46 in Utica
tötete.

⁴⁷⁾ In der uns jetzt vorliegenden
Redaktion sind es 16 Bücher; auch
datieren sie nicht erst von Ciceros
Konsulat, sondern vom Jahre 68 an.

⁴⁸⁾ Gemeint ist der liber annalis

des Atticus, eine Chronik Roms
(vgl. Cic. Brut. § 11 fg.). Es war
dies nicht eine bloße Aufzählung
und richtige Anordnung der Beam-
tenreihen, dergleichen es ja bereits
in Rom gab, sondern eine Art
Ehrenhalle der Nobilität. Jenes
würde ordinavit andeuten.

2 Nulla enim lex neque pax neque bellum neque res illustris
 est populi Romani⁴⁹⁾, quae non in eo suo tempore sit notata,
 et, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit,
 ut ex eo clarorum virorum propagines omnium possimus
 3 cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis libris, ut
 M. Bruti rogatu Iuniam familiam a stirpe ad hanc aetatem
 ordine enumeravit, notans, quis a quoque ortus, quos honores
 4 quibusque temporibus cepisset: pari modo Marcelli Claudii⁵⁰⁾
 Marcellorum, Scipionis Corneli⁵¹⁾ et Fabii Maximi⁵²⁾ Fabiorum
 5 et Aemiliorum⁵³⁾. Quibus libris nihil potest esse dulcius iis,
 qui aliquam cupiditatem habent notitiae clarorum virorum.
 Attigit poëticam quoque, credimus, ne eius expers esset sua-
 6 vitatis. Namque de viris illis, qui honore rerumque gestarum
 amplitudine ceteros praestiterunt, exposuit ita, ut sub singu-
 lorum imaginibus facta magistratusque eorum non amplius
 quaternis quinisque versibus describeret: quod vix credendum
 sit, tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam liber
 Graece confectus, de consulatu Ciceronis⁵⁴⁾.

1 XIX. Haec hactenus Attico vivo edita a nobis sunt.
 Nunc, quoniam fortuna nos ei superstites esse voluit, reliqua
 persequemur et, quantum potuerimus, rerum exemplis lectores
 docebimus, sicut supra significavimus, suos cuique mores
 2 plerumque conciliare fortunam. Namque ille contentus ordine
 equestri, quo erat ortus, in adfinitatem pervenit imperatoris,
 Divi⁵⁵⁾ filii, cum iam ante familiaritatem eius esset consecutus
 nulla alia re quam elegantia vitae illa, qua ceteros ceperat
 3 principes civitatis dignitate pari, fortuna humiliore. Tanta
 enim prosperitas Caesarem⁵⁶⁾ est consecuta, ut nihil ei non
 tribueret fortuna, quod cuiquam ante detulisset, et conciliaret,
 4 quod nemo adhuc civis Romanus quivit consequi. Nata est
 autem Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat.
 Hanc Caesar vix anniculam Ti. Claudio Neroni, Drusilla⁵⁷⁾

⁴⁹⁾ Aus Cicero wissen wir, daß das Buch 700 Jahre römischer Geschichte umfaßte, also etwa bis auf den cäsarianischen Bürgerkrieg reichte.

⁵⁰⁾ Konsul des Jahres 50.

⁵¹⁾ Aus der Familie der Scipionen von Q. Caecilius Metellus Pius adoptiert, Schwiegervater des Pompejus und Konsul des Jahres 52. Er heißt gewöhnlich Q. Caecilius Metellus, allenfalls noch mit dem Beinamen Scipio.

⁵²⁾ Konsul (suffectus) des Jahres 45.

⁵³⁾ Von zwei Söhnen des L. Aemilius Paulus, Besiegers des Perseus, war durch Adoption einer in die

Familie der Scipionen, der andere in die Familie der Fabii Maximi gekommen, daher die familia Aemiliorum sowohl den Scipio als den Maximus interessierte. Übrigens steht familia hier in dem weiteren Sinne von gens.

⁵⁴⁾ Schon im Jahre 60 herausgegeben, also von den erwähnten Schriften des Atticus die früheste.

⁵⁵⁾ Des C. Julius Caesar. Derselbe war eigentlich Großsohn des Octavianus, hatte diesen aber als Sohn adoptiert.

⁵⁶⁾ Octavianus.

⁵⁷⁾ Voller Name Livia Drusilla.

nato, privigno suo, despondit: quae coniunctio necessitudinem eorum sanxit⁵⁸⁾, familiaritatem reddidit frequentiore.

XX. Quamquam ante haec sponsalia non solum, cum ab 1 urbe abesset, numquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico scriberet, quid ageret⁵⁹⁾, in primis quid legeret, quibusque in locis et quamdiu esset moraturus, sed etiam, 2 cum esset in urbe et propter infinitas suas occupationes minus saepe, quam vellet, Attico frueretur, nullus dies temere intercessit, quo non ad eum scriberet, cum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret, modo aliquam quaestionem poëticam ei proponeret, interdum iocans eius verbosiores eliceret epistulas. Ex quo accidit, cum aedes Iovis Feretrii in Capitolio, 3 ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu Caesar eam reficiendam curaret. Neque vero a M. Antonio minus absens litteris colebatur, adeo 4 ut accurate ille ex ultimis terris⁶⁰⁾, quid ageret, curae sibi haberet certiorum facere Atticum. Hoc quale sit, facilius 5 existimabit is, qui iudicare poterit, quantae sit sapientiae eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum aemulatio, sed obrectatio tanta intercedat, quantam fuit intercedere necesse inter Caesarem et Antonium, cum se uterque principem non solum urbis Romae, sed orbis terrarum esse cuperet.

XXI. Tali modo cum septem et septuaginta annos [a. 32] 1 complisset atque ad extremam senectutem non minus dignitate quam gratia fortunaque crevisset tantaque prosperitate usus esset valetudinis, ut annis triginta medicina⁶¹⁾ non indiguisset, nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contempserunt: nam putarunt esse tenesmon, cui remedia celeria faciliaque proponebantur. In eo cum tres menses sine ullis doloribus, 2 praeterquam quos ex curatione capiebat, consumpsisset, subito tanta vis morbi in imum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistulae puris eruperint. Cumque antea 4 morbi diuturnitatem non moleste tulisset, postquam in dies dolores accrescere febresque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessi iussit et cum eo L. Cornelium Balbum Sextumque Peducaum. Hos ut venisse vidit, in cubitum 5 innixus 'quantam' inquit 'curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, cum vos testes habeam,

Sie brachte dem Octavianus diesen Sohn, den späteren Kaiser Tiberius, aus ihrer ersten Ehe mit Ti. Claudius Nero zu.

⁵⁸⁾ Hier „herstellen“.

⁵⁹⁾ Subjekt ist hier wie in der ganzen Periode Caesar.

⁶⁰⁾ Aus den östlichen Provinzen des Reiches, besonders aus Ägypten, wo Antonius seit der Schlacht bei Philippi sich meist aufhielt.

⁶¹⁾ Er war zwar öfters unwohl gewesen, hatte sich aber stets durch bloße vorsichtige Diät geheilt.

nihil necesse est pluribus verbis commemorare, me nihil reliqui fecisse, quod ad sanandum me pertineret. Quibus quoniam, ut spero, satisfeci, reliquum est ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui: nam mihi stat alere morbum desinere. Namque his diebus quidquid cibi sumpsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Quare a vobis peto primum ut probetis consilium meum, deinde⁶³⁾, ne frustra dehortando impedire conemini.

1 XXII. Hac oratione habita tanta constantia vocis atque
vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum videretur
2 migrare, cum quidem⁶³⁾ Agrippa eum flens atque osculans
oraret atque obsecraret, ne id, quod⁶⁴⁾ natura cogeret, ipse
quoque sibi acceleraret, et quoniam tum quoque posset temporibus⁶⁵⁾ superesse, se sibi suisque reservaret, ille preces eius
3 taciturna sua obstinatione depressit. Sic cum biduum cibo se abstinuisset, subito febris recessit leviorque morbus esse coepit. Tamen propositum nihilo setius peregit. Itaque die quinto, postquam id consilium inierat, pridie Kal. Apriles Cn. Domitio
4 C. Sosio consulibus decessit. Elatus est in lecticula, [a. 32] ut ipse praescripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est iuxta viam Appiam ad quintum lapidem in monumento Q. Caecilii, avunculi sui.

⁶³⁾ Deinde steht hier in dem Sinne von id si non potueritis, wie primum im Sinne von maxime.

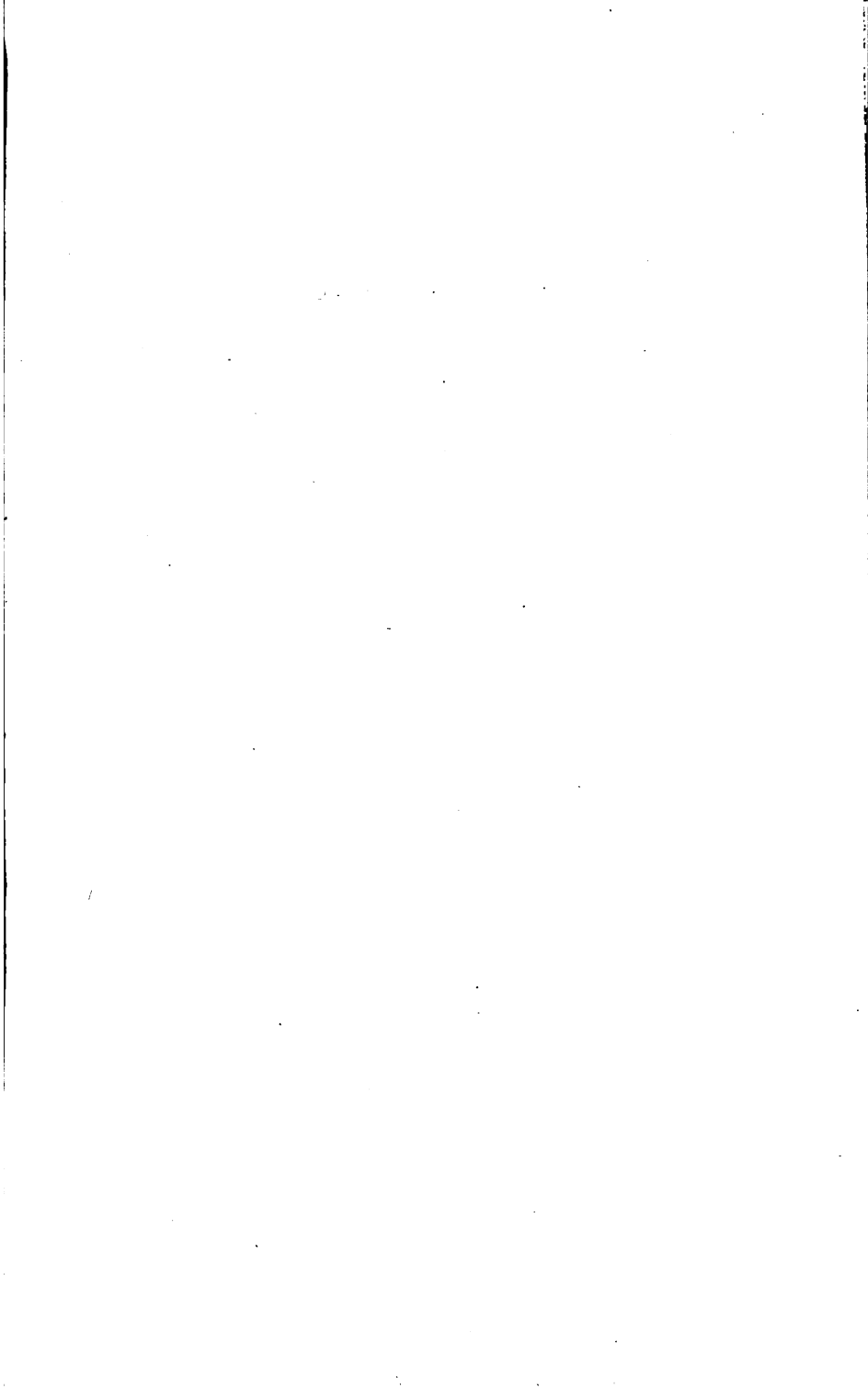
⁶³⁾ Anm. zu Hann. II, 7.

⁶⁴⁾ Ad quod schreibt Georges im Philol. XXXIII, S. 334. Doch bloßes

quod steht auch Cic. in Verr. IV, § 142. Vgl. Att. XIII, 2. Verg. Aen. III, 56.

⁶⁵⁾ Gemeint ist der drohende Bürgerkrieg zwischen Octavianus und Antonius.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY,
BERKELEY

**THIS BOOK IS DUE ON THE LAST DATE
STAMPED BELOW**

Books not returned on time are subject to a fine of 50c per volume after the third day overdue, increasing to \$1.00 per volume after the sixth day. Books not in demand may be renewed if application is made before expiration of loan period.

1 1929

448847

768 1

291

Nepos, Cornelius. Latin

1891
0

Cornilii Nepotis qui

exstat Liber de excell

lentibus ducibus.

JAN 10 1927

Leuridan

FEB 17 28

NOV 1 1929

Mohr

OCT 31 1929

448847

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

